

e-ISSN 1694-8661

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ

УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY

LAW

№2 (3) (2023)

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

Вестник Ошского государственного университета. Право

Journal of Osh State University. Law

e-ISSN: 1694-8661

ЖУРНАЛ ЖӨНҮНДӨ [kg]

“Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук” илимий журналы университеттин илимий журналдарынын импакт-факторун жогорулатуу жана келечекте эл аралык илимий базаларга киргизүү саясатын ишке ашыруу максатында Ош мамлекеттик университетинин Окумуштуулар Кеңешинин 2022-жылдын 20-апрелиндеги 7-протоколунун негизинде түзүлгөн.

“Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук” илимий журналы Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинен каттоодон өткөн. Каттоо номуру 10303, 22-июнь 2022-жыл.

Журнал үч тилде – кыргыз, орус жана англис тилдеринде макалаларды жарыялайт. Материалдар акысыз негизде кабыл алынат. Журнал макалаларды жөнөтүү, аларды рецензиялоо жана жарыялоо үчүн акы албайт жана авторлорго калем акы төлөнбөйт.

“Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук” илимий журналы **жылына 2 жолу чыгат** (кошумча атайын чыгарылыштар болушу мүмкүн).

“Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук” журналы өзүнүн расмий сайтына ачык кирүү мүмкүнчүлүгүн берет. Бул дүйнөлүк илимий коомчулукка журналга кеңири маалымат алуу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылат.

Учурда журнал РИНЦте (Российский индекс научного цитирования) индекстелет.

“ОшМУнун Жарчысы. Укук” материалдарынын электрондук версиялары <https://journal.oshsu.kg/index.php/law/index> жана www.e-library.ru сайттарында коомдук доменде жайгаштырылган.

Журнал ВОАИ Будапешт демилгесинде иштелип чыккан ачык жеткиликтүүлүк саясатын карманат жана өзүнүн контентине ачык кирүү мүмкүнчүлүгүн берип, дүйнөлүк деңгээлде билим алмашууга жана изилдөө натыйжаларын жайылтууга жардам берет. Журнал жарыяланган материалдардын максималдуу жеткиликтүүлүгүн камсыз кылуу саясатын жүргүзөт. Журналдын баардык контенти интернетте окуу, жүктөп алуу, көчүрүү, жайылтуу, басып чыгаруу үчүн ачык. Ар бир колдонуучу сайт ичинде издөө жасап, макалалардын толук текстине шилтеме жасай алат же аларды, эч кандай каржылык, юридикалык же техникалык тоскоолдуктар болбосо, башка мыйзамдуу максаттарда колдоно алат.

Окурмандар жана авторлор журналдын веб-сайтынан журналдын учурдагы санынын электрондук версиясын жана мурунку басылмалардын архивдерин эркин көрүп жана жүктөп ала алышат. Creative Commons Attribution License (CC BY-NC 4.0) лицензиясынын шарттарына ылайык, журналдын баардык басылмалары электрондук түрдө бекер жана чектөөсүз таратылат.

“Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук” журналындагы макалалардын авторлору эмгектери менен бирге журналга басып чыгаруу укугун өткөрүп беришет, аны Creative Commons Attribution License (CC BY-NC 4.0) лицензиясы менен лицензиялаган болушат. Жарыяланган эмгектин автордук укук ээси болуп басып чыгаруучу Ош мамлекеттик университети эсептелет.

Журналдын материалдарынын электрондук версиялары journal.oshsu.kg/index.php/law сайтында коомдук доменде жайгаштырылган.

CrossRef менен Ош мамлекеттик университетинин ортосунда түзүлгөн келишимге ылайык журналга 10.52754 номурулу DOI префикси ыйгарылган. Ушул келишимдин негизинде “Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук” журналына чыккан ар бир макалага DOI номуру берилет.

О ЖУРНАЛЕ [ru]

Научный журнал «Вестник Ошского государственного университета. Право» был основан на основании 7-го протокола Ученого совета ОшГУ от 20 апреля 2022 года в целях повышения импакт-фактора научных журналов университета и в дальнейшем реализации политики включения в международные научные базы данных.

22 июня 2022 года журнал “Вестник ОшГУ. Право” прошел регистрацию в Министерстве юстиции Кыргызской Республики под № 10303.

Журнал публикует статьи на трех языках – кыргызском, русском и английском, принимает материалы к публикации на безвозмездной основе. Журнал не взимает плату за подачу статей, их рецензирование и их публикацию. Авторские гонорары не выплачиваются.

Периодичность издания: **2 выпуска в год** (возможны дополнительные специальные выпуски).

Журнал “Вестник ОшГУ. Право” предоставляет открытый доступ к своему контенту на официальном сайте журнала. Это обеспечивает более широкий информационный доступ к журналу в масштабах мирового научного сообщества.

В настоящее время журнал “Вестник ОшГУ” индексируется в РИНЦ (Российский индекс научного цитирования).

Электронные версии материалов “Вестник ОшГУ. Право” размещаются на сайтах www.journal.oshsu.kg/index.php/vestnik и www.e-library.ru в открытом доступе.

Журнал придерживается политики открытого доступа, сформулированного в Будапештской инициативе ВОАИ, и предоставляет открытый доступ к своему контенту, способствуя увеличению глобального обмена знаниями и результатами исследований. Журнал проводит политику обеспечения максимальной доступности опубликованных материалов. Весь контент журнала открыт в сети Интернет для чтения, скачивания, копирования, распространения, печати. Любые пользователи могут осуществлять поиск или ссылаться на полные тексты статей, использовать их в других законных целях при отсутствии каких-либо финансовых, юридических или технических преград.

Читатели и авторы могут свободно просматривать и скачивать электронные версии текущего номера журнала и архивы за предыдущие периоды на сайте журнала. Все публикации журнала в электронном виде распространяются бесплатно и без ограничений на условиях лицензии Creative Commons Attribution License (CC BY-NC 4.0).

Авторы статей журнала “Вестник ОшГУ. Право” передают журналу право публикации вместе с работой, одновременно лицензируя ее по лицензии Creative Commons Attribution License (CC BY-NC 4.0). Правообладателем опубликованной работы является издатель – Ошский государственный университет.

Электронные версии материалов “Вестник ОшГУ. Право” размещаются на сайте journal.oshsu.kg/index.php/law в открытом доступе.

По договору между CrossRef и Ошским государственным университетом журналу присвоен префикс DOI 10.52754. На основании этого договора каждой статье, опубликованной в журнале “Вестник ОшГУ. Право” присваивается номер DOI.

Учредитель

Ошский государственный университет

e-ISSN 1694-8661 (электронная версия)

Префикс DOI: 10.52754

ABOUT THE JOURNAL [en]

The scientific journal “Journal of Osh State University. Law” was founded on the basis of the 7th Protocol of the Academic Council of Osh State University dated April 20, 2022 in order to increase the impact factor of scientific journals of the university and further implement the policy of inclusion in international scientific databases.

In June 22, 2022 the journal “Journal of Osh State University. Law” was registered with the Ministry of Justice of the Kyrgyz Republic under No. 10303.

The journal publishes articles in three languages – Kyrgyz, Russian and English, accepts materials for publication free of charge. The journal does not charge for the submission of articles, their review and publication. Author’s royalties are not paid.

Publication frequency: **2 issues per year** (additional special issues are possible).

The “Journal of Osh State University. Law” provides open access to its content on the official website of the journal. This provides greater information access to the journal throughout the global scientific community.

The journal is indexed in RSCI (Russian Science Citation Index).

Electronic versions of the “Journal of Osh State University. Law” materials are posted on the websites www.journal.oshsu.kg/index.php/vestnik and www.e-library.ru in the public domain.

“Open access” means its free availability on the public internet, permitting any users to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of these articles, crawl them for indexing, pass them as data to software, or use them for any other lawful purpose, without financial, legal, or technical barriers other than those inseparable from gaining access to the internet itself.” (by Budapest Open Access Initiative).

Readers and authors can freely view and download the electronic versions of the current issue of the journal and archives for previous periods on the journal’s website. All publications of the journal in electronic form are distributed free of charge and without restrictions under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY-NC 4.0).

The authors of the “Journal of Osh State University. Law” transfer publishing rights to the publisher, licensing it under Creative Commons Attribution License (CC BY-NC 4.0). The copyright holder of the published work is the publisher – Osh State University.

Electronic versions of the journal materials are placed on the website journal.oshsu.kg/index.php/law in the public domain.

Under an agreement between CrossRef and Osh State University, the journal was assigned the prefix DOI 10.52754. On the basis of this agreement, each article published in the “Journal of Osh State University. Law” is assigned a DOI number.

Founder

Osh State University

e-ISSN 1694-8661 (electronic version)

DOI prefix: 10.52754

РЕДАКЦИЯ [kg]

Башкы редактор

Кулдышева Гулсара Кенжеевна – юридика илимдеринин доктору, профессор, ОшМУнун юридикалык факультетинин деканы, kuldysheva@oshsu.kg

Башкы редактордун орун басарлары

Мурзаibraimов Нурбек Бектемирович – юридика илимдеринин доктору, жарандык укук жана процесс кафедрасынын профессору, Ош мамлекеттик университети, nmurzaibraimov@oshsu.kg

Парайдин уулу Шайлообек – юридика илимдеринин кандидаты, доцент, жарандык укук жана процесс кафедрасынын башчысы, Ош мамлекеттик университети, shparaidinuulu@oshsu.kg

Жооптуу редактор

Пазылов Ниязбек Адылжанович – юридика илимдеринин кандидаты, доцент, niaz_1980@mail.ru

Техникалык редактор

Жаасынбек кызы Айнура – юридика илимдеринин кандидаты, улук окутуучу, ajaasynbekkyzy@oshsu.kg

Редакциялык коллегиянын мүчөлөрү

Токторов Эгемберди Самидинович – юридика илимдеринин доктору, профессор, соттук процесс, экспертиза жана бажы иши кафедрасынын башчысы, toktorov@oshsu.kg

Абшилава Георгий Валерьянович – юридика илимдеринин доктору, жазык процесси кафедрасынын профессору, Ульяновск мамлекеттик университети, Ульяновск мамлекеттик университетинин советинин биргелешкен диссертациянын мүчөсү, Эл аралык “Абшилава жана өнөктөштөр” адвокаттар ассоциациясынын президенти, Россиянын ардактуу адвокаты, georost@list.ru

Волосова Нонна Юрьевна – юридика илимдеринин доктору, доцент, Кылмыш-жаза укугу бөлүм башчысы федералдык мамлекеттик бюджеттик жогорку билим берүү мекемеси “Оренбург мамлекеттик университети”. Россия Федерациясынын жогорку кесиптик билими ардактуу кызматкер, vasilii_vasiliev@rambler.ru

Григорьев Виктор Николаевич – юридика илимдеринин доктору, профессор, Ульяновск мамлекеттик университети, кылмыш процесси кафедрасы, grigorev.viktor@gmail.com

Дуйсенов Эркин Эрманович – юридика илимдеринин доктору, профессор, Аль-Фараби атындагы Казахстан мамлекеттик университети ректорунун кеңешчиси, duysenov.e@mail.ru

Даровских Ольга Игоревна – юридика илимдеринин доктору, доцент, Түштүк Урал мамлекеттик университетинин (Улуттук мамлекеттик университетинин) кылмыш-жаза процесси, соттук экспертиза жана криминалистика кафедрасынын доценти, darovskikhoi@gmail.com

Зайцев Олег Александрович – Кылмыш-жаза, жазык-процесттик мыйзамдар жана сот практикасы борборунун башкы илимий кызматкери. Россия Федерациясынын Өкмөтүнө караштуу мыйзамдар жана салыштырма укук таануу институтунун укук коргоо органдарынын юристтерин даярдоо, жазык сот өндүрүшү, укук коргоо иши кафедрасынын башчысы. Россия Федерациясынын илимине эмгек сиңирген ишмер, Криминалисттер жана криминологдор союзунун Вице-президенти, oleg010663@mail.ru

Максимов Олег Александрович – юридика илимдеринин доктору, доцент, кылмыш-процессуалдык иштер бөлүмүнүн башчысы, Ульяновск мамлекеттик университети, omaksimov@mail.ru

Машовец Асия Океановна – юридика илимдеринин доктору, профессор, М.Ф. Яковлев атындагы Урал мамлекеттик юридикалык университетинин Сот иши жана жазык процесси кафедрасынын профессору, oceanovna@bk.ru

Морозов Сергей Юрьевич – Ульяновск мамлекеттик университетинин юридикалык факультетинин деканы, жарандык укук жана процесс кафедрасынын башчысы. Чжэнчжоу университетинин (КЭР) ардактуу профессору. Россия Федерациясынын эмгек сиңирген юристи, lpgs@law.ru

Мурзаibraimов Нурбек Бектемирович – юридика илимдеринин доктору, Жарандык укук жана процесс кафедрасынын профессору, murzaibraimov@bk.ru

Кадырова Чолпон Айзабековна – юридика илимдеринин доктору, Коомдук саясий дисциплиналар жана психология кафедрасынын башчысы Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин Академиясы милициянын генерал-майору атындагы, kchopa@inbox.ru

Көкөева Алмагүл Мухтарбековна – юридика илимдеринин доктору, профессор, Кыргыз-Өзбек эл аралык университетинин укук жана бажы факультетинин деканы, almash.utf@mail.ru

Пастухов Павел Сысоевич – юридика илимдеринин доктору, профессор, Пермь мамлекеттик улуттук изилдөө университетинин Жазык процесси жана криминалистика бөлүмүнүн профессору, pps64@mail.ru

Рудич Валерий Владимирович – юридика илимдеринин доктору, профессор, юрист, практикалык укук мектебинин негиздөөчүсү, Ульяновск мамлекеттик университетинин укуктук изилдөөлөр боюнча илимий-билим берүү борборунун жетектөөчү илимий кызматкери, ruvv66@mail.ru

Семенов Владимир Александрович – юридика илимдеринин доктору, профессор, Кубан мамлекеттик университети, crimproc@law.kubsu.ru

Сергеев Андрей Борисович – юридика илимдеринин доктору, Челябинск мамлекеттик университетинин кылмыш-укуктук дисциплиналар кафедрасынын профессору, sergeevab@bk.ru

Смирнова Ирина Георгиевна – юридика илимдеринин доктору, доцент, жетекчи Байкал мамлекеттик университетинин Жазык процесси жана прокурордук көзөмөл кафедрасы, Иркутск шаары, smirnova-ig@mail.ru

Арстанбеков Мамасалы Сарыбашович – юридика илимдеринин кандидаты, Соттук процесс, экспертиза жана бажы иши кафедрасынын доценти, maarstanbekov@oshsu.kg

Жусупов Болот Асанович – юридика илимдеринин кандидаты, Кылмыш укугу жана процесси кафедрасынын доценти, bolotbek1970@mail.ru

Тайлакова Салия Дженишбековна – юридика илимдеринин кандидаты, доцент, Кыргызстандын юристтер ассоциациясынын филиалынын директору, salia1510@mail.ru

Ахроркулов Анвар Анварович – PhD, доцент, Фергана мамлекеттик университетинин юридикалык билим берүү кафедрасынын башчысы, mr.ahrorkulov@gmail.com

РЕДАКЦИЯ [ru]

Главный редактор

Кулдышева Гулсара Кенжеевна – доктор юридических наук, профессор, декан юридического факультета Ошского государственного университета, kuldysheva@oshsu.kg

Заместители главного редактора

Мурзаibraimов Нурбек Бектемирович – доктор юридических наук, профессор кафедры гражданского права и процесса, Ошский государственный университет, nmurzaibraimov@oshsu.kg

Парайдин уулу Шайлообек- кандидат юридических наук, доцент, заведующий кафедры “Гражданского права и процесса”, Ошский государственный университет, shparaidinuulu@oshsu.kg

Ответственный редактор

Пазылов Ниязбек Адылжанович – кандидат юридический наук, доцент, niaz_1980@mail.ru

Технический редактор

Жаасынбек кызы Айнура – кандидат юридических наук, старший преподаватель, ajaasynbekkyzy@oshsu.kg

Члены редакционной коллегии

Токторов Эгемберди Самидинович – доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедры судебного процесса, экспертизы и таможенного дела, toktorov@oshsu.kg

Абшилава Георгий Валерьянович – доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры уголовного процесса Ульяновского государственного университета, Член объединённого диссертационного совета Ульяновского государственного университета, президент Международной коллегии адвокатов “Абшилава и Партнёры”, “Почётный адвокат России”, georost@list.ru

Волосова Нонна Юрьевна – доктор юридических наук, доцент, заведующая кафедрой уголовного права ФГБОУ ВО Оренбургского государственного университета. Почетный работник высшего профессионального образования РФ, vasilii_vasiliev@rambler.ru

Григорьев Виктор Николаевич – доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры уголовного процесса Ульяновского государственного университета, grigorev.viktor@gmail.com

Дуйсенов Эркин Эрманович – доктор юридических наук, профессор Советник ректора КазНУ им.Аль Фараби, duysenov.e@mail.ru

Даровских Ольга Игоревна – доктор юридических наук, доцент кафедры уголовного процесса, криминалистики и судебной экспертизы ФГАОУ ВО Южно-Уральского государственного университета (национальный государственный университет), darovskikhoi@gmail.com

Зайцев Олег Александрович – доктор юридических наук, профессор, Главный научный сотрудник Центра уголовного, уголовно-процессуального законодательства и судебной практики. Заведующий кафедрой подготовки юристов правоохранительных органов, уголовного судопроизводства, правозащитной деятельности Института законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации. Заслуженный деятель науки Российской Федерации. Вице-президент Союза криминалистов и криминологов, oleg010663@mail.ru

Максимов Олег Александрович – доктор юридических наук, доцент, заведующий кафедрой уголовного процесса Ульяновского государственного университета, o_maksimov@mail.ru

Машовец Асия Океановна – доктор юридических наук, доцент, профессор кафедры судебной деятельности и уголовного процесса Уральского государственного юридического университета им. М.Ф. Яковлева, okeanovna@bk.ru

Морозов Сергей Юрьевич – доктор юридических наук, профессор, декан юридического факультета Ульяновского государственного университета, заведующий кафедрой гражданского права и процесса. Почетный профессор Чженчжоуского университета (КНР). Заслуженный юрист Российской Федерации, lpgs@law.ru

Мурзаibraимов Нурбек Бектемирович – д.ю.н., профессор кафедры гражданского права и процесса, murzaibraimov@bk.ru

Кадырова Чолпон Айзабековна – доктор юридических наук, начальник кафедры общественно-политических дисциплин и психологии Академии МВД Кыргызской Республики имени генерал-майора милиции, kchopa@inbox.ru

Кокоева Алмагул Мухтарбековна – доктор юридических наук, профессор, декан факультета права и таможенного дела Кыргызско-Узбекского международного университета, almash.utf@mail.ru

Пастухов Павел Сысоевич – доктор юридических наук, профессор кафедры уголовного процесса и криминалистики Пермского государственного национального исследовательского университета, pps64@mail.ru

Рудич Валерий Владимирович – доктор юридических наук, профессор, адвокат, основатель Школы Практического Права, ведущий научный сотрудник Научно-образовательного центра правовых исследований ФГБОУ ВО Ульяновского государственного университета, ruvv66@mail.ru

Сергеев Андрей Борисович – доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры уголовно-правовых дисциплин ФГБОУ ВО Челябинского государственного университета, sergeev_ab@bk.ru

Смирнова Ирина Георгиевна – доктор юридических наук, доцент, заведующая кафедрой уголовного процесса и прокурорского надзора Байкальского государственного университета, г. Иркутск, smirnova-ig@mail.ru

Семенцов Владимир Александрович – доктор юридических наук, профессор кафедры уголовного процесса Кубанского государственного университета. Заслуженный юрист Кубани, crimproc@law.kubsu.ru

Арстанбеков Мамасалы Сарыбашович – кандидат юридических наук, доцент кафедры судебного процесса, экспертизы и таможенного дела Ошского государственного университета, maarstanbekov@oshsu.kg

Жусупов Болот Асанович – кандидат юридических наук, доцент кафедры уголовного права и процесса Ошского государственного университета, bolotbek1970@mail.ru

Тайлакова Салия Дженишбековна – кандидат юридических наук, доцент, директор филиала Ассоциации юристов Кыргызстана, salia1510@mail.ru

Ахроркулов Анвар Анварович – PhD юридических наук, доцент, заведующий кафедрой правового образования Ферганского государственного университета, mr.ahrorkulov@gmail.com

EDITORIAL TEAM [en]

Editor-in-chief

Kuldysheva Gulsara Kenzheevna - Doctor of Legal Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Law, Osh State University, kuldysheva@oshsu.kg

Deputy Editors-in-chief

Murzaibraimov Nurbek Bektemirovich - Doctor of Legal Sciences, Professor of the Department of Civil Law and Procedure, nmurzaibraimov@oshsu.kg

Paraidin uulu Shailoobek - Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Civil Law and Procedure, shparaidinuulu@oshsu.kg

Managing Editor

Pazylov Niyazbek Adylzhanovich - Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, niaz_1980@mail.ru

Technical Editor

Zhasynbek kyzy Ainura - Candidate of Legal Sciences, Senior Lecturer, ajaasynbekkyzy@oshsu.kg

Members of the Editorial Board

Toktorov Egemberdi Samidinovich - Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Litigation, Expertise and Customs, toktorov@oshsu.kg

Abshilava Georgy Valeryanovich - Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Criminal Procedure of Ulyanovsk State University, Member of the Joint Dissertation Council of Ulyanovsk State University, President of the International Bar Association “Abshilava and Partners”, Honorary Advocate of Russia, georost@list.ru

Volosova Nonna Yuryevna - Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Criminal Law, Orenburg State University. Honorary Worker of Higher Professional Education of the Russian Federation, vasilii_vasiliev@rambler.ru

Grigoriev Viktor Nikolaevich - Doctor of Legal Sciences, Professor, Department of Criminal Procedure, Ulyanovsk State University, grigorev.viktor@gmail.com

Duysenov Erkin Ermanovich - Doctor of Legal Sciences, Professor Advisor to the Rector of Kazak National University named after Al Farabi, duysenov.e@mail.ru

Darovskikh Olga Igorevna - Doctor of Legal Sciences, Associate Professor of the Department of Criminal Procedure, Forensic Science and Forensic Science, South Ural State University (National State University), darovskikhoi@gmail.com

Zaitsev Oleg Alexandrovich - Doctor of Legal Sciences, Professor, Chief Researcher of the Center for Criminal, Criminal Procedure Legislation and Judicial Practice. Head of the Department of Law Enforcement Lawyers Training, Criminal Procedure, Human Rights Activities of the Institute of Legislation and Comparative Law under the Government of the Russian Federation. Honored Scientist of the Russian Federation. Vice President of the Union of Criminalists and Criminologists, oleg010663@mail.ru

Maksimov Oleg Alexandrovich - Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Criminal Procedure, Ulyanovsk State University, o_maksimov@mail.ru

Mashovets Asiya Okeanovna - Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Judicial Activities and Criminal Procedure, Ural State Law University named after M.F. Yakovleva, okeanovna@bk.ru

Morozov Sergey Yurievich - Doctor of Legal Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Law of Ulyanovsk State University, Head of the Department of Civil Law and Procedure. Honorary Professor of Zhengzhou University (PRC), Honored Lawyer of the Russian Federation, lpgs@law.ru

Murzaibraimov Nurbek Bektemirovich - Doctor of Legal Sciences, Professor of the Department of Civil Law and Procedure, murzaibraimov@bk.ru

Kadyrova Cholpon Aizabekovna - Doctor of Legal Sciences, Head of the Department of Social and Political Disciplines and Psychology of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Kyrgyz Republic named after Major General of Police, kchopa@inbox.ru

Kokoeva Almagul Mukhtarbekovna - Doctor of Legal Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Law and Customs, Kyrgyz-Uzbek International University, almash.utf@mail.ru

Pastukhov Pavel Sysoevich - Doctor of Legal Sciences, Professor of the Department of Criminal Procedure and Criminalistics, Perm State National Research University, pps64@mail.ru

Rudich Valery Vladimirovich - Doctor of Legal Sciences, Professor, Attorney-at-law, Founder of the School of Practical Law, Leading Researcher of the Scientific and Educational Center for Legal Research, Ulyanovsk State University, ruvv66@mail.ru

Sergeev Andrey Borisovich - Doctor of Legal Sciences, Professor, Department of Criminal Law Disciplines, Chelyabinsk State University, sergeev_ab@bk.ru

Smirnova Irina Georgievna - Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head. Department of Criminal Procedure and Prosecutorial Supervision, Baikal State University, Irkutsk, smirnova-ig@mail.ru

Sementsov Vladimir Alexandrovich - Doctor of Legal Sciences, Professor, Department of Criminal Procedure of the Kuban State University. Honored Lawyer of Kuban, crimproc@law.kubsu.ru

Arstanbekov Mamasaly Sarybashovich – candidate of legal sciences, Associate Professor of the Department of Judicial Process, Expertise and Customs, maarstanbekov@oshsu.kg

Zhusupov Bolot Asanovich – candidate of legal sciences, Associate Professor of the Department of Criminal Law and Procedure, bolotbek1970@mail.ru

Tailakova Salia Dzhenshibekovna - candidate of legal sciences, Associate Professor, Director of the branch of the Association of Lawyers of Kyrgyzstan, salia1510@mail.ru

Ahrorkulov Anvar Anvarovich - PhD in Law, Associate Professor, Head of the Department of Legal Education, Fergana State University, mr.ahrorkulov@gmail.com

МАЗМУНУ

Содержание

Contents

Көкөева А.М., Мирбеков С.М., Ормокеева Р.А. Аялдарга карата үй-бүлөлүк зомбулуктун себептери.....	1
Парайдин у. Ш. Кыргыз Республикасынын мыйзамдары менен карын энелик институтун укуктук жөнгө салуу	6
Акматова А.Т. Уголовно-правовое обеспечение пожарной безопасности на примере Кыргызской Республики.....	12
Арстанбеков М.С. Кылмыштын таасиринен улгайган адамдардын курмандыкка чалынышы	21
Жаасынбек к. А., Маманова А.Ж., Бабаева Х.С. Роль семьи в профилактике преступлений и правонарушений среди несовершеннолетних	28
Көкөева А.М., Акжол у. Б., Бейшенбаев К.И. Заманбап үй-бүлөдөгү зомбулуктун алдын алуу маселелери	34
Жолдошов М.К. Проблемы доказательств и доказывания в Международном коммерческом арбитраже	40
Жусупов Б.А., Бургоева А.Н., Мамрасулов К.М. Кылмыш-укуктук реформалар жана балдардын укуктары	47
Калымбетова Дж.А., Абдикеримов Ж.Б. Бажы тармагындагы административдик кылмыштарды иликтөөгө байланыштуу учурдагы маселелер.....	52
Орозбаева Б.А., Жайнаков Ш.А. Адвокаттын кылмыш процессуалдык функциясы	58
Акматова А.Т. Правовое содействие в обеспечении защиты человека в зоне использования радиоактивных материалов	64
Пазылов Н.А., Оморова Г.С. Цифровые активы в системе объектов гражданских прав Кыргызской Республики	73
Парайдин у. Ш. Коррупциялык кылмыштардын алдын алуу боюнча жалпы социалдык жана атайын чаралар.....	81
Патиев Н.М., Токтакун к. Г. Жарандык процесстеги доо коюуга укуктуулук жана доону камсыз кылуу шарттары	87
Рахметова А.Е. К вопросу об уголовно-правовой классификации и превенции экологических правонарушений.....	98

Ташмаматов А.А., Насирова А.Ж. Жазык-аткаруу мыйзамдарынын процессуалдык нормалары жана алардын эркиндигинен ажыратууну аткаруудагы функциялары.....	107
Төлөгөн у. Т., Атантаев А.Т., Курбаналиев А.Э. Айрым КМШ жана ЕБ өлкөлөрүндө эл аралык соода арбитраждын маанилүү көйгөйлөрү.....	115
Учуев У.А., Ибраимов Б.З., Утанов К.К. Кыргыз Республикасындагы эмгек мамилелери	123
Ахроркулов А.А. Некоторые вопросы об иностранных гражданах и лицах без гражданства в конституциях иностранных стран	129

УДК: 347.6

DOI: [10.52754/16948661_2023_2\(3\)_1](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_2(3)_1)

АЯЛДАРГА КАРАТА УЙ-БУЛӨЛҮК ЗОМБУЛУКТУН СЕБЕПТЕРИ

ПРИЧИНЫ БЫТОВОГО НАСИЛИЯ В ОТНОШЕНИИ ЖЕНЩИН

CAUSES OF DOMESTIC VIOLENCE AGAINST WOMEN

Көкөева Алмагул Мухтарбековна

Көкөева Алмагул Мухтарбековна

Kokoeva Almagul Mukhtarbekovna

ю.и.д., профессор, Б.Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек эл аралык университети
д.ю.н., профессор, Кыргызско-узбекский международный университет им. Б.Сыдыкова
Doctor of Law Professor, Kyrgyz-Uzbek International University named after B.Sydykov

almash.utf@mail.ru

Мирбеков Султангазы Мирбекович

Мирбеков Султангазы Мирбекович

Mirbekov Sultangazy Mirbekovich

магистрант, Б.Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек эл аралык университети
магистрант, Кыргызско-узбекский международный университет им. Б.Сыдыкова
Master's Student, Kyrgyz-Uzbek International University named after B.Sydykov

---

Ормокеева Роза Абдукалиловна

Ормокеева Роза Абдукалиловна

Ormokeeva Roza Abdikalilovna

магистрант, Б.Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек эл аралык университети
магистрант, Кыргызско-узбекский международный университет им. Б.Сыдыкова
Master's Student, Kyrgyz-Uzbek International University named after B.Sydykov

АЯЛДАРГА КАРАТА ҮЙ-БҮЛӨЛҮК ЗОМБУЛУКТУН СЕБЕПТЕРИ

Аннотация

Макалада аялдарга карата зордук-зомбулуктун ар кандай түрлөрү жана анын себептери талкууланат. Азыркы коомдо аялдарга карата зомбулуктун ар кандай түрлөрү кеңири таралган: үй-бүлөлүк деспотизм, сабоо, зордуктоо, сексуалдык ыдык көрсөтүү. Зордук-зомбулуктун бардык кеңири жайылган учурлары аялдын кол алдындагы орунду ээлеп, көбүнчө жабырлануучу экендигин көрсөтөт. Көптөгөн коомдордо никедеги мыкаачылык коомго каршы кылмыш катары каралбайт, бирок үй-бүлөнүн жеке иши катары каралат. Үй-бүлө мүчөлөрү бийликтин жоктугунан улам үй-бүлөнүн чечимине таасир этүү үчүн башка жолу жок болгондо физикалык зомбулукка барышат деп эсептелет. Үй-бүлөлүк зомбулуктун себептери боюнча бир пикир жок.

Ачкыч сөздөр: мыйзам, чечим, таасир, үй бүлө, зомбулук, кылмыш, коом, мамлекет, нике.

ПРИЧИНЫ БЫТОВОГО НАСИЛИЯ В ОТНОШЕНИИ ЖЕНЩИН

Аннотация

В данной статье рассматриваются различные виды насилия в отношении женщин и его причины. В современном обществе распространены различные формы насилия в отношении женщин: домашний деспотизм, избиения, изнасилования, сексуальные домогательства. Все широко распространенные случаи насилия показывают, что женщина занимает подчиненное место и чаще всего является жертвой. Во многих обществах супружеская жестокость не считается преступлением против общества, а считается частным делом семьи. Считается, что члены семьи прибегают к физическому насилию, когда у них нет другого способа повлиять на решение семьи из-за отсутствия полномочий. Единого мнения о причинах бытового насилия нет.

Ключевые слова: закон, решение, влияние, семья, насилие, преступление, общество, государство, брак.

CAUSES OF DOMESTIC VIOLENCE AGAINST WOMEN

Abstract

The presented article discusses the different types of violence against women and its causes. In modern society, various forms of violence against women are common: domestic despotism, beatings, rapes, sexual harassment. All widespread cases of violence show that a woman occupies a subordinate place and is most often a victim. In many societies, marital cruelty is not considered a crime against society, but is considered a private matter of the family. It is believed that family members resort to physical violence when they have no other way to influence the family's decision due to a lack of authority. There is no consensus on the causes of domestic violence.

Keywords: law, decision, influence, family, violence, crime, society, state, marriage.

Киришүү

Азыркы үй бүлөлөрдө ар кандай чыр-чатактар көп кездешет. Зордук-зомбулук-бул жаңжалды чечүүнүн бардык конструктивдүү жолдорунун түгөнгөндүгүнүн белгиси. Зордук - зомбулуктун көрүнүшү коомдук жашоонун көптөгөн чөйрөлөрүндө жана ар кандай масштабдарда байкалышы мүмкүн-ал бүтүндөй адамзатты камтышы же ар бир адамга жекече тийиши мүмкүн. Зордук-зомбулуктун бир тармагы-бул үй бүлө. Үй бүлөлүк зомбулук ар дайым эле болуп келген, бирок ал ар дайым эле курч социалдык көйгөй катары каралган эмес. Ачык кылмыш иштеринин негизинде аялдарга каршы кылмыштар жөнүндө маалымат бул канчалык маанилүү экендиги жөнүндө толук түшүнүк бербейт, көрүнүштөр, анткени кылмыш иштери дайыма эле ачылып, аягына чыга бербейт. Ар кандай себептерден улам, сексуалдык ыдык көрсөтүүнүн курмандыгы болгон аялдар, ошондой эле үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыркаган аялдар, кылмышкерлерди жоопко тартуу үчүн укук коргоо органдарына кайрыл беришпейт.

Бириккен Улуттар Уюму түзүлгөндөн бери аялдардын укуктарына өзгөчө маани берип келет. Аялдардын укуктарына байланыштуу маанилүү маселе көптөн бери байкалбай келген. 1990-жылдары гана бул маселе адам укуктарынын көйгөйү катары каралып, БУУнун күн тартибинин ажырагыс бөлүгү болуп калган. Ошондон бери аялдарга карата зомбулук барган сайын көбүрөөк көңүл бурулуп жатат жана учурда Бириккен Улуттар Уюмунун ишинде негизги маселе болуп саналат. Аялдар уюмдары бул көйгөй тууралуу маалымдуулукту жогорулатууда маанилүү ролду ойношот. Алар аялдар туш болгон зордук-зомбулук кокустук, жеке иш-аракеттердин натыйжасы эмес, тескерисинче, теңсиздиктин структурасында терең тамыр алгандыгын белгилешти. Бүгүнкү күнгө чейин бул көйгөй бүткүл дүйнөнү каптап аны жоюу үчүн зарыл болгон чараларды көрүшү керек. Зордук-зомбулуктун себептери көбүнчө микро деңгээлде болот. Бул балдарды тарбиялоо ыкмаларын, ата-энелердин ортосундагы мамилени жана үй бүлөлүк жашоону уюштуруу принцибин камтыйт. Балдардын үй бүлөлүк жашоосу жөнүндө идеяларды калыптандырууда ата-энелердин ортосундагы мамилелер маанилүү ролду ойнойт, кийинчерээк жүрүм-турумдун белгилүү бир түрүн түзгөн белгилүү бир реакция пайда болот. Ошондой эле, үй-бүлөлүк зомбулуктун себеби салттуу тарбиянын кесепети болуп саналат, анда агрессивдүү жүрүм-турум көйгөйлөрдү чечүүнүн бирден-бир жолу катары каралат.

Аял үчүн балдар үй бүлөлүк зомбулуктан жапа чегип жаткандыгын унутпоо маанилүү. Эгерде аял ар кандай зомбулукка, сабоого ж.б. чыдоого даяр болсо., ошондо балдар муну жасай алышпайт. Ата-энелердин мындай жүрүм-турумун байкоо алардын психологиялык травмаларын кечендетет. Балдар зордук-зомбулук жүрүм-турумунун модели кийинчерээк үй-бүлөлүк жашоосуна өтүшү үчүн, ата-энелерин көчүрүп алышат.

Үй бүлөдөгү зордук-зомбулуктан аял гана эмес балдар да жапа чегип жатканын эстен чыгарбашы керек. Эгерде аял ар кандай кордоо, уруп-сабоо ж.б. чыдаганга даяр болсо, анда балдар муну кыла албайт. Ата-энелердин мындай жүрүм-турумуна байкоо салууда кандайдыр бир психологиялык травма пайда болот. Балдар ата-энелеринин мамилесин, жүрүм-турумун көчүрүп алышат, ошондуктан зордук-зомбулуктун үлгүсү алардын келечектеги үй бүлөлүк жашоосуна өтүшү мүмкүн. Агрессивдүү жүрүм-турумдун себептери, зордук-зомбулуктун көрүнүшүнө себеп болгон жагдайлар. Алар ар кандай аспектилерде каралышы мүмкүн, бул тарыхый көз караштар, маданий салттар, үй бүлөлүк жана мектептик билим берүү ыкмалары;

бул ошондой эле заманбап социалдык жашоонун объективдүү шарттары болушу мүмкүн, башкача айтканда, микро жана макро деңгээлде иштеген тарыхый жана социалдык-маданий өбөлгөлөр; ата-энелер жана курдаштары менен баарлашуунун өзгөчөлүктөрү зордук-зомбулукту алдын алуу жана аялдарга карата зордук-зомбулукка каршы күрөшүү мамлекеттик кепилдик системасы.

Үй бүлөлүк чыр-чатактын булагы экономикалык гана себептер эмес, ошондой эле адамдардын мажбурлоо механизмдин колдонуу менен бийликти кайра бөлүштүрүү каалоосу. Башкача айтканда, изилдөөчүлөр үй-бүлөдөгү чыр-чатактар бийлик үчүн жана үстөмдүк кылуучу социалдык позициялар үчүн күрөштөн улам келип чыгат деп эсептешет. Үй бүлөлүк зомбулукту изилдөөгө институционалдык мамиле үй бүлөлүк зомбулукту изилдөөгө өбөлгө түзөт, коомдо макро деңгээлде өнүккөн адамдардын социалдык жүрүм-турумун жөнгө салуунун ченемдерин жана каражаттарын эске алуу менен. Социалдык-маданий теориялар үй бүлөлүк зомбулукту микросоциалдык факторлордун, башкача айтканда статустун, кирешенин, билим берүүнүн жана башкалардын таасири астында пайда болгон көрүнүш катары карашат. Үй бүлөлүк зомбулуктун социалдык-маданий теориясы үй бүлөлүк зомбулукту социалдык жактан колдогон социалдык нормалардын жана айрым үй бүлө мүчөлөрүнүн башкаларга караганда үстөмдүгүнүн натыйжасы.

Биринчиден, кесепеттери зордук-зомбулуктан аман калган адамдын эмоционалдык абалына байланыштуу. Жабырлануучу тажрыйбаларды, стрессти, тынчсызданууну, жек көрүүнү сезет, өзүнө болгон ишенимин жоготот жана адамдарга болгон мамилесин өзгөртөт. Аялдардын жеке деформациясы бар, өзүн-өзү күмөн саноо, өзүн-өзү баалоосу төмөндөйт, тынчсыздануу пайда болот. Көп учурда аялдар травмадан кийинки стресс оорусу катары клиникалык ооруларга чалдыгат. Үй бүлөлүк зомбулукка кабылган аялдар кылмыштын курмандыгы болушат. Коргонуу механизмдеринин көрүнүшүнүн негизги өзгөчөлүктөрүн тизмектегенде: жокко чыгаруу (көйгөйдү ачык талкуулай албоо), рационалдаштыруу (кырдаалды олуттуу кабыл албоо), обочолонуу (психологиялык сезгичтиктин төмөндөшү травматикалык факторлор), алмаштыруу (чет өлкөлүк адамга кыжырданууну бошотуу). Эгерде үй бүлөлүк зомбулук токтобосо, анда жогорудагы кесепеттердин бардыгы айкын болуп, анда аял адистерге кайрылышы керек. Үй бүлөлүк зомбулуктун курмандыктары кесиптик жардамга, анын ичинде юридикалык жардамга кайрылбайт. Бул ар кандай себептерден улам болот: алар жаракаттарды жетиштүү олуттуу деп эсептешпейт, жардам суроодон коркушат же тартынышат, өнөктөштөрдүн зордук-зомбулугунун жаңы жайылышынан коркушат, ажырашуудан, мамилени токтотуудан же балдарды жоготуудан коркушат.

Мыйзамдар да жабырлануучуларга жетиштүү жардам көрсөтпөй, зордукчуга чара көрбөй турганын моюнга алуу керек. Үй бүлөлүк зомбулуктан жабыркагандарга башкача айтканда бардык эле аял мыйзамды, укугун коргогонду билбейт, ал эми мамлекеттик укук коргоо органдары жана башка органдар керектүү толук, ар тараптуу жардам көрсөтүшпөйт анын ичинде социалдык, медициналык, психологиялык жана укуктук ресурстар жөнүндө маалымат жок, берилбейт.

Бул көйгөй калктын бардык социалдык катмарларына мүнөздүү, бирок социалдык жактан кемчилиги бар үй-бүлөлөргө көбүрөөк таасир этет.

Кыргызстандын ар бир облусундагы кризистик борборлордун бар экендигин дагы билбеген кыз-келиндер жок эмес, үй бүлөлүк зомбулуктун курмандыктарына кызмат көрсөтүүлөрдүн басымдуу бөлүгүн аялдарды коргоо максатында кризистик борборлор ачылган “Сезим” кризистик жана психологиялык борбору, “Ак-Жүрөк” моралдык-психологиялык борбору, “Аруулан” кризистик борбору медициналык, психологиялык жардам, кайрылуу телефондору, билим берүү жана билим берүү иш-чаралары көрсөтөт. Тилекке каршы, жогоруда айтылгандай, үй-бүлөлүк зомбулукту алдын ала турган жана алдын алуучу мүнөзгө ээ болбогон юридикалык колдоо жок. Көбүнчө аз сандагы жабырлануучулар үй бүлөлүк зомбулукка жардам сурап үй бүлөлүк психологдорго кайрылышат. Көбүнчө алар 25 жаштан 30 жашка чейинки жаш жубайлар. Демек, үй бүлөлүк зомбулук-бул дүйнөнүн бардык өлкөлөрүндө бар көйгөй. Кыргызстанда үй-бүлөлүк зомбулук гендердик зомбулуктун эң кеңири тараган түрү болуп саналат. Жыл сайын өлкөдө күнүмдүк турмушта жасалган миңдеген кылмыш катталат. 2022-жылы болжол менен 10.000 адам үй бүлөлүк зомбулуктан улам калкка социалдык-психологиялык жардам көрсөткөн кризистик борборлорго жана башка адистештирилген мекемелерге кайрылышкан, алардын көпчүлүгү (92 пайыз) аялдар. Өлкөбүздөгү үй бүлөлүк зордук-зомбулукка байланыштуу мекендештерибизден коомдук сурамжылоо өткөргөндө төмөнкүлөрдү айтышкан, “Энесинин токмок жегенин көрүп өскөн кыз зомбулук кадимки көрүнүш деп чоңойот”, “Моюнуна дөңгөлөк илинип кордогон аялдын окуясы” ушул сыяктуу көрүнүштөр үй бүлөгө, балдарга, аялга терс гана жактарын бериши маалым. Ар бир аял өзүн басынтканга, кемсинткенге эч качан уруксат бербеш керек.

Колдонулган адабияттар

1. Айтбаева, Ж.С. (2020). Правовые проблемы защиты от семейного насилия в отношении женщин. *Вестник Ошского государственного университета*, №1-3, сс. 146-151. EDN: LPDUVS.
2. Жаасынбек кызы, А., & Маманова, А. (2023). Үй бүлөлүк зомбулук: бүтүндөй коомдун көйгөйү. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук*, 1(2), 43-48. DOI: [https://doi.org/10.52754/16948661_2023_1\(2\)_7](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_1(2)_7). EDN: IАНКАМ.
3. Көкөева, А., Жутанов, А., & Игамбердиев, Д. (2023). Үй бүлөлүк зомбулук азыркы Кыргызстанда социалдык көйгөй катары. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук*, 1(2), 67-71. DOI: [https://doi.org/10.52754/16948661_2023_1\(2\)_10](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_1(2)_10). EDN: WYRWPB.
4. Кузнецов Д.К. Роль стокгольмского синдрома в декриминализации домашнего насилия - 2019.
5. Кыргыз Республикасынын Конституциясы 05.05.2021-ж.
6. Үй бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо жөнүндө мыйзам (*КР 2020-жылдын 15-апрелиндеги № 41*)
7. Семья и дети в России: современное состояние и перспективы развития: Монография / под общей ред. А.Ю. Гайфуллина. - Уфа: ИСЭИ УНЦ РАН, 2016.
8. Семерикова А.А., Анисимова Н.Р. Психологические особенности виктимного поведения женщин в ситуации домашнего насилия // *Сервис в России и за рубежом*. - 2015.
9. Холостова Е.И. Социальная работа с семьей. М.: «Дашков и К», 2008.

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661

№2(3)/2023, 6-11

УДК: 347.6

DOI: [10.52754/16948661_2023_2\(3\)_2](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_2(3)_2)

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МЫЙЗАМДАРЫ МЕНЕН КАРЫН ЭНЕЛИК
ИНСТИТУТУН УКУКТУК ЖӨНГӨ САЛУУ**

**ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИНСТИТУТА СУРРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВОМ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

**LEGAL REGULATION OF THE INSTITUTE OF INTERMITTENT MATERNITY BY THE
LEGISLATION OF THE KYRGYZ REPUBLIC**

Парайдин уулу Шайлообек

Парайдин уулу Шайлообек

Paraidin uulu Shailoobek

ю.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

*к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет
Candidate of Law, Associate Professor, Osh State University*

mega.shailoo@mail.ru

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МЫЙЗАМДАРЫ МЕНЕН КАРЫН ЭНЕЛИК ИНСТИТУТУН УКУКТУК ЖӨНГӨ САЛУУ

Аннотация

Бул макала Кыргыз Республикасында жардамчы репродуктивдик технологиялардын ыкмасы катары карын энелердин укуктук негиздерин изилдөөгө багытталган. Мыйзамда салттуу жана кош бойлуулук карын энелик милдетти жөнгө салуу, карын энелик милдетти акылуу аткаруу келишимдери, карын энелик милдеттин жана генетикалык ата-энелердин укуктук таасири, энелик жана аталык милдетти болжолдоо актылары каралган. Мындан сырткары мыйзамдарды иштеп чыгуу тенденциялары оң жана терс белгилери. Карын энеликке карата улуттук мыйзамдардын натыйжалуулугу көрсөтүлгөн. Автор тарабынан андан ары өркүндөтүүгө багытталган сунуштар түзүлдү

Ачкыч сөздөр: ата-эне, карын эне, кош бойлуулук, келишим, укук, милдет, мыйзам.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИНСТИТУТА СУРРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВОМ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

LEGAL REGULATION OF THE INSTITUTE OF INTERMITTENT MATERNITY BY THE LEGISLATION OF THE KYRGYZ REPUBLIC

Аннотация

Данная статья направлена на изучение правовых основ суррогатного материнства как метода вспомогательных репродуктивных технологий в Кыргызской Республике. Закон предусматривает традиционное регулирование материнского долга в случае беременности и установления отцовства, договоры об исполнении гонораров в случае беременности и установления отцовства, юридические последствия материнского долга в случае беременности и генетического родительства, а также положения о прогнозировании материнского и отцовского долга. Более того, тенденции в развитии законодательства имеют как положительные, так и отрицательные признаки. Показана эффективность национальных законов в отношении суррогатного материнства. Автор предлагает предложения по дальнейшему совершенствованию.

Abstract

This article is aimed at studying the legal foundations of motherhood as a method of assisted reproductive technologies in the Kyrgyz Republic. The law provides for the traditional regulation of maternal duty in case of pregnancy and paternity, contracts on the execution of fees in case of pregnancy and paternity, the legal consequences of maternal duty in case of pregnancy and genetic parenthood, and the certificates on the prediction of maternal and paternal duty. Moreover, trends in the development of laws have both positive and negative signs. The effectiveness of national laws in relation to motherhood is shown. The author offers suggestions for further improvement.

Ключевые слова: родитель, суррогатное материнство, беременность, договор, право, обязанность, закон.

Keywords: parent, mother in the womb, pregnancy, contract, right, duty, law.

Киришүү

Адамзаттын тарыхында коомчулук өнүгүп жатат, айрыкча үй бүлөлүк институт, маалыматты, байланышты, медициналык жана башка технологияларды тез өнүктүрүүгө байланыштуу өзгөрүп, жаңыртылып жатат. Бирок, үй бүлөдөгү көйгөйлөр дайыма бар, мындай көйгөйлөрдүн бири тукумсуздук.

Буга чейин экономикалык көйгөй дээрлик чечилбей келген. Акыркы эки он жылдыкта илимдин тез өнүгүшү менен репродуктивдүү технологиялар (ЖРТ) жакшы өнүккөн. Репродуктивдик функцияларды стимулдаштыруучу медициналык чаралар төмөнкүлөрдү камтыйт: жасалма уруктандыруу, экстракорпоралдык уруктандыруу, суррогат энелик.

Биздин өлкөдө суррогат энелик мыйзам деңгээлинде талкууланганы менен ЖРТны колдонуу талаш жаратууда.

Бирок, карын энелик мамилелерди жөнгө салуу бүгүнкү талаптарга толук жооп бербейт, жүргүзүлгөн анализ анын кемчиликтери бар экендигин көрсөтүп турат.

Бул институт бир кыйла жаңы көрүнүш болгондуктан, илимпоздор үчүн да, жарандар үчүн да чоң кызыгууну туудурат, ошондуктан талаш-тартыштар тарых бою басылбай келген, бирок акыркы жылдары мезгил-мезгили менен жаңыланып турат. Айрым илимпоздор суррогат эне болуу жагымдуу көрүнүш деп эсептешет, анткени баласыз жубайларда бул ыкманы колдонуу менен атаандаштыкка жөндөмдүү бакытка жетүүгө болот. Башкалары бул көрүнүш баланын товарга айланышы менен коштолгондугуна көңүл бурушат — сыйлык үчүн керектөөчү "өнүмдөргө" айланат. Суррогат энелик келишим анча маанилүү эмес бүтүмдөрдүн категориясына кириши керек болгондуктан, мындай келишим мыйзамдын талаптарына такыр жооп бербейт жана адеп-ахлактын, мыйзамдын жана тартиптин негиздерине карама-каршы келет.

Демографиялык кризис-бул заманбап мамлекеттердин негизги көйгөйлөрүнүн бири, аны жеңүү биринчи орунда турат. Кыргызстанда демографиялык кырдаал дагы өнүгүп жатат анын начарлашы бир катар факторлорго байланыштуу.

Биринчиси, азыркы учурда нике, үй-бүлө, төрөт жана балдарды тарбиялоо жаш муундун артыкчылыктарында биринчи орунду ээлебейт.

Экинчи фактор өлкөдө өнүккөн өтө оор экономикалык кырдаалга байланыштуу жана албетте, бала боюна бүтпөсө дагы, үй бүлөнү түзүүнүн пайдасына чечимге терс таасирин тийгизет.

Биздин өлкөдөгү демографиянын үчүнчү себеби, айрыкча, 20-кылымдын 90-жылдарында, төрөт курагындагы аялдардын саны жыл сайын азайып бараткандыктан, төрөт көрсөткүчүнүн төмөндүгүнөн келип чыгат.

Төртүнчү жагдайды жубайлардын тукумсуздугу деп атоого болот: медициналык статистикага ылайык, никеде турган жубайлардын көбү тукумсуздуктан жапа чегишет.

Кыргызстанда акыркы төрт жылда төрөттүн көрсөткүчү төмөндөп жаткандыгы. Улуттук статистикалык комитеттин маалыматы боюнча 2019-жылы төрөлүүнүн саны 173 миң 484 болгонун, 2020-жылы 158 миң, 2021-жылы 150 миң катталып, жылдан-жылга азайып жатат.

Балдардын төрөлүшү адамдын негизги максаттарынын бири. Мамлекет жана коом үчүн калктын ден-соолугу, анын ичинде репродуктивдик, эң баалуу актив деп эсептелет. Учурда жубайлардын тукумсуздугунан улам медициналык жардамга муктаж. Өлкөдөгү демографиялык кырдаалдын терс таасирин жоюу үчүн жардамчы репродуктивдик технологиялардын ыкмалары "ЖРТ" колдонулат. Бирок ЖРТнын колдонулушунун натыйжасында баланын төрөлүшү бир катар көйгөйлүү маселелерди, анын ичинде анын келип чыгышын аныктоо үчүн байланыштарды мурастайт, энелик жана аталык, баланын жашыруун генетикалык келип чыгышы ж.б. жөнүндө божомолдорду жаратат. Ошондуктан, мындай учурларда энелик жана аталык укуктарын ишке ашыруу объективдүү жана субъективдүү мүнөздөгү тобокелдиктер менен татаалдаштырылышы мүмкүн.

ЖРТ колдонуу менен төрөлгөн балдардын келип чыгышын аныктоо азыркы туугандык түшүнүгүнө карама-каршы келет, анткени аны генетикалык деп гана аныктоого болбойт. Бул карын энелик милдетти аткарууда эң эле айкын байкалат. Ошондуктан, экспертизадан мурун бул технологиялар үчүн ишенимдүү укуктук базаны түзүү жана аларды колдонуунун укуктук таасирин жөнгө салуу үчүн маанилүү милдет болот.

Бирок, бул ЖРТ ыкмасын кеңири колдонулушу академиялык чөйрөдө да, иш жүзүндө да анын диний, адеп-ахлактык, этикалык, медициналык жана адилеттүү көз караштардан акталышы жөнүндө кызуу талкууну жаратуусу мүмкүн. Көпчүлүк динде, айрыкча уюмдар тукумсуздукту дарылоонун бул ыкмасына каршы, анткени ал баланын келишимдин объектиси катары аныкталышынын негизги шарттарынын бири катары никенин негиздерин бузат. Адеп-ахлаксыз ойлор ошондой эле суррогат эне болуу процессинде пайда болгон мамилелер коммерциялык негизде курулгандыгынан турат, көз карашка ылайык, чыныгы адам сатууга, кедей аялдарды бай жубайлар эксплуатациялоого ж.б. алып келет.

Карын эне деген ким?

“Суррогат энени” кыргызча “карын эне” деп таржымалдап жүрүшөт. Суррогат энелик – үч кишинин катышуусу менен бала төрөө ыкмасы. Балага ата болгусу келген эркектин уругу менен эне болчу аялдын тукум клеткасы жасалма түрдө уруктандырылат. Уруктандырылган түйүлдүк медициналык ыкма менен башка аялдын (суррогат эненин) жатынына салынат. Ал аял баланы тогуз ай көтөрүп, төрөп берет. Адатта ден соолугуна байланыштуу кош бойлуулукту көтөрө албаган же башка себептерден улам өздөрү төрөй албаган аялдар суррогат эненин жардамын пайдаланат.

Мыйзамга ылайык, өз ыктыяры менен суррогат энелик келишим түзүүгө макул болгон жубайлар суррогат энелик милдетти колдоно алышат. Суррогат эне 18 жаштан 35 жашка чейинки ден-соолугу чың аял болушу мүмкүн анын жок дегенде эки баласы бар. Кыргызстандын мыйзамы акы төлөнүүчү суррогат энеликке (Коммерциялык суррогат энеликке) тыюу салбайт. Суррогат энеге төлөнгөн сый акы 5 доллардан 20 000 долларга чейин болушу мүмкүн.

Бүгүнкү күнгө чейин Кыргызстанда суррогат энелердин жардамы менен төрөлгөн балдардын саны боюнча расмий статистика жок. Бул суррогат энелик программа толугу менен купуя экендигине байланыштуу жана суррогат энелер бул фактыны жашырууга аракет кылып жатышат. Жана клиниканын дарыгерлери жүргүзүлгөн программанын купуялуулугу жөнүндө документке кол коюшат. Суррогат энелер дагы бул процедурага катышуусун жарнамалабоого

аракет кылышат. Буга чейин, республикада карын эне болуу пайда болгондо, Кыргызстандан келген тукумсуз жубайлар аны колдонууга шашылышкан эмес жана өз өлкөсүндө мүмкүн болгон сүйлөшүүдөн коркуп, коңшу Казакстанда мындай процедураны жасоону артык көрүшкөн. Ошол эле себептен, азыр да Кыргызстандын көптөгөн баласыз жарандары карын эне табуу үчүн өлкөдөн тышкары саякатташат. Албетте, Кыргызстандын аймагында карын эне болуунун кеңири колдонулушу жөнүндө маалымат жок. Балким, мунун себеби, улуттук менталитет жана диний каада-салттар менен байланышкан тукумсуздукту дарылоонун бул ыкмасына коомдун эки ача мамилесинде болсо керек.

Кийинки, маанилүү маселе-суррогат энеден төрөлгөн балдардын укуктарын коргоо. Кээбирки учурларда генетикалык ата-энелер баладан баш тартышат. Баш тартуунун себептери ар кандай болушу мүмкүн: ажырашуу, баланын ар кандай физикалык бузулуулары жана оорулары, жубайлардын кош бойлуулугу, баланын жынысы гана эле эмес ж.б. Башкача айтканда жаңы төрөлгөн бала суррогат энеге да, "кардар ата-энеге" да керексиз болуп калат.

Демек, суррогат энелердин жардамына кайрылып, анан баласын таштап кеткен ата-энелердин жоопкерчилигин күчөтүү керек. Биологиялык ата-эненин баласын багуудан баш тарткан учурда милдеттүүлүгүн караган ченемди мыйзамдык деңгээлде бекитүү, башкача айтканда, ата-энелик укуктар болгон учурда балдарды алимент боюнча милдеттенмелер боюнча ченемди колдонуу зарыл. Мындан сырткары, жубайлар суррогат энеликтен таптакыр баш тартышса же карын эне баласын өзүнө алууну чечкенде көп көйгөй жаралат. Бул учурда эмне кылуу керек? Албетте, мунун баарын нотариус каттайт, бирок андан кийин соттор жылдап жүрөт. Ал эми бала бул убакта кайсы жерде чоңоёт, тагдыры, келечеги эмне болот?

"Жубайлар суррогат эне болуудан баш тартса, же энеси өзү үчүн балалуу болууну чечкенде, көптөгөн көйгөйлөр бар экен. Бул учурда эмне кылуу керек? Албетте, мунун бардыгын нотариус белгилейт, бирок андан кийин соттор жылдар бою барышат. Жана бала ушул учурда бир жерде чоңоет.»,

Ошол эле учурда, суррогат эне баланы генетикалык ата-энеге берүүдөн баш тарткан учурлар да жок эмес. Чет элдик жубайлар Кыргыз Республикасында карын энеликке кайрылып жаткандыгы, Кыргызстан "репродуктивдик туризмдин" борборлорунун бири болуп калды деп айтууга болот. Социалдык тармактарда карын энелерди издеген жана кызматташууга чакырган жарыялар көбөйгөнүн байкоого болот. Аларга ылайык, башка адамдарга бала төрөп берүүгө макул болгон энелер негизинен чет өлкөгө, көбүнесе Грузияга жөнөтүлүүдө.

Демек, жашоого конституциялык укук мамлекеттин милдетин камтыйт жашоонун эң жогорку мааниси болгондуктан, жашоонун уланышына көмөктөшөт ар бир адамдын өз тукумун калтыруу укугунда. Эгерде жаратылыш белгилуу табигый укуктарды берсе, кайсы коом менен мамлекет ээрчиш керек, мыйзам чыгаруучунун милдети келип чыгат бул укуктарды аныктоо, аларды ченемдик укуктук актыларда бириктирүү, аларды ишке ашыруунун кепилдигин камсыз кылуу. Мындай табигый адам укуктары репродуктивдик укуктарды камтыйт, себеби алар түздөн түз биологиялык маңызынан келип чыгат жана конституциялык укуктардын бүтүндөй топтомунун мүнөзүн чагылдырат (жашоо, жеке кол тийбестик укугу, ден соолук укугу жана башкалар).

«Репродуктивдүү укуктар – бул ар бир адамдын укугу өз балдарын, алардын санын жана алардын ортосундагы аралыктарды аныктоо төрөт, жардам репродуктивдүү пайдалануу укугу

карын энеликтин технологиялары жана ыкмасы, жыныс клеткаларынын донору болуу укугу, ата-энелик укуктан баш тартуу укугу, укук сактоо үчүн бардык зарыл маалыматтар жана башкалар.

Колдонулган адабияттар

1. <https://www.azattyk.org/a/kytay-zhubaylarga-bala-toeroep-berem-gruziyaga-attangan-kelinder/32730038.html>

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661

№2(3)/2023, 12-20

УДК: 343

DOI: [10.52754/16948661_2023_2\(3\)_3](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_2(3)_3)

**УГОЛОВНО-ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПОЖАРНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ НА
ПРИМЕРЕ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

ӨРТ КООПСУЗДУГУ КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МИСАЛЫНДА

CRIMINAL LAW FIRE SAFETY ON THE EXAMPLE OF THE KYRGYZ REPUBLIC

Акматова Аманай Турсунбаевна

Акматова Аманай Турсунбаевна

Akhmatova Amanay Tursunbaevna

т.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.и.н., доцент, Ошский государственный университет

Associate Professor, Osh State University

oshgui-nauka@mail.ru

УГОЛОВНО-ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПОЖАРНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ НА ПРИМЕРЕ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Аннотация

Уголовно-правовое обеспечение пожарной безопасности включает систему норм и мер, направленных на предотвращение и борьбу с пожарами. Это особая область, которая регулирует ответственность за нарушение пожарной безопасности, предусматривает уголовные наказания за правонарушения, связанные с пожарами, а также определяет права и обязанности граждан, организаций и государственных органов в области обеспечения пожарной безопасности. Количество пожаров в Кыргызской Республике стало больше в 10 раз, что позволило отметить о необходимости проведения мониторинга по обеспечению мероприятий по предотвращению пожаров на территории Кыргызской Республики. В целом, законы о пожарной безопасности необходимы для обеспечения безопасности людей, защиты имущества и окружающей среды, а также регулирования профессиональных стандартов и предотвращения пожаров. Они создают основу для строгого соблюдения необходимых мер для предотвращения пожаров и минимизации потенциальных последствий при их возникновении. Новым веянием науки стало поощрение разработки и использования новых технологий и инноваций в области пожарной безопасности, которые способствуют более эффективной предотвращению, обнаружению и ликвидации пожаров.

Ключевые слова: пожар, безопасность, риск, закон, защита жизни, эвакуация, пожаротушение.

ӨРТ КООПСУЗДУГУ КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МИСАЛЫНДА

CRIMINAL LAW FIRE SAFETY ON THE EXAMPLE OF THE KYRGYZ REPUBLIC

Аннотация

Өрт коопсуздугунун кылмыш-ужуктук камсыздоосу өрттүн алдын алууга жана өчүрүүгө багытталган ченемдердин жана чаралардын тутумун камтыйт. Бул өрт коопсуздугун бузгандыгы үчүн жоопкерчиликти жөнгө салуучу, өрт менен байланышкан урук бузуулар үчүн кылмыш-жаза жоопкерчилигин караган, ошондой эле жарандардын, уюмдардын жана мамлекеттик органдардын өрт коопсуздугу жаатындагы укуктарын жана милдеттерин аныктаган өзгөчө чөйрө. Кыргыз Республикасында өрттөрдүн саны 10 эсеге көбөйдү, бул Кыргыз Республикасынын аймагында өрттүн алдын алуу боюнча иш-чараларды камсыз кылуу үчүн мониторинг жүргүзүү зарылдыгын белгилөөгө мүмкүндүк берди. Жалпысынан өрт коопсуздугунун мыйзамдары адамдардын коопсуздугун камсыз кылуу, мүлктү жана айлана-чөйрөнү коргоо, ошондой эле кесиптик стандарттарды жөнгө салуу жана өрттүн алдын алуу үчүн зарыл. Алар өрттүн алдын алуу жана алар чыкканда мүмкүн болуучу кесепеттерди минималдаштыруу боюнча зарыл чараларды катуу сактоого негиз түзөт. Илимдеги жаңы тенденция өрттүн алдын алуунун, аныктоонун жана өчүрүүнүн натыйжалуулугун жогорулатууга көмөктөшүүчү өрт коопсуздугу жаатында жаңы технологияларды жана инновацияларды иштеп чыгууга жана колдонууга дем берүү болуп саналат.

Ачык сөздөр: өрт, коопсуздук, коркунуч, мыйзам, өмүрдү коргоо, эвакуация, өрт өчүрүү.

Abstract

Criminal legal support for fire safety includes a system of norms and measures aimed at preventing and fighting fires. This is a special area that regulates liability for violations of fire safety, provides for criminal penalties for offenses related to fires, and also determines the rights and responsibilities of citizens, organizations and government bodies in the field of fire safety. The number of fires in the Kyrgyz Republic has increased 10 times, which made it possible to note the need for monitoring to ensure measures to prevent fires on the territory of the Kyrgyz Republic. In general, fire safety laws are necessary to ensure the safety of people, protect property and the environment, as well as regulate professional standards and prevent fires. They provide the basis for strict adherence to the necessary measures to prevent fires and minimize the potential consequences when they occur. The new trend in science is to encourage the development and use of new technologies and innovations in the field of fire safety that contribute to more effective fire prevention, detection and suppression.

Keywords: fire, safety, risk, law, protection of life, evacuation, fire fighting.

Введение

Законы, регулирующие пожарную безопасность, имеют большое значение, поскольку они направлены на защиту людей, имущества и окружающей среды от пожаров. Следует отметить, несколько ключевых причин, почему такие законы необходимы.

Основной целью законов пожарной безопасности является защита жизни людей. При пожаре люди могут оказаться в опасности из-за возможности задымления, токсичных газов, обрушения конструкций и прочих опасностей. Законы предусматривают требования к материалам, конструкциям зданий, системам пожаротушения, планам эвакуации и другим мерам, обеспечивающим безопасность людей.

Законы в различных странах обеспечивают меры безопасности и защиты людей от пожара и содействия общей безопасности.

При разработке законов государства предпринимает следующие меры:

1. Государственные и региональные правительства устанавливают строительные нормы и стандарты, регулирующие проектирование и строительство зданий с учетом пожарной безопасности. Эти кодексы определяют требования к материалам, установке систем пожаротушения, способам эвакуации и другим мерам предотвращения пожара.

2. Органы пожарной безопасности проводят инспекции зданий, чтобы проверить соответствие конкретных объектов пожарной безопасности и законодательству. Они проверяют наличие и исправность систем предупреждения о пожаре, пожаротушения, аварийного освещения и эвакуации, а также соблюдение правил веществ и материалов, которые могут воспламеняться или распространять огонь.

3. Законы могут предписывать обязательное проведение тренировок по эвакуации для общественных мест, рабочих мест и жилых зданий. Это обеспечивает готовность людей к эвакуации в случае пожара, а также помогает обучить их действиям при обнаружении пожара и использовании средств пожаротушения.

4. Законы могут требовать использования огнестойких материалов при строительстве, особенно для зданий с большой плотностью населения, таких как торговые центры, школы и больницы. Это помогает предотвратить быстрое распространение огня и дает людям больше времени на эвакуацию.

5. Законы обычно требуют установки систем пожарной сигнализации в зданиях и устройство пожаротушителей на видных местах. Это позволяет оперативно обнаруживать пожар и быстро его тушить.

6. Законы и нормы требуют, чтобы электрическое оборудование соответствовало определенным стандартам безопасности и проходило периодическую проверку. Это помогает предотвратить возникновение пожаров, связанных с электрическими неполадками или перегрузками.

Пожары могут привести к чрезмерным материальным потерям, поэтому законы о пожарной безопасности идут на пользу владельцам зданий и имущества. Они требуют применения специальных систем пожаротушения, огнестойких материалов, а также

устанавливают правила в отношении хранения воспламеняющихся веществ и других потенциально опасных материалов.

Пожар в городе - это возгорание, которое происходит на территории города или внутри зданий, сооружений и других объектов городской инфраструктуры. Пожары в городах могут вызывать серьезные угрозы для жизни и имущества людей, а также приводить к разрушению зданий, окружающей среды и инфраструктуры.

Как отмечают Тимофеева С.С., Гармышев В.В. представлены аналитические о результатах пожаров, приведен в работе анализ пожарных рисков в городах¹.

На практике пожары в городах могут возникать из различных причин, включая короткое замыкание электрической проводки, плохо поддерживаемые источники тепла, неточное обращение с огнем или горючими материалами, проблемы с электрооборудованием и так далее. Они могут быстро распространяться из-за плотности застройки и наличия легковоспламеняющихся материалов.

Так, по статистическим данным пресс - службы МСЧ КР за ноябрь 2023 указано, что на территории Кыргызской Республики было зарегистрировано 20 пожаров, для тушения пожаров было задействовано 21 пожарных расчетов. В г.Бишкеке - 1, в г.Ош - 1, Ошская область - 6, Чуйская область - 4, Джалал-Абадская область - 2, Иссык-Кульская область - 1, Нарынская область - 1, Таласская область - 1, Баткенская область - 1. Со стороны службы спасения осуществлено 2 выезда².

Пожары в городах требуют оперативного реагирования и борьбы со стороны пожарных служб. Группы пожарных расчетов используют различное пожарно-техническое оборудование, такое как пожарные автомобили, пожарные гидранты, насосы, лестницы и средства индивидуальной защиты, чтобы потушить пламя, спасти людей и спасаемое имущество.

Группы пожарных расчетов дополнительно проводят профилактическую работу, включающую осмотры объектов, обучение населения правилам пожарной безопасности, а также советы по действиям в случае возникновения пожара.

Кроме того, города должны иметь планы эвакуации и системы оповещения, чтобы своевременно реагировать на пожарные случаи и защитить жителей и их имущество.

После пожара материальные растраты могут быть значительными и варьироваться в зависимости от различных факторов.

Пожар может повредить или уничтожить здания, сооружения и их содержимое, включая мебель, предметы интерьера, электронику и другие ценности. Расходы на восстановление или замену поврежденных или утраченных объектов могут быть значительными.

Если пожар произошел в коммерческом или производственном помещении, то возможна потеря товаров, материалов и инвентаря, что может привести к финансовым потерям.

¹ Тимофеева, С. С. Пожарные риски в г. Иркутске / С. С. Тимофеева, В. В. Гармышев // Известия Иркутского государственного университета. Серия: Науки о Земле. – 2012. – Т. 5, № 1. – С. 265-276. – EDN OYRJWX.

² https://www.vb.kg/doc/432608_zh_zh_proshedshie_sytki_v_kyrgyzstane_zaregistrirvano_20_pozarov.htm

После пожара требуется провести ремонтные работы и восстановление объектов. Это может включать в себя восстановление стен, потолков, электросетей, водопровода, систем отопления и кондиционирования воздуха, а также устранение повреждений, вызванных огнем, дымом и водой. Авторами Тимофеева С.С., Гармышев В.В. представлен анализ гибели и травм людей, которые пострадали от пожаров в городе, что влечет большую опасность жителям городов.³

Если жилье или коммерческий объект стали нежилыми после пожара, это может потребовать эвакуации жителей или сотрудников и обеспечения временного проживания или работы. Эти расходы также могут быть заметными.

Пожар может привести к временному или постоянному закрытию бизнеса, что приводит к потере дохода. Расходы на планирование и реализацию бизнес-плана по восстановлению, а также потеря клиентов или контрактов также могут иметь значительный финансовый вес.

Если имущественное страхование было приобретено до пожара, страховые выплаты могут помочь частично или полностью покрыть материальные убытки. Однако возможны ограничения страховых полисов и требования доказательств убытков.

Однако общие материальные растраты после пожара будут зависеть от масштаба пожара, степени повреждений и других факторов. Важно обратиться к специалистам и страховым агентам, чтобы оценить действительные затраты и определить наилучший способ восстановления после пожара. Необходимо проводить контроль и регулярные проверки со стороны государственных органов и инспекционных служб, чтобы обеспечить соблюдение законов о пожарной безопасности и выявить нарушения.

Пожары могут привести к серьезным экологическим последствиям, особенно если они возникают в окружающих аква - или биосистемах. Законы о пожарной безопасности содержат нормы и требования, направленные на предотвращение загрязнения почвы, воды, воздуха и предупреждение ущерба для экосистем. Экологические последствия пожаров могут быть значительными и воздействовать на различные аспекты окружающей среды.

Пожары могут уничтожить обширные территории лесов, саванн и других экосистем. Это может привести к потере биоразнообразия, исчезновению растений и животных, а также нарушению возобновления растительности.

Во время сжигания растительности в пожарах выделяются значительные количества парниковых газов, таких как углекислый газ (CO₂) и метан (CH₄). Эти газы являются основными причинами изменения климата и глобального потепления.

Выбросы газов и сажи во время пожаров влияют на качество воздуха. Вдыхание продуктов сгорания может привести к проблемам с дыханием, астмы и другим заболеваниям дыхательной системы как у людей, так и у животных.

Пожары могут вызвать загрязнение почвы и водоемов. Пожар может вызывать смывание минералов, пепла и других загрязнений в водоемы, что влияет на водные экосистемы и может привести к отравлению рыбы и других водных организмов. Пожары также могут повредить

---

³ Тимофеева, С. С. Социальные пожарные риски в республиканских, краевых и областных центрах Сибирского федерального округа / С. С. Тимофеева, В. В. Гармышев // Вестник Иркутского государственного технического университета. – 2015. – № 10(105). – С. 107-114. – EDN VCPCNL.

физическую структуру почвы и ухудшить ее плодородие. Дополнительно отмечают о влиянии лесных пожаров на атмосферу и здоровье человека⁴.

Животные, населяющие области, подверженные пожарам, могут погибнуть или потерять свои места обитания. Пожары также могут разрушать гнезда, уничтожать пищевые источники и нарушать пути миграции животных. Причинами гибели животных становятся лесные пожары об этом упоминают Андросенко С.Г., Фогилев И.С., Малиновская В.Н.⁵

Уничтожение растительности пожарами приводит к потере естественной защиты почвы от эрозии. Без растительного покрова почва становится подвержена смыву осадков, что может привести к усилению эрозии, селей и затоплений.

Все эти экологические последствия пожаров могут оказывать длительное воздействие на экосистемы и требовать усилий для их восстановления и реабилитации. Предотвращение пожаров, раннее обнаружение и оперативное тушение огня, а также устойчивое лесоуправление могут помочь снизить негативные последствия пожаров на окружающую среду. О роли человека в предупреждении лесных пожаров, именно специальные органы локализируют и тушат пожары своевременно используя спец технику⁶.

В Кыргызской Республики из – за лесных пожаров ущерб составил более 270 миллионов сомов ущерба. Об этом на пресс-конференции в Бишкеке сообщил директор Лесной службы Алмаз Мусаев. «За девять месяцев 2023 года на землях Государственного лесного фонда произошло 13 пожаров на площади 536 гектаров, из них 85,47 гектара — лесопокрытая площадь. Ущерб составил 271 миллион 102 тысячи 155 сомов», — сказал он. Анализ последних пяти лет показал, что наиболее пожароопасны Фрунзенский, Тоскоол-Атинский, Таласский, Чуйский и Кара-Алминский лесхозы. В основном ЧП происходят по вине местных жителей, не соблюдающих правила безопасности на пикниках. При лесхозах созданы оперативные противопожарные группы, оснащенные транспортом и инвентарем⁷.

Современное использование новых технологий в области оповещения и обнаружения лесных пожаров при использовании нейронных сетей и дистанционного зондирования⁸.

---

⁴ Ибрагимова, П. И. Влияние лесных пожаров на состояние атмосферного воздуха и здоровье человека / П. И. Ибрагимова, Д. Н. Кожевникова // Молодёжь, наука, медицина : тезисы 69-й Всероссийской межвузовской студенческой научной конференции с международным участием, Тверь, 20–21 апреля 2023 года. – Тверь: Государственное бюджетное образовательное учреждение высшего профессионального образования Тверская государственная медицинская академия Министерства здравоохранения Российской Федерации, 2023. – С. 181-182. – EDN WJGRVN.

⁵ Андросенко, С. Г. Лесные пожары, как угроза национальной безопасности стран мира / С. Г. Андросенко, И. С. Фогилев, В. Н. Малиновская // Социально-экономические аспекты принятия управленческих решений : Сборник материалов седьмого научного семинара, Москва, 23 марта 2023 года. – Москва: Академия Государственной противопожарной службы Министерства Российской Федерации по делам гражданской обороны, чрезвычайным ситуациям и ликвидации последствий стихийных бедствий, 2023. – С. 37-46. – EDN UAZGFB.

⁶ Безрукова, Д. Е. Анализ лесных пожаров в России и их влияние на экологию / Д. Е. Безрукова, Е. С. Катаева // Экология и природопользование: устойчивое развитие сельских территорий : Сборник статей по материалам III Всероссийской научно-практической конференции, Краснодар, 05–09 июня 2023 года / Отв. за выпуск А.Г. Максименко. – Краснодар: Кубанский государственный аграрный университет имени И.Т. Трубилина, 2023. – С. 22-26. – EDN MQQFSP.

⁷ https://24.kg/obschestvo/252972_lesnyie_poaryi_nanesli_kyrgyzstanu_bolee_270_millionov_somov_uscherba/

⁸ Симонова, А. В. Система спутникового мониторинга лесных пожаров / А. В. Симонова // Проблемы управления в социально-экономических и технических системах : Материалы XIX Международной научно-практической конференции, Саратов, 13–14 апреля 2023 года. – Саратов: ИЦ "Наука", 2023. – С. 664-667. – EDN MDIFKG.

Проведение профилактических мер по защите и предупреждению пожаров среди населения стало объектом работы для государственных органов пожарного надзора. Информированность среди населения посредством средств массовой информации должно быть целенаправленным, что поможет помочь реализовать обучение мерам пожарной безопасности.

Законы о пожарной безопасности также устанавливают правила для организаций и профессионалов, работающих в области пожарной безопасности. Они определяют необходимую квалификацию, штатное расписание, требования к оборудованию и документации, обеспечивающие правильное и эффективное выполнение работ по предотвращению пожаров и реагированию на них.

Законы о пожарной безопасности также способствуют предотвращению пожаров. Они предусматривают регулярные проверки и осмотры объектов, проведение учебных тренировок по эвакуации и пожаротушению, а также дополнительные меры безопасности для определенных категорий объектов (например, больниц, школ, заводов и т.д.).

В Кыргызской Республике существуют законы, регулирующие пожарную безопасность, в том числе Уголовный кодекс, Кодекс о административных правонарушениях и другие нормативные акты.

Кодекс Кыргызской Республики «Об административной ответственности» от 4 марта 2022 года. Глава 8 Кодекса содержит статьи, касающиеся нарушений и ответственности за нарушения в области пожарной безопасности.

Закон Кыргызской Республики «О государственной пожарной службе» от 22 марта 2005 года. Закон устанавливает основные положения об организации и функционировании государственной пожарной службы, а также определяет ее права и обязанности.

Технический регламент Кыргызской Республики «О требованиях пожарной безопасности» от 26 августа 2014 года. Регламент содержит обязательные для соблюдения требования по обеспечению пожарной безопасности в различных сферах деятельности, таких как строительство, эксплуатация зданий, производство и т.д.

«Правила пожарной безопасности» (утверждены Министерством по Чрезвычайным Ситуациям Кыргызской Республики). Данные правила содержат конкретные рекомендации по обеспечению пожарной безопасности для организаций, предприятий, учреждений и населения. Они определяют обязательные требования к планированию эвакуации, наличию аварийного оборудования, системам противопожарной защиты и многому другому.

Также существуют проблемы с контролем и надзором за объектами, проведением проверок и выявлением нарушений. Кроме того, возникают вопросы о квалификации пожаров и правильном применении уголовной ответственности в соответствии с законом. Для решения данных проблем может потребоваться совершенствование законодательства, повышение эффективности контроля и надзора за объектами, а также усиление информационной работы и осведомленности населения о правилах пожарной безопасности. Важно также обеспечить сотрудничество между различными государственными органами, ответственными за пожарную безопасность, и общественностью для обеспечения эффективности превентивных мер и своевременного реагирования в случае возникновения пожаров.

В случае нарушения законодательства в области пожарной безопасности, могут применяться административные наказания, предусмотренные Кодексом об административной ответственности, а также иные меры, направленные на обеспечение безопасности граждан и сохранение имущества.

На сегодняшний день существует вопрос о разработке предложений по совершенствованию законодательства и презентация результатов работы. Улучшение законодательства о пожарной безопасности является важным шагом для обеспечения защиты жизни и имущества граждан.

Следует регулярное обновление и улучшение норм и стандартов пожарной безопасности основанное на последних технических достижениях и научных исследованиях. Обязательное проведение систематического обучения персонала, особенно тех, которые прямо связаны с пожарной безопасностью, таких как пожарные, инженеры-пожарники, проектировщики и строители.

Законы должны устанавливать обязательное соблюдение мер пожарной безопасности во всех общественных и коммерческих помещениях, включая офисы, магазины, предприятия и жилые здания.

Законодательство должно требовать установки и регулярного обслуживания современных систем предупреждения пожара, таких как детекторы дыма, огня и системы автоматической пожарной сигнализации.

Законодательство может включать обязательное страхование от пожара для владельцев недвижимости, чтобы предоставить финансовую защиту в случае возникновения пожара.

Литература

1. Тимофеева, С. С. Пожарные риски в г. Иркутске / С. С. Тимофеева, В. В. Гармышев // Известия Иркутского государственного университета. Серия: Науки о Земле. – 2012. – Т. 5, № 1. – С. 265-276. – EDN OYRJWX.
2. https://www.vb.kg/doc/432608_za_proshedshie_sytki_v_kyrgyzstane_zaregistrirvano_20_pojarov.htm
3. Тимофеева, С. С. Социальные пожарные риски в республиканских, краевых и областных центрах Сибирского федерального округа / С. С. Тимофеева, В. В. Гармышев // Вестник Иркутского государственного технического университета. – 2015. – № 10(105). – С. 107-114. – EDN VCPCNL.
4. Ибрагимова, П. И. Влияние лесных пожаров на состояние атмосферного воздуха и здоровье человека / П. И. Ибрагимова, Д. Н. Кожевникова // Молодёжь, наука, медицина: тезисы 69-й Всероссийской межвузовской студенческой научной конференции с международным участием, Тверь, 20–21 апреля 2023 года. – Тверь: Государственное бюджетное образовательное учреждение высшего профессионального образования Тверская государственная медицинская академия Министерства здравоохранения Российской Федерации, 2023. – С. 181-182. – EDN WJGRVN.
5. Андросенко, С. Г. Лесные пожары, как угроза национальной безопасности стран мира / С. Г. Андросенко, И. С. Фогилев, В. Н. Малиновская // Социально-экономические

- аспекты принятия управленческих решений : Сборник материалов седьмого научного семинара, Москва, 23 марта 2023 года. – Москва: Академия Государственной противопожарной службы Министерства Российской Федерации по делам гражданской обороны, чрезвычайным ситуациям и ликвидации последствий стихийных бедствий, 2023. – С. 37-46. – EDN UAZGFB.
6. Безрукова, Д. Е. Анализ лесных пожаров в России и их влияние на экологию / Д. Е. Безрукова, Е. С. Катаева // Экология и природопользование: устойчивое развитие сельских территорий: Сборник статей по материалам III Всероссийской научно-практической конференции, Краснодар, 05–09 июня 2023 года / Отв. за выпуск А.Г. Максименко. – Краснодар: Кубанский государственный аграрный университет имени И.Т. Трубилина, 2023. – С. 22-26. – EDN MQQFSP.
  7. https://24.kg/obschestvo/252972_lesnyie_pojar_yi_nanesli_kyirgyizstanu_bolee_270_million_ov_somov_uscherba/
  8. Симонова, А. В. Система спутникового мониторинга лесных пожаров / А. В. Симонова // Проблемы управления в социально-экономических и технических системах : Материалы XIX Международной научно-практической конференции, Саратов, 13–14 апреля 2023 года. – Саратов: ИЦ "Наука", 2023. – С. 664-667. – EDN MDIFKG.
  9. Поляков Е.А. Профессиональная подготовка специалистов пожарной безопасности средствами информационных и коммуникационных технологий в дополнительном профессиональном образовании: диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук / Поляков Е.А. - Нижний Новгород, Волж. гос. инженер.-пед. ун-т 2009.- 253 с.

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661

№2(3)/2023, 21-27

УДК: 343-980

DOI: [10.52754/16948661_2023_2\(3\)_4](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_2(3)_4)

**КЫЛМЫШТЫН ТААСИРИНЕН УЛГАЙГАН АДАМДАРДЫН КУРМАНДЫККА
ЧАЛЫНЫШЫ**

ВИКТИМИЗАЦИЯ ПОЖИЛЫХ ЛЮДЕЙ В РЕЗУЛЬТАТЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ

VICTIMIZATION OF OLDER PEOPLE AS A RESULT OF CRIME

Арстанбеков Мамасалы Сарбашович

Арстанбеков Мамасалы Сарбашович

Arstanbekov Mamasaly Sarbashovich

ю.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.ю.н., профессор, Ошский государственный университет

Associate professor, Osh State University

arstanbekov.mamasaly@mail.ru

КЫЛМЫШТЫН ТААСИРИНЕН УЛГАЙГАН АДАМДАРДЫН КУРМАНДЫККА ЧАЛЫНЫШЫ

Аннотация

Макалада кылмыштын таасиринен улгайган адамдардын курмандыкка чагылышы жөнүндө баяндалат. Улгайган жарандардын укуктарынын, эркиндиктеринин жана мыйзамдуу кызыкчылыктарынын коргоо боюнча укуктук актылары. Улгайган адамдарга жасалган кылмыштардын түрлөрү боюнча адам өлтүрүү, ден соолугуна зыян келтирүү тоноо, каракчылык, алдамчылык жана уурдоо. Улгайган адамдардын менчиктерине карата жасалган кылмыштардын көп кездешүүсү. Карылыктын негизги белгилери жана коргонууга алсыз болушу. Кандай учурларда улгайган адамдар кылмыштардын курмандыгы болуп калуу себептери. Эмне үчүн улгайган адамдарга карата кылмыштар көп кездешет. Кыргызстандагы улгайган адамдардын статистикалык саны боюнча маалыматтары. Кылмышкерлер улгайган адамдар жөнүндө маалыматтарды кайдан алышат. Мамлекет тарабынан улгайган адамдарга кам көрүү жана коргоо. Улгайган адамдардын коопсуздугун сактоонун жолдору. Улгайган адамдарга жасалган кылмыштар боюнча изилдеген юристтер жана окумуштуу авторлор.

Ачкыч сөздөр: виктимологиялык мүнөздөмөлөрү, курмандыкка чалынышы, карылык, социалдык абалы, улгайган курактын белгилери, алсыздык.

ВИКТИМИЗАЦИЯ ПОЖИЛЫХ ЛЮДЕЙ В РЕЗУЛЬТАТЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ

VICTIMIZATION OF OLDER PEOPLE AS A RESULT OF CRIME

Аннотация

В статье описывается виктимизация пожилых людей в результате преступления. Правовые акты о защите прав, свобод и законных интересов граждан пожилого возраста. По видам преступлений, совершаемых в отношении граждан пожилого возраста: убийство, причинение вреда здоровью, разбой, мошенничество и кража. Высокая частота имущественных преступлений в отношении пожилых людей. Основные признаки старения и уязвимости к защите. Причины, по которым пожилые люди становятся жертвами преступлений. Почему так распространены преступления против пожилых людей? Данные о статистической численности пожилых людей в Кыргызстане. Откуда преступники получают информацию о пожилых людях? Государственная забота и защита пожилых людей. Способы обеспечения безопасности пожилых людей. Юристы и научные авторы, исследующие преступления против пожилых людей.

Abstract

The article describes the victimization of elderly people as a result of crime. Legal acts on the protection of the rights, freedoms and legal interests of senior citizens. According to the types of crimes committed against senior citizens: murder, injury to health, robbery, robbery, fraud and theft. High incidence of property crimes against elderly people. The main signs of aging and vulnerability to defense. Reasons why older people become victims of crime. Why are crimes against the elderly so common? Data on the statistical number of elderly people in Kyrgyzstan. Where do criminals get information about the elderly? State care and protection of the elderly. Ways to keep the elderly safe. Lawyers and academic authors researching crimes against the elderly.

Ключевые слова: виктимологическая характеристика, виктимность, старость, социальный статус, признаки старости, слабость.

Keywords: victimological characteristics, victimization, old age, social status, signs of old age, weakness.

Киришүү

Азыркы учурда Кыргызстанда жана башка коңшу мамлекеттерде кылмыштуулуктун өнүгүшүнүн жагымсыз тенденциялары байкалууда, бул коомдо болуп жаткан социалдык-экономикалык өзгөрүүлөргө байланыштуу. Ошол эле учурда калктын криминалдаштыруу деңгээли гана өспөстөн, кылмыштын курмандыктары дагы тандалууда. Акыркы жылдары кылмышкерлер кылмыштуу кол салуулардын курмандыгы катары улгайган адамдарды тандашууда: алар калктын эң аз корголгон жана алсыз категорияларынын бири. Кылмыштын таасиринен улгайган адамдардын чоң өлчөмүндөгү акчалары тонолгон, алданган, өлтүрүлгөн же майып болгондор саны көбөйүүдө.

Бүгүнкү күндө жакынкы чет элдик өлкөлөрдүн статистикаларына таянганда ар бир он экинчи кылмыш ардагерлерге карата жасалат жана бул көрсөткүч туруктуу өсүүдө деп айтылат. Бирок Кыргызстандын да бир катар аймактарында улгайган адамдарга жасалган кылмыштар ушундай эле көрүнүштү берет.

Кыргыздын тарыхында аксакалдарды, карыяларды чоң энелерди дайым урматтап жана сыйлап келген, алардын айткандарын насаат катары кабыл алышкан. Ал эми аларга карата жасалган кылмыштар азыркы учурдун эң көйгөйлүү маселеринен, ошондук ушул тема актуалдуу темалардын бири жана изилдөөгө муктаж деп эсептеймин. Бирок коомдо улгайган адамдарга мамлекет тарабынан жана өзүн-өзү башкаруу жергиликтүү бийликтери тарабынан жакшы кам көрүлүп жатат деп айтылат.

Социалдык жактан жардам берилип жаткандыр бирок аларды кылмыштуулуктан коргоо иштери кандай жүргүзүүдө деген суроого так жооп жок, себеби бул тема толук изилденген эмес ошондуктан изилдөөгө муктаж.

“Карылык” терминине так аныктама берүү мүмкүн эмес, анткени бул термин ар кайсы коомдо ар кандай мааниге ээ. Дүйнөнүн көптөгөн өлкөлөрүндө адамдар өздөрүнүн ишмердүүлүгүнүн жана коомдук ролунун өзгөрүшүнө байланыштуу карылык деп эсептелинет, мисалы, неберелүү болгондо, жаш куракка байланыштуу алысты көрө албагандык (катаракта болушу мүмкүн), чачтын агарышы, бырыштары, тиштери түшүшү (периодонтит), адам тиш протездерин кийүүгө аргасыз болот, аялдарда, менопауза, ал болжол менен 50 жашта пайда болот, угуу начарлайт (угуу аппараты), артроз, артрит пайда болот (адам таяк же басуучу менен гана жүрө алат).

Медицинанын көз карашынан алганда, карылыкта организмде кайтарылгыс өзгөрүүлөр боло баштаганда башталат, мындай процесс биологиялык карылык деп аталат, ал көбүнчө орто жашта байкалат. Экономикалык көз караштан алганда, карылык пенсия курагынын башталышынан баштап эсептелиши мүмкүн.

Ал эми Бириккен Улуттар Уюмунун (БУУ) көрсөткүчтөрү боюнча 65 жаштан ашкан адамдарды улгайды деп билдирет. Бүткүл дүйнөлүк саламаттыкты сактоо уюму 60тан ашкан адамдарды. [5.Б.9].

Бүткүл дүйнөлүк саламаттыкты сактоо уюму карылыкты үч этапка бөлөт: 60-75 жаш – улгайган курак, эрте карылык; 75-90 жаш - улгайган курак, кеч карылык; 90 жаштан ашкан – карылык, узун өмүр.

Картаюунун социалдык, психологиялык жана биологиялык аспектилерин, анын себептерин жана аны менен күрөшүү жолдорун геронтология илими изилдейт; геронтологиянын карылыктагы ооруларды дарылоонун жана алдын алуунун өзгөчөлүктөрүнө арналган жеке бөлүмү гериатрия деп аталат.

Бул тема боюнча Э.С.Качуров, Т.А. Малыхина, Е.А. Таюрская, Е.В. Черных, Ю.В. Лазарев, Л.М. Ивановдун кылмыштын айрым түрлөрүнүн аймактык виктимологиялык мүнөздөмөлөрү деген эмгектеринде айтылган. Ал эми карыларга карата жасалган кылмыштардын виктимологиялык мүнөздөмөлөрүнүн айрым аспектилери жөнүндө О.В. Барсуковдун жана Ю.О. Репецкаянын эмгектеринде баяндалган.

Кыргыз Республикасында улгайган адамдардын укуктарын коргоо үчүн КР Конституциясынын негизинде атайынкы мыйзам кабыл алынган, ал Кыргыз Республикасындагы улгайган жарандар жөнүндө мыйзамы. [2.С.6].*Мыйзамдын 4-беренесинде улгайган жарандарга карата мамлекеттик саясат жөнүндө баяндалган: Улгайган жарандарга карата мамлекеттик саясат, улгайган жарандар үчүн укуктук, социалдык-экономикалык шарттарды түзүүгө, татыктуу жашоолору, өсүп-өнүгүүлөрү жана мүдөөлөрүн ишке ашыруулары үчүн кепилдиктерди берүүгө, кыска мөөнөтүү, орто мөөнөтүү жана узак мөөнөтүү жалпы мамлекеттик жана аймактык программаларды иштеп чыгуу жана жүзөгө ашыруу жолу менен, алардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоого багытталган. [2.С.6]. Ал эми 17-беренеси улгайган жарандарды укуктук коргоо деп айтылат:*

1. Улгайган жарандардын укуктарын, эркиндиктерин жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоо мамлекет тарабынан Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген соттук же башка тартипте камсыз кылынат.

2. Улгайган жарандардын укуктарынын, эркиндиктеринин жана мыйзамдуу кызыкчылыктарынын бузулганына күнөөлүү мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын кызмат адамдары, ошондой эле Кыргыз Республикасынын жарандары Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген тартипте жоопкерчилик тартышат. [2.С.6]. Мыйзамда улгайган адамдардын укуктук жактан коргоо так көрсөтүлгөн бирок жашоодо ал канчалык деңгээлде иштеп жатат. Улгайган адамдардын канчалык пайызы өзүнүн укуктарын колдонууда, ал эми канча пайызы кылмыштын курмандыгына чагылууда.

Кыргызстандын жалпы калкынын саны 2023-жылдын 1-январына карата 7 миллион 37 миң адамды түзөт. Кыргызстан калкынын саны боюнча өлкөлөрдүн тизмесинде 96-орунда турат. [3.С.12].

Кыргызстандын калкынын жаш курагы боюнча төмөнкүдөй бөлүштүрүлүшү болгон:

- 15 жашка чейинки адамдардын пайызы - 29.3
- 15 жаштан 65 жашка чейинки адамдардын пайызы - 65.4
- **64 жаштан жогорку адамдардын пайызы - 5.3**

Биз сөз кылып жаткан улгайган адамдардын категориясына 64 жаштан жогоркулар киришет алардын жалпы саны 359 752 адамды түзөт, алардын ичинен эркектердин саны- 138 978 киши, аялдар- 220 774. Кыргызстандын калкынын 5.3 пайызын түзгөн ушул катмардын көпчүлүгү эмне үчүн көп учурларда кылмыштын курмандыгына айланууда.[3.С.12]

Азыркы мезгилде бүткүл дүйнө жүзү боюнча калктын акырындык менен картаюу процесси башкача айтканда 60 жаштан өткөндөрдүн саны жыл сайын көбөйүүдө, ал эми биздин өлкөдө да мындай көрүнүштөр байкалууда.

Улгайган адамдардын виктимизациясы проблемасы биздин өлкөдө да, чет өлкөлөрдө да иш жүзүндө толук изилденген эмес. Ошол эле учурда, улгайган адамдардын курмандыгынын деңгээлинин жогорулашынан эмес, калктын аялуу катмарына каршы жасалган кылмыштуулуктун өсүшүнүн деңгээлин аныктагандыктан улам актуалдуу көйгөйгө айланууда. Коомдогу моралдык абалынын бузулушунун кесепеттеринен.

Улгайган адамдарга карата кылмыштуу кол салуу проблемасын чечүү комплекстүү мамилени талап кылат: салттуу криминогендик факторлорду гана эмес, ошондой эле профилактикалык иштерди жакшыртуунун негизги резервдеринин бири катары “курмандык факторду” да эске алуу керек.

Улгайган адамдардын виктимизациясынын түзүмүн талдоодо курмандыкка айланган, кылмыштардын кеңири таралган түрлөрүн аныктоого мүмкүндүк берди. Биринчи орунда КР Кылмыш-жаза кодексинин жеке менчиктерге жана мүлктөрүнө каршы кылмыштар боюнча алсак. Бул кылмыштардын таасиринен жабыркаган ардагерлердин үлүшү 72 пайызды түзөт.

Экинчи орунда адамдын ден соолугуна жана өмүрүнө каршы кылмыштар 15 пайызды түзөт. Улгайган адамдардын виктимизациясынын жалпы түзүмүндөгү кылмыштын башка түрлөрү 2%дан ашпайт.

Улгайгандарга карата жасалган кылмыштардын ичинен менчикке каршы кылмыштардын негизги үлүшүн уурулук түзөт – 63%га жакын (*КР КЖК 205 берене*). Андан кийин алдамчылык (*209 берене*), каракчылык (*207 берене*) жана тоноочулук (*206 берене*) саналат.

Адамга каршы жасалган кылмыштардын ичинен жабырлануучулардын негизги үлүшүн адам өлтүрүү – 5 пайызын түзөт (*122 берене КР КЖК*), денеге оор залал келтирүү – 6 пайыз (*130 берене*) жана токмоктоо менен коркутуулар (28%), ден –соолукка анча оор эмес залал келтирүү – 8 пайыз (*131-берене*), жардам көрсөтпөй коюу – 3 пайызды (*145-берене*) түзөт. [1.С.15]. Изилдөөнүн жыйынтыгында улгайган адамдарга карата кылмыштуу кол салуулардын негизги типтүү жагдайлары аныкталган. [4.С.174]

Биринчи типтеги жагдайлар мүнөздүү: кылмыш күндүзү, көчөдө же турак жайдын кире беришинде жабырлануучуга белгисиз адамдар тарабынан кылмыш жасоо аракети болот. Бул учурда улгайган жабырлануучунун жүрүм-туруму негизинен нейтралдуу же этиятсыз болуп саналат. Негизинен кылмышкерлер кылмыш аракеттерин жүргүзүүдө улгайган адамдарды тандашат. Себеби алар өз учурунда коргонууга алсыз жана кылмышкердин артынан кууп жүрө албайт. Мындай алсыз аракеттер кылмышкер үчүн өз ишин аткарууга ыңгайлуу шарттарды түзөт. Улгайган адамдардын банктан пенсиясын алган учурунда же магазинде соода кылган учурда акчасы бар экендигин байкаган кылмышкерлер алардын артынан түшүп өз максатына жетүү үчүн аракеттерди кылышат. Улгайган адамдын акчасы сумкасында болсо сумкасын алып качып кетүү аракети жасалат, эгер акчасы кийиминин ички чөнтөгүндө болсо аларга карата каракчылык иш аракеттери жүргүзүлөт тез арада, жабырлануучу коргонууга аракет кылса анын денесине оор же жеңил жаракат кетириүүгө аракет кылышат кээ бир мындай учурларда өмүрүнө дагы залал келтирүү учурлары көп кездешет.

Экинчи типтеги жагдайлар зордук-зомбулук менен кол салуу экинчи түрдөгү кырдаалдарда, кылмыш түн ичинде, жабырлануучунун үйүндө, алкогольдук мас абалында болгон, жабырлануучу менен үй-бүлөлүк же коңшулук мамиледе болгон адам тарабынан жасалат. Мындай кылмыштар жабырлануучу улгайган адамдын бейтарап жүрүм-туруму менен мүнөздөлөт, бирок кээде ал жабырлануучу өзүн эркин же этиятсыздык менен алып жүргөндө да болот. Улгайган адамдарга карата түн ичинде жасалган кылмыштар негизинен аң сезим менен аткарылат. [4.С.179]

Себеби ал үйдө ким жашагандыгы, ким менен жашагандыгы жана үйүндө ким бар экендиги, кандай буюмдары бар экендиги тууралуу маалыматтар толугу менен топтолот. Ал маалыматтарды ошол жерде жашаган адамдардан же коңшуларынан, алар менен мамилеси жок адамдар, арак ичимдиктерин көп ичкен адамдар, банги заттарын колдонгондор жана тартиби жок өспүрүмдөр беришет. Качан гана толук маалыматты топтогондон кийин квартираларга кечиндеси киришип тоноо аракеттерин кылуу менен үй ээсинин ден солугуна жана өмүрүнө зыян келтиришет. Көп учурларда коңшу жашаган банги заттарын колдонгон өспүрүмдөр же арак ичимдиктерин көп ичкен адамдар тарабынан да мындай кылмыштар жасалууда. Жогорудагы айтылган кылмыштардын таасиринен эч кимге зыяны тийбеген алсыз улгайган адамдар курмандыкка учурап жатышат. Ошондуктан бул көрүнүштөр коомдогу тартипсиздик жана адамгерчиликсиздик мамилелер.

Макаланын аягында корутундоо иретинде мындай көрүнүштөргө карата мамлекет тарабынан улгайган адамдарга жакшы кам көрүү зарыл айрыкча жалгыз бой жашаган улгайган адамдар жашаган үйлөргө же аймактарга жана алар менен алдын ала түшүндүрү иштерин жүргүзүү зарыл. Укук коргоо органдарынын кызматкерлери алар менен жолугушуп алардын коопсуздугу үчүн шарттарды түзүү керек жана жардамга тез келүүчү мабилдик сигналдар менен камсыз кылуу зарыл. Качан гана аларга карата камкордукту жакшыртканда биз улгайган адамдарды коргой алабыз деп ойлоймун кылмыштуулуктан. Биз эч качан унутпашыбыз керек ар бир адамдын башында карылык бар экенин.

Колдонулган адабияттар

1. КР Кылмыш –жаза кодекси.2021-жылдын 28-октябры № 127(КР 2021-жылдын 28-октябрындагы № 126 Мыйзамы менен колдонууга киргизилет) (Кыргыз Республикасынын 2022-жылдын 18-январындагы № 4, 2022-жылдын 1-апрелиндеги № 22, 2022-жылдын 16-июнундагы № 45, 2022-жылдын 30-июнундагы № 51, 2022-жылдын 9-августундагы № 89, 2023-жылдын 3-апрелиндеги № 78 Мыйзамдарынын редакцияларына ылайык) Бишкек. .Б. 15
2. Кыргыз Республикасындагы улгайган жарандар жөнүндө мыйзамы. 2011-жылдын 26-июлу № 133. (КР 2023-жылдын 3-мартындагы № 48 Мыйзамынын редакциясына ылайык) Бишкек.2011. Берене. 4.17..Б.6.
3. Статистика Кыргызстана-Национальный статистический комитет Кыргызской Республики. www.stat.kg. Дата обращения: 1 марта 2023. С.12
4. Репецкая, Ю.О. Основы теоретического исследования видов виктимности, характерных для лиц пожилого возраста / Ю.О. Репецкая // Проблемы совершенствования прокурорского надзора: сб. ст. – Вып. 4. – Иркутск, 2007. – С. 174-179.

5. Дүйнөлүк саламаттык сактоо уюму Кыргызстанда. Басылманын барактары 2, 3, 6, 7, 8 © WHO; Басылманын барактары 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 11, 12, 13 © WHO/Михаил Григорьев; Басылманын барагы 7 © Johanna M Nabicht Бишкек. Б.9

УДК: 34.343

DOI: [10.52754/16948661_2023_2\(3\)_5](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_2(3)_5)

**РОЛЬ СЕМЬИ В ПРОФИЛАКТИКЕ ПРЕСТУПЛЕНИЙ И ПРАВОНАРУШЕНИЙ
СРЕДИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ**

ЖАШЫ ЖЕТЕ ЭЛЕКТЕРДИН АРАСЫНДАГЫ КЫЛМЫШТУУЛУКТУН ЖАНА УКУК
БУЗУУЛАРДЫН АЛДЫН АЛУУДА ҮЙ БҮЛӨНҮН РОЛУ

THE ROLE OF THE FAMILY IN THE PREVENTION OF CRIMES AND OFFENSES AMONG
MINORS

Жаасынбек кызы Айнура

Жаасынбек кызы Айнура

Zhaasynbek kyzy Ainura

ю.и.к., улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети
к.ю.н., старший преподаватель, Ошский государственный университет
Associate Professor, Senior Lecturer, Osh State University
zhaasynbekkyzy@inbox.ru

Маманова Айжамал Жусупалиевна

Маманова Айжамал Жусупалиевна

Mamanova Aijamal Jusupaliyevna

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети
старший преподаватель, Ошский государственный университет
Senior Lecturer, Osh State University
aijamalmamanova79@gmail.com

Бабаева Халича Сафаровна

Бабаева Халича Сафаровна

Babaeva Khalicha Safarovna

окутуучу, Баткен мамлекеттик университети
преподаватель, Баткенский государственный университет
Lecturer, Batken State University
halicababaeva@gmail.com

РОЛЬ СЕМЬИ В ПРОФИЛАКТИКЕ ПРЕСТУПЛЕНИЙ И ПРАВОНАРУШЕНИЙ СРЕДИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Аннотация

В статье рассматриваются квалификации участия несовершеннолетнего в антиобщественном поведении. Авторы дают понятие вовлечения несовершеннолетнего в антиобщественное поведение, которые предполагают антиобщественное поведение. Кроме того, проведенное авторами исследование показало, что вовлечение несовершеннолетнего в антиобщественное поведение во всех случаях негативно сказывается на социальных отношениях, обеспечивающих нормальное нравственное, умственное и физическое развитие несовершеннолетнего.

Ключевые слова: состав преступления, вовлечение, поведение, развитие, антисоциальное, преступность, ответственность.

**ЖАШЫ ЖЕТЕ ЭЛЕКТЕРДИН АРАСЫНДАГЫ
КЫЛМЫШТУУЛУКТУН ЖАНА УКУК
БУЗУУЛАРДЫН АЛДЫН АЛУУДА ҮЙ БҮЛӨНҮН
РОЛУ**

**THE ROLE OF THE FAMILY IN THE PREVENTION
OF CRIMES AND OFFENSES AMONG MINORS**

Аннотация

Макалада жашы жете элек бала антисоциалдык жүрүм-турумга катышуусунун квалификациясы каралат. Авторлор тарабынан антисоциалдык жүрүм-турумга жашы жете элек баланы тартуу түшүнүгү берилген, антисоциалдык жүрүм-турумду кабыл алган кылмыштардын курамын талдайт. Мындан тышкары, авторлор жүргүзгөн изилдөө көрсөткөндөй, жашы жете элек баланын антисоциалдык жүрүм-турумга катышуусу бардык учурларда жашы жете элек баланын кадимки моралдык, психикалык жана физикалык өнүгүүсүн камсыз кылган социалдык мамилелерге терс таасирин тийгизет.

Abstract

The article examines the qualifications for the participation of a minor in antisocial behavior. The authors give the concept of involving a minor in antisocial behavior, analyze the compositions of crimes that assume antisocial behavior. In addition, the study conducted by the authors showed that the participation of a minor in antisocial behavior in all cases adversely affects the social relations that ensure the normal moral, mental and physical development of a minor.

Ачык сөздөр: кылмыштуулуктун курамы, катышуу, жүрүм-турум, өнүгүү, антисоциалдык, кылмыштуулук, жоопкерчилик.

Keywords: crime composition, involvement, behavior, development, antisocial, crime, responsibility.

Введение

Преступность несовершеннолетних является составной частью преступности в целом, но в то же время она также имеет свои особенности, что позволяет выделить ее в качестве самостоятельного объекта криминологического исследования. Необходимость такого рассмотрения обусловлена главным образом особенностями соматического, умственного и нравственного развития несовершеннолетних, а также их социальной незрелостью. В подростковом и юношеском возрасте в процессе формирования нравственной личности накапливаются как положительные, так и отрицательные переживания, которые не могут быть распознаны внешне или проявляются со значительным запозданием. В настоящее время наше государство находится на достаточно высоком уровне своего развития, но несмотря на этот факт, динамика подростковой преступности демонстрирует ее стремительный рост. В Кыргызстане количество несовершеннолетних детей составляет 2 млн. 165 тыс., то есть 40% от всего населения. Подростковая преступность охватывает все основные молодежные группы. Сейчас мы можем наблюдать тенденцию к распространению аморального поведения в обществе, бездуховность как раз и свидетельствует о том, что преступность среди несовершеннолетних будет продолжать расти, а преступления будут становиться все более жестокими, наглыми и циничными. Криминологическая картина подростковой преступности меняется с каждым годом.

Лица, которым на момент совершения преступления было четырнадцать лет, но не исполнилось восемнадцати, признаются несовершеннолетними, поэтому мы имеем дело с лицами в возрасте от 14 до 18 лет. Это молодые люди, которых государство считает еще не способными самостоятельно отвечать за свои действия. Однако эти "милые создания" далеки от совершения детских преступлений. Подростки чаще всего совершают: 1) убийство с особой жестокостью; 2) покушение на убийство; 3) умышленное причинение тяжкого вреда здоровью; 4) изнасилование; 5) вымогательство; 6) грабеж; 7) наркопреступления; 8) кражи; 9) разбой; 10) хулиганство. Проблема преступного поведения несовершеннолетних не теряет своей актуальности уже много лет. Причины, по которым подростки из "милых созданий" превращаются в "монстров", достаточно разнообразны, но главной продолжает оставаться семья.

Семья для несовершеннолетнего - это своеобразная школа, в которой он учится жить, формирует свои взгляды, вырабатывает отношение к людям, ко всему окружающему. В зависимости от того, что представляет собой семья, какие моральные принципы существуют в отношениях между родителями, как они ведут себя друг с другом, с ребенком, с соседями, честны ли они с государством, родственниками и друзьями, даже с собственными детьми, последние либо вырастают настоящими гражданами и патриотами своей страны, или наоборот становятся корыстными преступниками. Поэтому воспитание в семье, несомненно является по сути, одним из важнейших факторов нравственного формирования личности несовершеннолетних. Семья - это маленькая ячейка общества, которая должна воспитать полноценную личность из человека, который ее породил. Одной из важнейших функций семьи является психологическая защита, но к сожалению в последние годы она деформировалась. Депривация в семьях способствует развитию и возникновению нервно-психических расстройств у несовершеннолетних, что неизбежно приводит к совершению преступлений. Как показывают исследования ученых, в большинстве случаев криминализация несовершеннолетних наблюдается в неполных семьях, где отсутствует отец.

Под родителями понимаются отец и мать как субъекты данного преступления.

Вклад родителей в воспитание детей неоценим, от него в большей степени будет зависеть жизненный путь ребенка. Однако влияние семьи на личность можно рассматривать как положительно, так и отрицательно. Негативное влияние семьи на личность связано, во-первых, с тем что семья является сферой негативной социализации личности. В криминологии этот процесс называется "десоциализацией семьи". Несовершеннолетний часто ведя антисоциальный образ жизни, это родители подают плохой пример своим детям, у них формируются негативные нормы поведения, которые носят неблагоприятный характер для нравственного становления личности.

Семьи, которые отличаются глубочайшими недостатками правовой социализации провоцируют детей на совершение правонарушений и преступлений, криминологи называют дисфункциональными. Поскольку неблагоприятное влияние семьи, которое ребенок испытал в детстве может проявиться через много лет. У каждого третьего взрослого правонарушителя прослеживается связь между криминальными наклонностями и негативным влиянием в семье.

Недостатки правовой социализации наблюдаются по вине семьи в следующих случаях:

1) родители на словах и в реальности (своими действиями) утверждают аморальные или антиобщественные модели поведения, в то время как дети могут непосредственно принимать нормы антиобщественного поведения;

2) родители на словах придерживаются привычных моральных норм поведения, но совершают действия, которые им противоречат и в результате у детей формируются аморальные установки;

3) родители используют неправильные методы воспитания.

Однако для большинства детей, совершивших преступления неблагоприятная ситуация в семье стала одной из основных причин формирования асоциальной направленности личности. Именно поэтому семейную депривацию можно назвать основной причиной, определяющей состояние и динамику преступного поведения в старшем возрасте.

С детьми не нужно воевать, детей нужно воспитывать, а первые и самые важные воспитатели - это родители. От того насколько благоприятными будут условия развития ребенка в обществе, зависит его дальнейшая гражданская позиция, а значит и его будущее. Из-за повышенной восприимчивости, эмоциональности, малого жизненного опыта дети склонны повторять, копировать поведение близких им людей и особенно родителей.

В семьях где существует эмоциональная холодность между родителями, у детей проявляются такие личностные черты, как психическая опустошенность, жестокость и холодность, которые впоследствии могут определять мотивацию преступлений. Как писал американский педагог и педиатр Б. Спок, "Преступники вырастают из детей, которые страдают не от отсутствия наказания, а от недостатка любви". Инстинктивное желание компенсировать недостаток любви и привязанности, которых не хватает в родительской семье, толкает детей к ранним половым контактам, преступной деятельности, наркомании, злоупотреблению психоактивными веществами и алкоголизации.

В соответствии со статьями 66, 67 и 68 Семейного кодекса Кыргызской Республики родители обязаны заботиться о своих детях и воспитывать их, заботиться об их физическом,

умственном, духовно-нравственном развитии и образовании, готовить их к общественно полезному труду и воспитывать достойных членов общества. Родительские права не могут осуществляться вопреки интересам детей. Способ воспитания детей должен исключать уничижительное, жестокое, невоспитанное, унижающее достоинство обращение, оскорбления или эксплуатацию детей. Ведь закон обязывает обоих родителей не только воспитывать своих детей, но и заботиться о них и обеспечивать всем необходимым. С точки зрения современного законодательства, что подразумевается под ненадлежащим исполнением родительских обязанностей? Прежде всего, родителям необходимо равномерно распределить права и обязанности по отношению к детям. Независимо от того, как складывается жизнь отца или матери, оба несут ответственность за своего ребенка. Ваше местонахождение не имеет значения.

Даже если дети временно проживают с бабушками и дедушками, другими родственниками или даже находятся под опекой государства, родители все равно обязаны постоянно заботиться о них и давать им образование. Закон предусматривал выполнение родительских обязанностей до достижения детьми совершеннолетия.

Что подразумевается под ненадлежащим исполнением родительских обязанностей?

1. Если ребенок живет в условиях, не соответствующих правилам гигиены.
2. В случаи безнадзорности за ребенком во внеурочное время.
3. Отсутствие заботы и внимания со стороны родителей.
4. Когда родители препятствуют получению ребенком общего образования, а также качественной медицинской помощи.
5. В случаи пренебрежительного отношения к детям, отсутствия тепла, любви, привязанности и понимания.

Действующим отечественным законодательством установлены следующие виды юридической ответственности за ненадлежащее исполнение или неисполнение обязанностей, связанных с воспитанием ребенка как, административную, гражданскую, уголовную и семейно-правовую ответственность.

Таким образом, каждый несовершеннолетний наделен рядом прав и свобод, включая право на образование и заботу со стороны родителей и других управомоченных лиц. Для ребенка семья является важным институтом, именно в семье создаются предпосылки для развития психического и физического здоровья человека, формируются правовые, физические и психические особенности ребенка.

Существует четыре основные формы насилия в отношении детей: психологическое, физическое, сексуальное и пренебрежение основными потребностями ребенка. А также при физических и сексуальных формах насилия (пытки, избияния, истязания, причинение боли, сексуальные домогательства и т.д.) и пренебрежении основными потребностями ребенка (систематическое непредоставление ребенку пищи, оставление его без присмотра и игнорирование его средств к существованию; грубое нарушение режима дня ребенка, недостаточные условия для его отдыха и готовности ко сну.), а также при применении физических и сексуальных форм насилия (пытки, избияния, истязания, причинение боли, сексуальные домогательства и т.д.), а также пренебрежении основными потребностями

ребенка (систематический отказ кормить ребенка, оставлять его без присмотра и обеспечивать ему средства к существованию; грубое нарушение режима дня ребенка,; уход за ребенком в условиях, угрожающих его жизни и здоровью, несоблюдение гигиенических норм, влекущих за собой развитие заболеваний, непредоставление ухода, уклонение или отказ от медицинского лечения ребенком, оставление в опасном для жизни и здоровья состоянии и т.д.) относительно понятны для всех психологическое насилие является более изощренной формой.

Если родители (и иные законные представители) несовершеннолетних привлекаются какой-либо юридической ответственности, если выяснится, что они виновны в создании условий, способствовавших совершению подростками административных правонарушений, родители несут ответственность за воспитание и развитие несовершеннолетних. своих детей, и они должны заботиться о здоровье, физическом, умственном, духовном и нравственном развитии своих детей. Это обстоятельство имеет решающее и фундаментальное значение как для существования института семьи, так и для поддержания законности и правопорядка на всей территории государства.

Литература

1. Антокольская М.В. А72 Семейное право: Учебник. — Изд. 2-е, перераб. и доп. — М. Юристъ, 2002.
2. Еникеева Д.Д. Популярны основы психиатрии М., 2006.
3. Жаасынбек кызы, А., & Маманова, А. (2023). Үй бүлөлүк зомбулук: бүтүндөй коомдун көйгөйү. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук*, 1(2), 43-48. DOI: [https://doi.org/10.52754/16948661_2023_1\(2\)_7](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_1(2)_7). EDN: IАНКАМ.
4. Жаасынбек кызы, А., & Турсунбай кызы, Г. (2023). Өспүрүмдөрдүн кылмыш жасоодогу агрессиясынын актуалдуу көйгөйлөрү. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук*, 1(1), 77-85. DOI: https://doi.org/10.52754/16948661_2022_1_8. EDN: ВJRLVE.
5. Имарбекова, Ж.Б., Батыралиев, А. (2022). Кыргызстандагы мигранттардын балдарынын абалы. *Вестник Ошского государственного университета. Педагогика. Психология*, No. 1(1), сс. 65-70. EDN: PWKVUU.
6. Коротнев А.Д. Малолетние и несовершеннолетние преступники СПб., 1903.
7. Ковалева А.И. Концепция социализации молодежи: нормы, отклонения, социальная траектория // Социол исслед 2003. № 6.
8. Көкөева, А., Жутанов, А., & Игамбердиев, Д. (2023). Үй бүлөлүк зомбулук азыркы Кыргызстанда социалдык көйгөй катары. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук*, 1(2), 67-71. DOI: [https://doi.org/10.52754/16948661_2023_1\(2\)_10](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_1(2)_10). EDN: WYRWPB.
9. Шестаков Д.А. Семейная криминология: семья - конфликт- преступление СПб., 1996.
10. Пшеничникова С. Детская преступность Семья. 2009. № 52.
11. <https://cyberleninka.ru/article/n/organizatsionno-takticheskie-osnovy-rassledovaniya-otdelnyh-vidov-prestupleniy-sovershennyh-nesovershennoletnimi>

УДК: 347.61/.64

DOI: [10.52754/16948661_2023_2\(3\)_6](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_2(3)_6)

ЗАМАНБАП ҮЙ-БҮЛӨДӨГҮ ЗОМБУЛУКТУН АЛДЫН АЛУУ МАСЕЛЕЛЕРИ

ПРОБЛЕМЫ ПРОФИЛАКТИКИ НАСИЛИЯ В СОВРЕМЕННОЙ СЕМЬЕ

PROBLEMS OF VIOLENCE PREVENTION IN THE MODERN FAMILY

Көкөева Алмагул Мухтарбековна

Көкөева Алмагул Мухтарбековна

Kokoeva Almagul Mukhtarbekovna

ю.и.д., профессор, Б.Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек эл аралык университети
д.ю.н., профессор, Кыргызско-узбекский международный университет им. Б.Сыдыкова
Doctor of Law Professor, Kyrgyz-Uzbek International University named after B.Sydykov

almash.utf@mail.ru

Акжол уулу Бектур

Акжол уулу Бектур

Akzhol uulu Bektur

магистрант, Б.Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек эл аралык университети
магистрант, Кыргызско-узбекский международный университет им. Б.Сыдыкова
Master's Student, Kyrgyz-Uzbek International University named after B.Sydykov

---

Бейшенбаев Кенжебек Ибайдуллаевич

Бейшенбаев Кенжебек Ибайдуллаевич

Beishenbaev Kenzhebek Ibaidullaevich

магистрант, Б.Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек эл аралык университети
магистрант, Кыргызско-узбекский международный университет им. Б.Сыдыкова
Master's Student, Kyrgyz-Uzbek International University named after B.Sydykov

ЗАМАНБАП ҮЙ-БҮЛӨДӨГҮ ЗОМБУЛУКТУН АЛДЫН АЛУУ МАСЕЛЕЛЕРИ

Аннотация

Бул макалада үй бүлөнүн гана эмес, коомдун социалдык, улуттук жана мамлекеттик коопсуздугунун негиздерин бузган үй бүлөлүк зомбулук көйгөйлөрү каралат. Авторлор аялдарга жана балдарга карата үй бүлөлүк зомбулук түшүнүгүнүн жалпы мүнөздөмөсүн беришет. Үй бүлөлүк зомбулук зордук-зомбулуктун башка түрлөрүнөн айырмаланары аныкталган, анткени кылмышкер менен жабырлануучу бири-бири менен туугандык же башка жакын мамилелери аркылуу байланышкан. Бул жабырлануучунун психологиялык травмасын күчөтөт. Бул жагынан алганда, бул эки категорияга эң көп көңүл бурулат. Макалада аялдар менен балдарга карата үй бүлөдө жасалган кылмыштардын саны жөнүндө маалыматтар камтылган. Бул маалыматтардын негизинде, үй бүлөдөгү аялдар менен балдарга жасалган кылмыштардын саны жыл сайын көбөйүп жаткандыгы белгиленет.

Ачкыч сөздөр: зордук-зомбулук, укук бузуулар, кылмыш, мамиле, көйгөй, үй бүлө, балдар, аялдар.

ПРОБЛЕМЫ ПРОФИЛАКТИКИ НАСИЛИЯ В СОВРЕМЕННОЙ СЕМЬЕ

PROBLEMS OF VIOLENCE PREVENTION IN THE MODERN FAMILY

Аннотация

В данной статье рассматриваются проблемы домашнего насилия, которые подрывают основы социальной, национальной и государственной безопасности не только семьи, но и общества в целом. Авторы приводят общую черту понятия домашнего насилия в отношении женщин и детей. Установлено, что насилие в семье отличается от других форм насилия, поскольку преступник и жертва связаны друг с другом или другие близкие отношения. Это усугубляет психологическую травму жертвы. В этом смысле эти две категории привлекают наибольшее внимание. В статье содержится информация о количестве преступлений, совершаемых в семье в отношении женщин и детей. На основании этих данных установлено, что количество преступлений, совершаемых в семье в отношении женщин и детей, ежегодно увеличивается.

Abstract

This article deals with problems of domestic violence, which undermine the foundations of social, national and state security not only of the family, but also of society. The authors give a common feature of the concept of domestic violence against women and children. It has been established that domestic violence is different from other forms of violence, since the perpetrator and the victim are connected with each other through relatives or other close relationships. This aggravates the psychological trauma of the victim. In this sense, these two categories attract the most attention. The article contains information about the number of crimes committed in the family against women and children. Based on these data, it is established that the number of crimes committed against women and children in the family is increasing annually.

Ключевые слова: насилие, преступления, проступки, взаимоотношения, проблемы, семья, дети, женщины.

Keywords: violence, crimes, misconducts, relationships, problems, family, children, women.

Киришүү

Үй бүлөлүк зомбулук азыркы коомдун олуттуу көйгөйү. Үй бүлөлүк зомбулук белгилүү болгон көрүнүш, үй бүлөлүк зомбулук бүгүнкү социалдык чөйрөдө кеңири таралган. Үй бүлөлүк зомбулук-бул муундан муунга өтүп келе жаткан татаал социалдык көйгөй жана анын таасири жеке адамдарга жана жалпы коомго олуттуу таасир этет. Үй бүлөлүк зомбулук боюнча статистика Кыргыз Республикасынын аймагында жана аймактык деңгээлде өкүнүчтүүкөрсөткүчтү түзөт.

Жалпы коомдо жана мамлекеттик башкарууда үй бүлөлүк зомбулук көйгөйү жөнүндө көбүрөөк маалымдуулукка карабастан, бул олуттуу социалдык көйгөйдүн таасири дагы деле толук түшүнүксүз. Натыйжада, Кылмыш-жаза укугунун чаралары боюнча өлкө боюнча мамлекеттик жооп берүү системасы бар, бирок алдын алуу жетиштүү деңгээлде иштелип чыккан эмес. Ошондуктан, зордук-зомбулукка кабылган аялдар менен социалдык-психологиялык иш жүргүзүү үчүн технологияларды иштеп чыгуу көйгөйү бүгүнкү күндө абдан актуалдуу.

Зордук-зомбулук-бул адамдын үстүнөн бийликке жетишүү, анда чыңалуу жана коркуу сезимин жаратуу, ошондой эле башка адамдын жүрүм-турумун, ойлорун жана сезимдерин көзөмөлдөө. Жалпысынан кабыл алынган мааниде, "аялдарга карата зомбулук—бул аялдарга физикалык, сексуалдык же психологиялык зыян келтирген же азап чегүүгө алып келиши мүмкүн болгон гендердик зомбулуктун ар кандай актысы анын ичинде мындай аракеттерге коркутуу, мажбурлоо же эркиндиктен өз эрки менен ажыратуу, коомдук же жеке жашоодо болобу. Үй бүлөлүк зомбулук көбүнчө аялдарга каршы кылмыш болуп саналат. Бул иштин алкагында биз балдарга карата үй бүлөлүк зомбулук көйгөйүн да карап чыгабыз, анын актуалдуулугу жогору. Бул көрүнүш "үй бүлөлүк зомбулук", "гендердик зомбулук" деген аталыштар менен да белгилүү. Үй бүлөлүк зомбулуктун жалпы категориясына төмөнкүлөр кирет: аялды кордоо, балдарды кордоо үй бүлөлөрдөгү зордук-зомбулук, сүйлөшүү зордук-зомбулугу, никеде турбаган жакын өнөктөштөрдүн ортосундагы зордук-зомбулук, достор менен кошуналардын ортосундагы зордук-зомбулук, улгайган адамдарга карата зордук-зомбулук ж.б.

Үй бүлөлүк зомбулук-бул төмөнкү этаптарды камтыган иш-аракеттердин кайталануучу цикли: үй бүлөдөгү чыңалууну күчөтүү. Мамилелерге нааразылык күчөп, үй бүлө мүчөлөрүнүн ортосундагы байланыш үзгүлтүккө учурайт. Көп учурда уруш-талаш болот. Зордук-зомбулукту жасаган адам көп учурда өзүн ачууга алдырып, жабырлануучу коркуу, тынчыздануу сезими менен жашап баштайт.

Бул учурда жабырлануучу агрессорду тынчтандырууга аракет кылат. Зордук-зомбулуктунчыгышы пайда болот. Оозеки, эмоционалдык же физикалык зомбулуктун жайылышы бар. Ачуулануу, уруш-талаш, айыптоолор, коркутуулар, коркутуулар менен коштолот. Элдешүү ж.б.

Кылмышкер кечирим сурайт, мыкаачылыктын себебин түшүндүрөт, күнөөнү жабырлануучуга оодарат, кээде болгон окуяны четке кагат же апыртылган окуяларга жабырлануучуну ынандырат. Өкүнгөндүктөн же балким, өнөктөшүнөн ажырап калуудан коркуп, аны сүйгөндөй, ага абдан жакшы мамиле жасай баштайт.

Ал ага гүлдөрдү, белектерди берип зордук-зомбулук окуясы унутулуп, кылмышкер кечирилет. Бирок, акырындык менен өнөктөштөрдүн ортосундагы мамиле үй бүлөдөгү чыңалуунун фазасына кайтып келет жана цикл кайрадан кайталанат. "Бал айынын" этабында көптөгөн жабырлануучулар зомбулук көрсөткөндөрдүн жакшы жүрүм-турумун аларды башкаруу аракети катары карашат. Ал эми чыңалуу мезгилинде аялдар көзөмөлдү күчөтүү жана манипуляциядан коркутууга өтүү жөнүндө сүйлөшүшөт.

Үй бүлөлүк чыр-чатак менен зордук-зомбулуктун айырмасын белгилей кетүү маанилүү: чыр-чатактар жергиликтүү деңгээлде обочолонуп, зордук-зомбулук-бул бир нече окуялардан турган система. Адатта, чыр-чатактын чечилиши мүмкүн болгон белгилүү бир көйгөйү болот. Үй бүлөлүк зомбулук жабыркаган тарапка толук бийлик жана көзөмөлдү алуу максатында жасалат. Кылмышкер зордук-зомбулуктун ар кандай себептерин тизмектей алат, бирок алардын бардыгы зордук-зомбулуктун чыныгы себептерине таандык эмес. Зордуктоочуну түрткөн негизги күч-бул өнөктөш, бала, дагы бир үй бүлө мүчөсүнө толук бийлик куруу каалоосу. Үй бүлөлүк зомбулуктун шартында бир адам экинчисинин жүрүм-турумун жана сезимдерин башкарат же башкарууга аракет кылат. Натыйжада, кордук көргөн адам психологиялык, социалдык, экономикалык, сексуалдык же физикалык зыян, же жаракат алышы мүмкүн. Аялдарын сабаган эркектер кадимки адамдардай эле ачуусун башкара алышат. Алар бейтааныш адамдарды, кесиптештерин же кардарларын сабашпайт. Демек, көйгөй ачууну башкаруу жөндөмүнүн жетишсиздигинде эмес.

Фактылар көрсөткөндөй, зордук-зомбулук социалдык кырдаалга, үй бүлөнүн жашоо деңгээлине же ата-энелердин билим деңгээлине көз каранды эмес. Балдар үй бүлөлүк зомбулуктун эң аялуу курмандыктары, анткени алардын физикалык, жаш курагына жана психологиялык мүнөздөмөлөрүнө байланыштуу, алар каршылык көрсөтө алышпайт, чыр-чатак кырдаалында кантип коргонууну, жардам сурашты билишпейт. Бул көйгөйдүн коомдо бар экендиги өнүккөн өлкөлөрдө көптөн бери таанылып келген. Көптөгөн изилдөөчүлөр зордук-зомбулук түшүнүгүн ырайымсыз физикалык зомбулукту колдонуу менен чектешет, авторлордун дагы бир бөлүгү сөздүн кеңири маанисин жактырат анын ичинде бир чатырдын астында жашаган туугандарга же адамдарга жаман мамиле кылуунун формаларынын бүт чөйрөсүн камтыйт.

Үй бүлөлүк зомбулукка кабылгандар балдарды жабыркатат. Башка үй бүлө мүчөлөрүнө таасир этүү үчүн атайылап зыян келтирүү менен (мисалы, балага жаман мамиле жасалышы мүмкүн, ошондуктан башка үй бүлө мүчөлөрү зордуктоочунун каалоосу боюнча иш-аракет кылышат).

Үй бүлөнүн башка мүчөсүнө кол салуу учурунда балдарды атайылап жарадар кылуу (бала мушташка билбестен катышуучусу болуп калышы же кол салуунун курмандыгын коргоо аракетиинде жаракат алышы мүмкүн. Балдар зомбулукка жана анын кесепеттерине күбө боло турган чөйрөнү түзүү.

Балдар зордук-зомбулукка же анын кесепеттерине дуушар болгон чөйрөнү түзүү менен бала зордук-зомбулуктун күбөсү болсо дагы, ал травматикалык абалды башынан өткөрүп жатат: баланын кадимки өнүгүү процесстеринин жүрүшү өзгөрүп жатат, бала өзү жана энеси үчүн коркуп жашайт жана стресстен жапа чегет. Бул балага психологиялык же физикалык жаракат келтирген чондордун ар кандай аракети же аракетсиздиги. Мындай зордук-зомбулук чыныгы жашоодо көп кездешет. Көптөр муну зордук-зомбулук катары кабыл алышпайт.

Мындай зордук-зомбулук эки түргө бөлүнөт: психологиялык кароосуз калуу-бул ата-эненин балага керектүү колдоосу, көңүл буруусу жана мээриминин жоктугу. Психологиялык кыянаттык-баланы кемсинтүү, кемсинтүү, кордоо жана шылдыңдоо ж.б.

Ал эми зордук – зомбулукка дуушар болгон аялдарга ар кандай терс факторлор таасир этет-зордук-зомбулуктун кесепеттери. Башкача айтканда ден-соолуктун начарлашы, психикалык абалы, коомдо жүрүм-туруму начарлашы мүмкүн, натыйжада кесиптик сапаттарынын жана башка адамдар менен болгон мамилеси начарлайт. Терс эмоционалдык тажрыйбалардын жүгүн көтөрүп, ден-соолугуна терс таасирин тийгизген аял өзүнүн ишмердүүлүгүнүн ар кандай тармактарында, балдарды тарбиялоодо, кесиптик ишмердүүлүктө жана башкаларда өзүн толук түшүнө албайт, анткени ал зордук-зомбулуктун кесепеттерин жеңүү аракетинде болот.

ЮНИСЕФтин маалыматына ылайык, Кыргызстанда 2,1 миллион бала бар. Бул жалпы калктын 36,5% түзөт. Балдардын 11% чет өлкөдө жок дегенде бир ата-энеси бар жана 5% эки ата-энеси бар. Зордук-зомбулуктун курмандыктарынын көбү туугандарынын колунда калган мигранттардын балдары. Сабалган, кордук көргөн, өлтүрүлгөн Кыргызстанда балдарга карата зордук-зомбулук күч алууда. 9 айдын ичинде өлкөдө 326 балага болгон жаман мамиле катталган. Өгөй энелер жана өгөй аталар, аталардын жана энелердин туугандары жана туугандары ачуусун балдарга төгүшөт.

Бүгүнкү күндө бул көйгөй бүт дүйнөгө жайылды. Жыл сайын жабыркагандар саны өсүүдө. Үй бүлөдөгү зордук-зомбулуктар көбөйүп, кесепеттери оор болуп баратат. Буга чейин бул көйгөй үй бүлөлүк зомбулук чөйрөсүндө жасалган кылмыштардын алкагында изилденип келген. Эми баса белгилеп кетүү зарыл жана бул көрүнүшкө каршы бардык мүмкүн болгон чараларды көрүү үчүн “үй-бүлөлүк зомбулук” түшүнүгүн консолидациялоо. Бул көйгөйгө комплекстүү таасир гана аялды натыйжалуу коргой алат үй бүлөлүк зомбулуктан, тез арада пайда болгон чыр-чатакты аныктоо жана анын кесепеттерин натыйжалуу жоюу.

Үй бүлөлүк зомбулуктун көйгөйлөрү бүгүнкү күндө көпчүлүк заманбап мамлекеттер өнөктөштүктө аялдарга, балдарга карата эркектердин зордук-зомбулугу заманбап коомдун эң маанилүү көйгөйлөрүнүн бири экендигин түшүнүштү. Демек, бул көрүнүш менен күрөшүүдө башка өлкөдөн алган тажрыйбаны эске алуу менен өлкөбүздөгү окуяларды изилдөө, талдоо жана көзөмөлдөөгө негизделген үй бүлөлүк зомбулукту алдын алуу жана аныктоо боюнча белгилүү бир системаны иштеп чыгуу зарыл. Бул үй бүлөлүк зомбулукка каршы күрөшүү боюнча иштин натыйжалуулугун жогорулатууга жардам болот.

Колдонулган адабияттар

1. Айтбаева, Ж.С. (2020). Правовые проблемы защиты от семейного насилия в отношении женщин. *Вестник Ошского государственного университета*, №1-3, сс. 146-151. EDN: LPDUVS.
2. Антокольская М.В. Семейное право: Учебник. — Изд. 2-е, перераб. и доп. — М.-Юристь, 2002.
3. Жаасынбек кызы, А., & Маманова, А. (2023). Үй бүлөлүк зомбулук: бүтүндөй коомдун көйгөйү. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук*, 1(2), 43-48. DOI: [https://doi.org/10.52754/16948661_2023_1\(2\)_7](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_1(2)_7). EDN: IАНКАМ.

4. Көкөева, А., Жутанов, А., & Игамбердиев, Д. (2023). Үй бүлөлүк зомбулук азыркы Кыргызстанда социалдык көйгөй катары. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук*, 1(2), 67-71. DOI: [https://doi.org/10.52754/16948661_2023_1\(2\)_10](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_1(2)_10). EDN: WYRWPB.
5. Көкөева, А.М., Камалов, М.Н., Маман уулу, Н. (2023). Үй бүлөлүк зомбулуктун себептери жана анын формалары. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук*, No. 1, сс. 73-77. DOI: [https://doi.org/10.52754/16948661_2023_1\(2\)_11](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_1(2)_11). EDN: AXVOCV.
6. Кыргыз Республикасынын Конституциясы 5-май 2021-жыл.
7. Кыргыз Республикасынын 2003-жылдын 30-августундагы № 201 Үй-бүлө кодекси (2022-жылдын 6-июнундагы өзгөртүүлөр жана толуктоолор менен).
8. Лысова А.В. Насилие в семье. Основные теоретические проблемы. Введение. – Владивосток, 2001.
9. Осипова А.А. Справочник психолога по работе в кризисных ситуациях. Ростов-на-Дону, 2015.
10. Осухова Н.Г. Психологическая помощь в трудных и экстремальных ситуациях. М., 2008.
11. Палуди М. Психология женщины. — СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2013.
12. Сабиров А.А. Семейное право Издательство: Учебник для ВУЗов Б.2003
13. Тегизбекова Ж.Ч., Регулирование брачно-семейных отношений кыргызов по обычному праву. Б.2015

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661

№2(3)/2023, 40-46

УДК: 347.637

DOI: [10.52754/16948661_2023_2\(3\)_7](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_2(3)_7)

**ПРОБЛЕМЫ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ И ДОКАЗЫВАНИЯ В МЕЖДУНАРОДНОМ
КОММЕРЧЕСКОМ АРБИТРАЖЕ**

ЭЛ АРАЛЫК КОММЕРЦИЯЛЫК АРБИТРАЖДАГЫ ДАЛИЛДЕР ЖАНА ДАЛИЛ
МАСЕЛЕЛЕРИ

PROBLEMS OF EVIDENCE AND EVIDENCE IN INTERNATIONAL COMMERCIAL
ARBITRATION

Жолдошов М.К.

Жолдошов М.К.

Zholdoshov M.K.

магистрант, Ош мамлекеттик университети
магистрант, Ошский государственный университет
Master's Student, Osh State University

ПРОБЛЕМЫ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ И ДОКАЗЫВАНИЯ В МЕЖДУНАРОДНОМ КОММЕРЧЕСКОМ АРБИТРАЖЕ

Аннотация

В данной статье исследуются основные особенности доказательств и процесса доказывания в международном коммерческом арбитраже. Вопрос представления доказательств, продолжает оставаться дискуссионной темой, широко обсуждаемой в ученом сообществе. Взгляды на эти проблемы у специалистов в значительной степени определяются их юридическим образованием и традициями правовой системы государства, в котором они практикуют. В отличие от национальных законодательств государств в международном коммерческом арбитраже отсутствуют четкие и обязательные для сторон нормы о процедуре доказывания, что позволяет сторонам самостоятельно выбирать правила, в рамках которых проводится процесс. Так же исследование затрагивает актуальные проблемы развития института доказывания и основные тенденции данного процесса, сложившиеся в настоящее время.

Ключевые слова: доказательства, доказывание, процедура доказывания, национальное право, международный коммерческий арбитраж, правила МАЮ, представление документов раскрытие

ЭЛ АРАЛЫК КОММЕРЦИЯЛЫК АРБИТРАЖДАГЫ ДАЛИЛДЕР ЖАНА ДАЛИЛ МАСЕЛЕЛЕРИ

PROBLEMS OF EVIDENCE AND EVIDENCE IN INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRATION

Аннотация

Бул макалада далилдердин негизги өзгөчөлүктөрү жана эл аралык коммерциялык арбитражда далилдөө процесси каралат. Далилдерди көрсөтүү маселеси илимий чөйрөдө кеңири талкууланган талаштуу тема бойдон калууда. Бул маселелер боюнча адистердин көз карашы көбүнесе алардын укуктук билими жана алар иштеп жаткан мамлекеттин укуктук системасынын салттары менен аныкталат. Мамлекеттердин улуттук мыйзамдарынан айырмаланып, эл аралык коммерциялык арбитражда тараптар үчүн далилдөө жол-жобосу боюнча так жана милдеттүү эрежелер жок, бул тараптарга процесс жүрүп жаткан эрежелерди өз алдынча тандоого мүмкүндүк берет. Изилдөө ошондой эле далилдер институтун өнүктүрүүнүн актуалдуу көйгөлөрүнө жана азыркы учурда иштелип чыккан бул процесстин негизги тенденцияларына да токтолот.

Abstract

This article examines the main features of evidence and the process of proof in international commercial arbitration. The issue of presenting evidence continues to be a controversial topic widely discussed in the scientific community. The views of specialists on these issues determined largely by their legal education and the traditions of the legal system of the state in which they practice. Unlike the national laws of states, in international commercial arbitration, there are no clear and binding rules on the evidentiary procedure for the parties, which allows the parties to choose independently the rules within which the process conducted. The study also touches on current problems in the development of the institution of evidence and the main trends in this process that have developed now.

Ачык сөздөр: далилдер, далилдөө, далилдөө жол-жобосу, улуттук мыйзам, эл аралык коммерциялык арбитраж, ЭАЮА эрежелери, ачыкка чыгаруу документтерин көрсөтүү.

Keywords: evidence, proof, evidentiary procedure, national law, international commercial arbitration, IBA rules, presentation of disclosure documents.

Введение

Международный коммерческий арбитраж в настоящее время является наиболее популярным альтернативным способом разрешения споров в области международной коммерческой деятельности. Отличительной чертой является его процессуальная гибкость, предоставление сторонам широкой автономии воли, стремление наиболее эффективно разрешить конфликт с минимальными временными и финансовыми затратами, что и послужило его признанию на всех континентах. Ежегодно количество транснациональных споров растет, и арбитражам все чаще приходится рассматривать дела, где стороны представляют разные национальные правовые системы и как итог - отличающиеся друг от друга подходы к проведению судебного разбирательства. В отличие от национального законодательства, регулирующего процессуальные правоотношения в международном коммерческом арбитраже отсутствуют четкие и обязательные для применения нормы, что дает сторонам право самостоятельно выбрать правила, которыми они руководствуются во время процесса. Однако становится очевидным, что такой гибкий подход может стать обременительным для всех участников арбитражного разбирательства. Так как ставки спора, как правило, очень высоки и стороны просто не могут позволить себе рисковать и участвовать в процессе, если они не знают, по каким правилам он будет проведен. В зависимости от места рассмотрения арбитражного спора и системы права, в рамках которой создан арбитраж, подход к доказыванию и техника его реализации могут разительно отличаться, что способно привести не только к серьезным последствиям для арбитражного решения.

Доказывание и доказательства в международном коммерческом арбитраже - один из ключевых процессуальных элементов.

Как правило, стороны доказывают те обстоятельства, которые выступают основанием их требований или возражений. Им также необходимо убедить арбитражный в том, что поданные доказательства являются приемлемыми, релевантными, значимыми и весомыми. Опрос который проводился университетом Куин Мэри и компанией White & Case в Лондоне показал, что современный арбитраж может потерять свою привлекательность в связи с тем, что его процедуры становятся менее оперативными и дорогостоящими [1]. Учитывая что практически каждый международный коммерческий арбитраж имеет свой регламент по проведению разбирательств, вопрос доказательств и процесс доказывания остаются не до конца разработанными в большей части регламентов.

Процесс доказывания является центральным в любом разбирательстве споров, от него зависит исход дела. С проблемой доказательств, доказывания и раскрытия доказательств, сталкиваются чаще всего предприниматели континентальной правовой системы в делах с предпринимателями Англии и США, так как проведение данных процедур по указанным вопросам имеют совершенно разные подходы. Поэтому проблема раскрытия доказательств в международном коммерческом арбитраже является объектом всевозможных дискуссий и обсуждений в рамках юридического сообщества. В гражданском процессуальном кодексе многих стран, включая Кыргызскую Республику, существуют положения которые говорят о том, что каждая сторона обязана представить в суд все доказательства, на которые она будет ссылаться в ходе процесса. В станах общего права под раскрытием доказательств подразумевается процесс, в ходе которого стороны вправе запросить у своего оппонента любую документацию с целью протестировать доказательства своего противника, и, может

быть, найти в ней материалы для подтверждения своей позиции. В английском праве данная процедура называется *discovery/disclosure of evidence*, и переводится как «обнаружение доказательств».

Как говорилось ранее в международном коммерческом арбитраже вопросы доказывания урегулированы в меньшей степени, что предоставляет большую свободу для сторон и арбитров решать, какой именно способ раскрытия доказательств они будут использовать для разрешения спора. Если представители сторон и арбитры практикуют в рамках одной правовой системы, то в процессе, как правило, не возникает разногласий о правилах проведения процедур доказывания. Однако когда в судебном разбирательстве участвуют арбитры, представляющие разные правовые системы, проблема доказывания может привести к конфликтам поскольку каждый участник процесса интерпретирует процедуры арбитража в соответствии с наиболее знакомой ему системой. И если большая часть правил проведения международного коммерческого арбитража была унифицирована, то процедура доказывания на протяжении многих лет являлась объектом для многочисленных дискуссий между учеными и практикующими юристами из разных правовых систем.

Правила разработанные в МАЮ по получению доказательств в международном коммерческом арбитраже содержат нормы обеих правовых систем и представляют собой некий компромисс между весьма противоречащими друг другу процедурами раскрытия доказательств. Данные противоречия имеют не просто теоретический характер, они создают большую практическую проблему ввиду того, что в правовых системах сформировались разные подходы к пониманию целей доказывания. В рамках континентального права ученые и практикующие юристы придерживаются позиции о том, что раскрытие доказательств требуется только для того, чтобы у стороны была возможность нести бремя доказывания. Клод Реймонд так объяснял позицию континентальных судов в отношении раскрытия доказательств: «Мы считаем, что принцип *onus probandi incumbat allegandi* исключает возможность получения помощи суда в получении доказательств другой стороны. По нашему мнению, понимание раскрытия доказательств в английском, или, что еще хуже, в американском стиле является вторжением суда в частную жизнь, что допустимо только в уголовных делах, где присутствует общественный интерес» [2].

В странах общего права главной целью раскрытия доказательств является максимальное приближение к истине возникшего спора, предоставление сторонам равных возможностей в доказывании своей позиции и предотвращение утаивания сторонами документов, существенных для исхода дела [3]. Однако юристов из континентальной системы права не устраивает такой общеправовой подход за столь сильное вторжение в личную жизнь и деловые отношения граждан и организаций, выступающих в суде в качестве сторон. Чаще всего критикуется именно американский способ раскрытия доказательств, который был прозван «рыболовной экспедицией» (*fishing expedition*) за то, что многие организации зачастую без особого повода подают иск в суд на своего оппонента, чтобы в последствии в ходе процедуры раскрытия доказательств «докопаться» до каких-либо улик, которые могут быть, потом использованы в разбирательстве. Ученые и практики отмечают, что такие негативные стороны действительно имеют место быть, и что это приводит к загруженности судов и обременению добросовестных организаций, которых могут привлечь в суд без особой на то причины. Однако в защиту общеправового подхода раскрытия доказательств выступают многие известные юристы. Английский судья Дональдсон, в деле *Davies v Eli Lilly & Co 1987*

г. высказался таким образом- «Судебное разбирательство — это не война и даже не игра. Оно придумано для того, чтобы свершить истинное правосудие между тяжущимися и, если у суда нет всей необходимой информации, он не может достичь этой цели» [4].

В международном коммерческом арбитраже, если одна сторона соглашалась бы на процедуру, с которой ее правовая система не знакома, а вторая - получала бы из-за этого значительное преимущество, то такое обстоятельство просто поставит под сомнение, один из основополагающих принципов разбирательства, принцип равенства сторон. Отсутствие, понятной процедуры может привести к неэффективному расходованию времени и финансовых ресурсов, что также является нарушением принципов доказывания в международном коммерческом арбитраже. Исходя из указанных причин юридическое сообщество на протяжении нескольких десятилетий стремиться сформировать общепринятую практику доказывания в арбитраже, которая опиралась бы как на процедуры англо-саксонской, так и гражданской систем права. По мере распространения и популяризации арбитражных разбирательств в мире, рядом международных организаций начали разрабатываться своды правил ведения арбитража. Однако такие документы как Нью-Йоркская конвенция, Типовой закон ЮНСИТРАЛ и различные арбитражные регламенты в целом разработаны с целью осуществления более согласованного и гармонизированного подхода ведения арбитража во всем мире но, к сожалению, не содержат подробной регламентации процедуры доказывания, часто относя решение данных вопросов на усмотрение сторон. В связи с необходимостью регулирования вопросов процедуры доказывания в конце XX века в рамках Международной Ассоциации юристов была собрана комиссия, для выработки эффективных методов решения вопросов доказательственного права [5].

Именно благодаря работе этой комиссии был разработан свод правил, который подходы доказывания между англо-саксонской и континентальной системами права, и в 1983 году было принято первое издание правил, регулирующих представление и получение доказательств в международном коммерческом арбитраже. Редакция 1983 года не получила большой популярности среди юристов того времени, это была лишь первая попытка создать инструмент для согласования различных подходов доказывания. Данные правила устанавливали автономию воли сторон, давали арбитрам очень широкие полномочия и не убирали конфликт между двумя системами права. К концу 90-х годов в сфере международного коммерческого арбитража стала формироваться практика, способствующая развитию более эффективной гибридной системы, и МАЮ вновь была создана группа для разработки новой редакции правил о доказательствах, которая вышла в 1999 году [6].

Основным отличием был отказ от редакции от широкого раскрытия доказательств по американской модели, и запретить так называемые «рыболовные экспедиции». Правила второй редакции стали использоваться в большом количестве разбирательств, благодаря достигнутому балансу между доказательственным правом континентальной и общей систем права. В 2010 году МАЮ разработали и опубликовали новые Правила о доказательствах. Эта редакция, третья по счету, включала принцип добросовестности и дополнительные изменения в процедуру раскрытия доказательств, что немного приблизило их к американской модели раскрытия. Также новая редакция включала вопросы электронного раскрытия доказательств, и отказалась от слова «коммерческий», что дало возможность использовать правила и в инвестиционном арбитраже.

Рассмотрим более подробно ряд положений Правил МАЮ. Во-первых, в соответствии со ст. 3.1 МАЮ стороны должны представить документы, на которые они ссылаются до начала судебного разбирательства. Надлежащая правовая процедура требует представления документов как суду, так и противоположной стороне, поскольку это позволяет сторонам отреагировать на доказательства, представленные противоположной стороной, и, возможно, представить встречное доказательство до фактического слушания. Необходимо подчеркнуть, что Правила МАЮ не обязывают стороны представлять неблагоприятные для своей позиции доказательства [7].

Это положение подтверждается многочисленными примерами из судебной практики, в том числе дел, рассматривавшийся в арбитражах в англо-саксонской правовой традицией. Таким образом, раскрытие доказательств согласно Правилам МАЮ является обязательным только при наличии запроса другой стороны или арбитража на их предоставление. Было сформулировано положение о том, что «сторона обязана предоставить суду любые доказательства, находящиеся в ее владении, для того чтобы установить истину, какой бы она ни была» [8]. Так, в соответствии со ст. 3.2 Правил, если сторона хочет потребовать представления доказательств, она должна обратиться с таким запросом к арбитрам в установленный ими срок. Сторона, у которой потребовали предоставление может или исполнить данный запрос, или оспорить его. В случае, если сторона отказывается предоставить доказательства без уважительных причин, Суд вправе принудительно потребовать раскрытие [9].

Создатели Правил неоднократно подчеркивали, что они не преследовали цель приблизить процедуру раскрытия доказательств к американской модели. И все же, многие юристы опасались, что допущение раскрытия категорий документов может привести к тому, что в арбитраже раскрытие станет трактоваться так же широко, как и в судах в США. Тем не менее, судебная практика пошла по другому пути, и процедура раскрытия доказательств в арбитраже представляется более консервативной в сравнении с американским *discovery*. Таким образом, Правила действительно были разработаны таким образом, чтобы найти компромисс между существующими различиями в двух правовых системах. В случае если стороны в своем споре придерживаются Правил МАЮ, то, как правило, процесс раскрытия доказательств выглядит следующим образом:

- Стороны направляют запросы на предоставление доказательств;
- Оппоненты удовлетворяют запросы либо направляют возражения;
- Запрашивающие стороны предоставляют отзывы о возражениях;
- Стороны предоставляют заявления с обоснованием своих позиций.

В последние годы широкую популярность получили Пражские правила эффективной организации процесса, разработанные и изданные в 2018 году. Эти правила были разработаны в качестве альтернативы Правилам МАЮ, направленными на коммерческий арбитраж в странах континентальной системы права. В них арбитраж наделен большими полномочиями устанавливать правила процедуры, а также осуществляется попытка отказаться от предоставления доказательств по американской модели. К тому же, Пражские правила придерживаются принципа *iura novit curia*, который стимулирует арбитров использовать источники права, которые не были заявлены сторонами, если они посчитает это необходимым. Парижские правила неоднократно подвергались критике со стороны юристов но не смотря на

это они существуют, используются. В ближайшее время международная арбитражная практика покажет, какая из вышеуказанных систем покажет наибольшую эффективность. А активное участие квалифицированных арбитров в процессе рассмотрения споров, положительно разрешит вопросы, связанные с отказом в исполнении вынесенных решений, пропуском установленных в арбитраже процессуальных сроков сторонами, кроме этого и арбитры и стороны получают возможность сократить время разбирательства и его расходы [10].

Литература

1. White & Case LLP and Queen Mary University of London 2018 International Arbitration Survey: The Evolution of International Arbitration (9 May 2018), <https://www.whitecase.com/sites/whitecase/files/files/download/publications/qmul-international-arbitration-survey-2018-18.pdf> (дата обращения: 09.05.2020)
2. Claude Reymond, 'Civil Law and Common Law Procedures: Which is the More Inquisitorial? A Civil Lawyer's Response' (1989) // *Arbitration International*.
3. Rubinstein, Javier H. (2004) «International Commercial Arbitration: Reflections at the Crossroads of the Common Law and Civil Law Traditions», *Chicago Journal of International Law*: Vol. 5: No. 1, Article 20.
4. Дело (Davies v Ely Lilly & Co [1987] 1 W. L. R. 428). Источник: <https://epam.ru/rus/media/view/kommentarii-na-statyu-o-pravilah-raskrytiya-dokazatelstv-v-grazhdanskom-protsesse-evgenii> (дата обращения: 18.06.2020).
5. Born G. B. *International Commercial Arbitration*.— The Hague, 2009.
6. Raeschke-Kessler, Hilmar: The Production of Documents in International Arbitration — A Commentary on Article 3 of the New IBA Rules of Evidence. In *Arbitration International*, Volume 18 Issue 4, 2002.
7. O'Malley N. *Rules of Evidence in International Arbitration. An Annotated Guide*.— London: Informa, 2012.
8. *L. Brown & Sons Ltd v Crosby Homes (North West) Ltd* [2008] EWHC817
9. Настоящее правило подтверждается позицией суда в деле *Noble Ventures Inc v Romania*, ICSID Case No. ARB/01/11, Final award, p. 32 (12 October 2005), где арбитры отклонили запрос истца о предоставлении определенной документации ответчиком, потому что ответчик еще не предоставил свою позицию.
10. *BNP Paribas v Deloitte & Touche* [2003] EWHC2874 (Comm), para. 6. Court of Appeal Commercial Court, Case No. 2003/946.

КЫЛМЫШ-УКУКТУК РЕФОРМАЛАР ЖАНА БАЛДАРДЫН УКУКТАРЫ

УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ РЕФОРМЫ И ПРАВА ДЕТЕЙ

CRIMINAL LAW REFORMS AND CHILDREN'S RIGHTS

Жусупов Болотбек Асанович

Жусупов Болотбек Асанович

Zhusupov Bolotbek Asanovich

ю.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет

Associate Professor, Osh State University

bolotbek1070@mail.ru

Бургоева Айгул Нишанова

Бургоева Айгул Нишанова

Burgoeva Aigul Nishanova

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети

старший преподаватель, Ошский государственный университет

Senior Lecturer, Osh State University

avgulya1988-88@mail.ru

Мамрасулов Куттубек Мамасаипович

Мамрасулов Куттубек Мамасаипович

Mamrasulov Kuttubek Matasaipovich

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети

старший преподаватель, Ошский государственный университет

Senior Lecturer, Osh State University

kuttubek-89@mail.ru

КЫЛМЫШ-УКУКТУК РЕФОРМАЛАР ЖАНА БАЛДАРДЫН УКУКТАРЫ

Аннотация

Макалада жалпы илимий изилдөө методдоруна, атап айтканда системалык структуралык жана формалдуу логикалык изилдөө методдоруна негизделген Кыргыз Республикасындагы жашы жете электердин укуктарын жана эркиндиктерин жөнгө салуучу ченемдик укуктук актыларга талдоо жасалган. Кыргыз Республикасындагы жазык сот тармагындагы реформалоонун негизги тенденциялары талдоого алынган. Жашы жете электердин укуктарын жана эркиндиктерин коргогон ченемдик укуктук актылардын негизги жоболору жалпыланган

Ачкыч сөздөр: конституция, балдар кодекси, кылмыш-жаза кодекси, жашы жете элек, жашы жете элек күбө, ювеналдык юстиция.

УГОЛОВНО- ПРАВОВЫЕ РЕФОРМЫ И ПРАВА ДЕТЕЙ

CRIMINAL LAW REFORMS AND CHILDREN'S RIGHTS

Аннотация

В статье на основе общенаучных методов исследования в частности системно структурного и формально логического методов исследования проанализированы нормативные акты, регулирующие права и свободы несовершеннолетних в Кыргызской Республике. Проанализированы основные тенденции реформы уголовной юстиции в Кыргызской Республики. Обобщены основные положения нормативных актов, охраняющие права и свободы несовершеннолетних.

Abstract

The article, based on general scientific research methods, in particular systemic structural and formal logical research methods, analyzes the regulations governing the rights and freedoms of minors in the Kyrgyz Republic. The main trends in criminal justice reform in the Kyrgyz Republic are analyzed. The main provisions of regulations protecting the rights and freedoms of minors are summarized

Ключевые слова: Конституция, кодекс о детях, уголовный кодекс, несовершеннолетний, несовершеннолетний свидетель, ювенальная юстиция.

Keywords: constitution, children's code, criminal code, minor, minor witness, juvenile justice.

Киришүү

Кыргызстан эгемендүүлүк жылдары бир катар укуктук реформаларды жүргүзүүгө жетишти. Алгачкы эгемендүүлүк жылдары бир катар улуттук мыйзам актылары кабыл алынып, кодификацияланган актылар дагы орун алды.

Эгемендүүлүк жылдары кабыл алынган актылар ошол учурдун талабы, өткөөл мезгилдеги процесстер менен коштолуп, бир канча тутумдуу реформаларды жүргүзүүдөн алыс эле.

Жаш өлкөнүн тажрыйбасы, мыйзам чыгаруу, ченем жаратуучулук жаатында бир канча аксаганы турмуштук чындык. Анткени, ошол жылдары жаңы кабыл алынган 1993 жылдагы эгемен Кыргызстандын Конституциясы [1] мамлекеттин түзүлүшүн демократиялык нукка багыт алгандыгы, мамлекеттин түзүлүш формасынын аныкталышы орундуу негиз болду десек жаңылышпайбыз.

Акыркы мезгилдерде жашы жетелек балдардын укук жана эркиндиктери боюнча бир канча масштабдуу иш чаралар, социалдык жана экономикалык программалар, укуктук жөнгө салынуучу коомдук мамилелер олуттуу түрдө өзгөрүүгө дуушар болду.

Жаштар мамлекеттин келечеги катары алдыга сүрүлгөн идеология алардын тарбиялануу жана билим алуу шарттарын жакшыртуу, ар тараптуу камсыз кылуу механизмдери иштеп чыгуу милдетин койду.

Демек, балдардын укук жана эркиндиктери укуктук нормаларда бекилгендиги анын социалдык укуктук маанилүүлүгүн айгинелейт.

Кыргызстан эгемендүүлүк алгандар бери бир канча жыл өтсө дагы жашы жете элек балдардын укук жана эркиндиктери боюнча бир катар алгылыктуу иштерди жүргүзүп келүүдө.

Балдардын укук жана эркиндиктери маанилүү коомдук, мамлекеттик баалуулук катары саналбастан, социалдык укуктук баалуулук катары дагы саналат.

Эгемендүүлүк жылдарында кабыл алынган Кылмыш жаза [2], жазык процессуалдык кодекстери [3] советтик укуктук доктринадан олуттуу айрамаланып, эл аралык алдыңкы тажрыйбанын кээ бир жетишкендиктерин улуттук мыйзам актыларына имплементациялады. Тактап айтканда, кылмыш жаза кодексинде балдардын жоопкерчилиги өз алдынча главада каралуу менен бирдикте бир канча тутумдашкан мүнөзгө ээ болду.

Кылмыш процессуалдык кодекс балдардын кылмыш иштери боюнча өндүрүштө Пекин конвенциясындагы [4] бир катар талаптарды киргизди.

Бул балдардын укуктарын кылмыш укуктук коргоо жаатындагы алгачкы жетишкендик катары баалоого болот.

Белгилей кетүү керек Орто Азия мамлекеттеринин арасында Казакстанда алгачкылардан ювеналдык соттор түзүлдү [5].

Кыргыз Республикасында 2012 жылы алгачкылардан болуп «Балдар жөнүндө» кодекс кабыл алынды [6].

Эгемендүүлүк жылдары кылмыш жаза мыйзам актыларына бир катар өзгөрүү толуктоолор киргизилди. Бирок ошого карабастан, балдардын укуктарын коргоо жаатында системалуу өзгөрүүлөр ишке ашырылган эмес.

Ата мекендик изилдөөчү Ф.А. Танатарова белгилегендей «Кыргыз Республикасында дагы көптөгөн чет өлкөлөрдө байкалгандай жашы жете электердин криминалдуу активдүүлүгү өсүүдө» [7.с.76] дейт. Биз бул ойго кошулабыз.

Изилдөөчүлөр Б.А. Жусупов Б.А., Ш.А.Жайнаков «1997 жылдагы кабыл алынган кылмыш жаза кодексинин дагы бир чоң жетишкендиги болуп кылмыш жаза жоопкерчилигине тартууда жаш курагын, психологиялык абалын эске алуу менен жашы жетпегендердин кылмыш-жаза жоопкерчилигин өзүнчө бөлүмдө карап гумандуулук принцибине негизделип чоңдорго караганда бир топ жеңилдиктерди бекиткендиги саналат» [8.с.55-56] деп жазат.

Кыргызстан алгачкы жылдардан эле балдардын укук жана эркиндиктери боюнча бир катар ченедик актылар кабыл алынгандыгын айта кетүү орундуу. Орто Азия мамлекеттеринин арасында алгачкылардан болуп «Балдар жөнүндө» кодексин кабыл алынышы өзгөчө мааниге.

Акыркы Мезгилдеги укуктук реформалар балдардын укук жана эркиндиктери жөнүндө бир катар эл аралык стандарттарды улуттук мыйзам актыларында жарыялады.

Ата мекендик изилдөөчүлөр Б.А. Жусупов А.Н Бургоева «Конституциянын 6-беренеси адам укуктары жана эркиндиктери жаатындагы таанылган принциптерди улуттук укук тутумунун курамдык бөлүгү катары тааныйт. Мындан келип чыккандай Кыргызстан адам укуктары жана эркиндиктери коргоо жаатында эл аралык укуктук стандарттардын алдыңкы тажрыйбасын улуттук укук тутумуна киргизүүгө милдетин коет. Адам укуктарын жана эркиндиктерин коргоо жаатында айрыкча жазык укуктук коргоо учурдун актуалдуу суроолорунан экендиги анык. Жазык укуктук чөйрөдө жашы жетпегендердин укуктарын жана эркиндиктерин коргоо маселеси дагы учурдун актуалдуу суроолорунун бири катары таанылат» [9.с.43-45; 10, 11] деп жазышат.

Айрыкча кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамында балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын кызматкери ; балдар иштери боюнча адистешкен тергөөчү, прокурор, судья, балдардын иштери боюнча адистешкен адвокат –;) жабырлануучу-бала, күбө бала деген түшүнүктөр орун алды.

Макаланы жыйынтыктап жатып төмөнкү тыянактарды чыгарсак болот;

Балдардын укуктарын кылмыш жазык жактан коргоо эгемендүүлүк жылдарында жаңыча жандашуу менен жолго түшкөн;

- балдардын укуктарын кылмыш укуктук жактан коргоо Кыргызстандын эл аралык келишимдердге катышкандыгы, менен да мүнөздөлөт;
- балдарын укуктарын коргоо артыкчылыктуу багыт катары таанылды;
- акыркы жылдары балдардын укуктары боюнча бир катар адистештирилген процессуалдык субъектилердин каралышын айтууга болот.

Жалпылап алганда жазык укуктук реформалар балдардын укуктарын коргоодо бир катар атайын нормаларды карагандыгы эл аралык стандарттарга дал келтирүү, ар тараптуу коргоо, натыйжалуулугун арттыруу саналат.

Колдонулган адабияттар

1. Конституция кыргызской республики (Введена в действие Законом Кыргызской Республики от 5 мая 1993 года N 1186-ХП).
2. Уголовный кодекс Кыргызской Республики (Введен в действие [Законом](#) КР от 1 октября 1997 года N 69)
3. Кыргыз Республикасынын жазык-процесстик кодекси 1999-жылдын 30-июну № 62 (*Кыргыз Республикасынын 1999-жылдын 30-июнундагы № 63 [Мыйзамы](#) менен күчүнө киргизилген*).
4. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних (Пекинские правила) *Приняты резолюцией 40/33 Генеральной Ассамблеи от 29 ноября 1985 года*
5. Указ Президента Республики Казахстан от 19 августа 2008 г. N 646 "О Концепции развития системы ювенальной юстиции в Республике Казахстан на 2009 - 2011 годы". ИС "ПАРАГРАФ", 2008.
6. Кыргыз республикасынын балдар жөнүндө кодекси 2012-жылдын 10-июлу № 100 (*КР, 2020-жылдын 1-августундагы № 109 Мыйзамдарынын редакциясына ылайык*)
7. Танатарова Ф.А. Защита прав несовершеннолетних в Кыргызской Республике: уголовно-правовой аспект. Журнал Наука без границ. № 7 (35) 2019. С. 76.
8. Жусупов Б.А., Жайнаков Ш.А. Законное закрепление принципа гуманизма в уголовно-процессуальном кодексе Кыргызской Республики. Известия ВУЗов Кыргызстана. 2014. №. 9. С. 55-56
9. Жусупов Б.А., Бургоева А.Н. понятийный аппарат лиц не достигших восемнадцатилетнего возраста в международном праве и национальном законодательстве. Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2021. №. 10. С. 43-45.
10. Джунусова, Д., & Абдиллаев, М. (2023). Образование, функции, задачи и полномочия органов опеки и попечительства. *Вестник Ошского государственного университета. Право*, 1(1), 55-64. DOI: https://doi.org/10.52754/16948661_2022_1_6. EDN: ZAVZFT.

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661

№2(3)/2023, 52-57

УДК: 34.03:339.543

DOI: [10.52754/16948661_2023_2\(3\)_9](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_2(3)_9)

**БАЖЫ ТАРМАГЫНДАГЫ АДМИНИСТРАТИВДИК КЫЛМЫШТАРДЫ
ИЛИКТӨӨГӨ БАЙЛАНЫШТУУ УЧУРДАГЫ МАСЕЛЕЛЕР**

**АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ВЫЯВЛЕНИЯ АДМИНИСТРАТИВНЫХ
ПРАВОНАРУШЕНИЙ В СФЕРЕ ТАМОЖЕННОГО ДЕЛА**

**CURRENT ISSUES RELATED TO THE INVESTIGATION OF ADMINISTRATIVE
OFFENSES IN THE FIELD OF CUSTOMS**

Калымбетова Джыпар Алишеровна

Калымбетова Джыпар Алишеровна

Kalymbetova Dzhypar Alisherovna

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети

старший преподаватель, Ошский государственный университет

Senior Lecturer, Osh State University

Абдикеримов Жеңишбек Бурканович

Абдикеримов Жеңишбек Бурканович

Abdikerimov Zhenishbek Burkanovich

окутуучу, Ош мамлекеттик университети

преподаватель, Ошский государственный университет

Lecturer, Osh State University

БАЖЫ ТАРМАГЫНДАГЫ АДМИНИСТРАТИВДИК КЫЛМЫШТАРДЫ ИЛИКТӨӨГӨ БАЙЛАНЫШТУУ УЧУРДАГЫ МАСЕЛЕЛЕР

Аннотация

Макалада бажы органдарындагы административдик кылмыштар боюнча процедуранын өзгөчөлүктөрү каралат. Интеллектуалдык менчик жаатындагы административдик кылмыштардын учурларын аныктоодо жана баштоодо өзгөчө көйгөйлөр аныкталды. Авторлор бажы тармагындагы административдик кылмыштар боюнча административдик иликтөөнүн этаптарын изилдешти. Процедуралык иш-аракеттерди даярдоодо далилдерди чогултуу процедурасы эске алынган. Альтернативдүү иш-аракеттердин өзгөчөлүктөрү баса белгиленди. Бажы аймактарында мобилдик топторду түзүү жана иштетүү көйгөйлөрү анын ичинде чиновниктердин ыйгарым укуктарын колдонуу көйгөйлөрү изилденди. Бажы регламенттери жаатындагы административдик кылмыштарды аныктоого жана иликтөөгө багытталган иш-чараларды уюштурууну жакшыртуу зарылдыгы айтылууда.

Ачкыч сөздөр: мыйзам, бажы бузуу, бажы органдары, кызматкерлер, тергөө, далил.

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ВЫЯВЛЕНИЯ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ В СФЕРЕ ТАМОЖЕННОГО ДЕЛА

CURRENT ISSUES RELATED TO THE INVESTIGATION OF ADMINISTRATIVE OFFENSES IN THE FIELD OF CUSTOMS

Аннотация

В статье рассматриваются особенности процедуры рассмотрения дел об административных правонарушениях в таможенных органах. Были выявлены особые проблемы при выявлении и возбуждении дел об административных правонарушениях в сфере интеллектуальной собственности. Авторы рассмотрели этапы административного расследования по делам об административных правонарушениях в сфере таможенного дела. Был учтен порядок сбора доказательств при подготовке процессуальных действий. Были освещены особенности альтернативных действий. Изучались проблемы формирования и функционирования мобильных групп на таможенных территориях, в том числе проблемы с осуществлением полномочий должностными лицами. Аргументируется необходимость совершенствования организации мероприятий, направленных на выявление и расследование административных правонарушений в области таможенного регулирования.

Abstract

The article examines the specifics of the procedure in cases of administrative offenses in the customs authorities. Special problems were identified in the identification and initiation of cases of administrative offenses in the field of intellectual property. The authors examined the stages of the administrative investigation in cases of administrative offenses in the field of customs. The procedure for collecting evidence in the preparation of procedural actions was taken into account. The specifics of alternative actions were highlighted. The problems of the formation and functioning of mobile groups in the customs territories were studied, including the problems with the exercise of powers by officials. The need to improve the organization of activities aimed at identifying and investigating administrative offenses in the field of customs regulations is argued.

Ключевые слова: закон, таможенное правонарушение, таможенные органы, должностные лица, расследование, доказывание.

Keywords: law, customs violation, customs authorities, officials, investigation, proof.

Киришүү

Ар бир мамлекеттин өнүгүү тарыхын изилдөө ачык айкын жолдун түзүлүшү жана анын бажы тутумун өнүктүрүү. Тарыхчылар ырастагандай, мунун себеби каада-салттар ар дайым бул мамлекеттин зарыл атрибуту болгон. Соода тарыхы жана коомдогу соода мамилелери соода жөнгө салуу механизми катары бажы алымдарынын пайда болушунун өбөлгөлөрүн түздү. Пайда болуунун экономикалык шарттары бажы төлөмдөрү соодагерлердин жеке менчиги аркылуу өтүү акысын төлөп турган. Кийинчерээк бул төлөмдөр кирешелүү бөлүгү болуп калган жергиликтүү бюджет жана мамлекеттик казына. Мамлекеттик башкаруу органы болгон бажы органдары атайын ыйгарым укуктар, башкача айтканда аткаруу органдары бажы биримдигинин бажы чек арасынан товарларды ташууга катышкан башка органдар, юридикалык жана жеке адамдар тарабынан аткаруу үчүн зарыл болгон бажы органдарынын актыларын чыгаруу үчүн жогорку мамлекеттик органдардын чечимдерин аткарууга укуктуу.

Азыркы экономикалык кырдаалда, өсүп жаткан шарттарда киреше, тышкы коркунучтарды көбөйтүү жана коргоо зарылдыгы улуттук экономика коомго жана мамлекетке көбүрөөк өтүнүчтү көрсөтүүдө бажы органдарынын натыйжалуу иши. Муну жасоо үчүн, мындай чараларды кабыл алуу зарыл: сиз кабыл алышыңыз керек мындай чаралар: бажы информатикасын өркүндөтүү жана автоматташтыруу жооптуулукту жогорулатуучу процедуралар, жооптуулукту жогорулатат иштин эффективдүүлүгү жана натыйжалуулугу, жаңы ыкмаларды жана формаларды үйрөнүү операциялык иш-чаралар.

Бажы органдары Кыргызстанда укук коргоо органдарынын заманбап системасында өзгөчө орунду ээлейт.

Башка соттук териштирүүлөр сыяктуу эле, административдик укук бузуулар жөнүндө иштер боюнча өндүрүш да мажбурлоо чараларын колдонуу менен ажырагыс түрдө байланышкан. Аныкталган, козголгон жана тергелип жаткан администрациялык укук бузуулар жөнүндө иштердин чөйрөсү кыйла кеңири, бул бажы органдарынын кызматкерлеринен ар кандай тармактарда кеңири билимге ээ болууну, ар кандай экспертизаларды дайындоо жана экспертке тиешелүү суроолорду түзө билүү, товарларды чыгарууну токтото туруу жөнүндө чечим кабыл алуу жөндөмүн талап кылат, текшерүү мөөнөтүн узартуу, бажы контролунун формаларын колдонуу.

Интеллектуалдык менчик чөйрөсүндө администрациялык укук бузуулар жөнүндө иштерди табууда жана козгоодо өзгөчө көйгөйлөр пайда болушу мүмкүн. Адатта, бул жаатта кошумча атайын даярдыктар талап кылынат, анткени товардык белгинин же тейлөө белгисинин аныктыгын аныктоо жана окшоштуктун фактысын аныктоо, чаташуу деңгээлине чейин, атайын көндүмдөрдү талап кылат. Албетте, товардык белгини мурда катталган белги менен бирдей деңгээлде аралашкан деп таануу жөнүндө чечимди сот кабыл алат, бирок Бажы кызматкери товарларды чыгарууну токтото туруунун себептерин аныктоо жана андан кийин административдик укук бузуу жөнүндө иш козгоо менен алектенет. Административдик укук бузуулар боюнча процедура Кыргыз Республикасынын административдик укук бузуулар жөнүндө кодексинин ченемдери менен жөнгө салынат жана бажы кызматкерлеринин административдик жана процесстик иши болуп саналат. Административдик укук бузуулар боюнча процедураны жүргүзүү укук коргоо ишинин белгилүү бир биримдигине кепилдик берет.

Укук бузуу фактысын жана аны жасаган адамдын күнөөсүн далилдердин жыйындысынын негизинде гана далилдөөгө болот. Административдик укук бузуулар жасалган учурда такталуучу жагдайлардын бардыгы далилдерди алуунун предметин түзөт.

Бажы тармагында административдик укук бузуу ишин жана соттук териштирүүнү баштоо үчүн административдик укук бузуу белгилери бар адам тарабынан жасалган иш каралат. Административдик иликтөөнүн башталышына укук бузуу белгилери бар, башкача айтканда, процесстик негиз бар иш-аракет жөнүндө маалымат алуу менен башталат. Административдик укук бузуу ишин баштоо-административдик жана соттук териштирүүнүн көз карандысыз этабы, административдик укук бузуу ишинин фактысын аныктоого багытталган процесстик иш-аракеттердин жыйындысы анын компетенттүүлүгүн аныктайт.

Укук бузууларга мамлекеттик каршы аракеттенүү механизминин маанилүү элементи болуп аларды жасаган адамдарга мажбурлоочу таасир көрсөтүү саналат. Административдик мажбурлоо-бул аткаруу бийлигинин ишинин белгилүү бир чөйрөсүндө мамлекеттин укук коргоо ишмердүүлүгүн жөнгө салуу, мажбурлоо чараларын ишке ашыруунун мыйзамдуулугун камсыз кылуу, мыйзамдуулукту жана тартипти орнотуу жана сактоо боюнча ченемдик жоболорду түзгөн татаал административдик жана укуктук институт. Мындай мажбурлоо көбүнчө укук бузуу комиссиясына реакция катары көрсөтүлөт жана далилдерди жазуу жана административдик ишти өз убагында жана туура кароо үчүн өндүрүштү камсыз кылуу үчүн колдонулат. Мамлекеттик органдардын процесстик ишмердүүлүгүнүн алкагында колдонулган административдик мажбурлоо чараларынын түрлөрүнүн бири административдик укук бузуу учурларын өндүрүүнү камсыз кылуу чаралары.

Бул чаралардын маңызы, алар административдик укуктун ченемдери менен жөнгө салынган милдеттүү бажы кызматкерлеринин процесстик иш-аракеттерин, ошондой эле жарандардын жана башка кызматкерлердин процесстик милдеттерин аткаруу жолдорун чагылдырат. Мындай чараларды колдонуунун себептери, эреже катары, эки бөлүктү камтыйт: юридикалык жана фактылык. Укуктук негиз-бул ар бир конкреттүү чаранын колдонулушун аны ишке ашырууга мүмкүн болгон шарттарда аныктаган укуктук норма.

Мыйзам административдик укук бузуулар боюнча иш аракеттерди камсыз кылуу үчүн төмөнкү чаралар системасын белгилейт:

- Экстрадиция-административдик укук бузуулар жөнүндө протоколду түзүү максатында, эгерде аны административдик укук бузуулар аныкталган жерге жайгаштыруу мүмкүн болбосо, протокол милдеттүү болсо (бажы кызматкерлери бажы эрежелерин бузгандыгын аныктагандан кийин - бажы органынын кеңсесинин имаратына);

- Административдик камакка алуу-бул адамдын эркиндигин кыска мөөнөткө чектөө. Убактылуу чаралардын бул түрү мыйзамга ылайык өзгөчө учурларда гана колдонулушу мүмкүн экендигин баса белгилей кетүү керек, эгерде административдик укук бузуу ишинин туура жана өз убагында кароону, камсыз кылуу керек болсо жана административдик укук бузуу болгон учурда чечимди аткаруу керек болсо;

- Жеке тинтүү, **буюмдарды тинтүү**, жеке адамга таандык унааны тинтүү, алардын конструктивдүү бүтүндүгүн бузбастан кароо, ошондой эле юридикалык жакка таандык аймактарды, ал жерде жайгашкан буюмдарды жана документтерди текшерүү, зарыл болгон учурда административдик укук бузуулар жөнүндө протоколдорду түзүүгө ыйгарым укуктуу

кызматкерлер тарабынан административдик укук бузуу куралдарын же предметтерин аныктоо үчүн жүргүзүлөт;

- Юридикалык жактын же жеке ишкердин менчигиндеги жайларды, аймактарды, объекттерди жана документтерди текшерүү;

- Буюмдарды жана документтерди конфискациялоо, б.а. административдик укук бузуу болгон учурда иш-аракеттерди камсыз кылуу процедурасы юридикалык жак тарабынан административдик укук бузуу жөнүндө протокол түзүүгө ыйгарым укуктуу кызматкер тарабынан колдонулушу мүмкүн;

- Товарларды, унааларды жана башка нерселерди конфискациялоо, ошол эле учурда нерселерди конфискациялоону жүзөгө ашырган кызматкер ушул нерселерди колдонууга тыюу салуу жөнүндө чечим кабыл алууга укуктуу. Объекттерди конфискациялоо өтүмдөсүндө конфискацияланган буюмдардын инвентаризациясынан башка документтерди, ошондой эле протоколду даярдоо каралбагандыктан, инвентаризация жана протоколдо конфискацияланган буюмдарды колдонууга тыюу салуунун колдонулушу жөнүндө маалымат камтылышы керек;

- Иш-аракеттерге убактылуу тыюу салуу "баңги заттарды же психотроптук заттарды өндүрүүдө колдонулган заттарды, шаймандарды же жабдууларды сатуу эрежелерин бузуу".

Айрым учурларда бажы эрежелерин бузуу учурларында иш-аракеттерди камсыз кылуу боюнча чараларды колдонуунун өзгөчөлүгү-бул бажы көзөмөлүнүн формаларын алдын ала колдонуу, анын натыйжалары административдик кылмыш ишин баштоонун негизи болушу мүмкүн жана бажы органдарынын көзөмөл жана көзөмөлдөө функцияларын ишке ашыруунун бир түрү. Кыргыз Республикасынын Бажы кодексине ылайык, бажы көзөмөлү бажы органдары тарабынан ишке ашырылган чаралардын жыйындысы катары түшүнүлүшү керек анын ичинде Бажы биримдигинин бажы мыйзамдарына жана Бажы биримдигинин мүчө-мамлекеттеринин мыйзамдарына ылайык келүүнү камсыз кылуу максатында тобокелдиктерди башкаруу тутумун колдонуу.

Бажы көзөмөлүнүн түрлөрүнүн тизмеси, анын ичинде: документтерди жана маалыматтарды текшерүү, оозеки сурак, түшүндүрмөлөрдү алуу, бажы көзөмөлү, бажы инспекциясы, товарларды атайын мөөрлөр менен белгилөө, аларда идентификациялык белгилердин болушу, бажы көзөмөлүнө алынган товарларды эсепке алуу, товарларды текшерүү бухгалтердик эсеп жана отчеттуулук тутумдары ж.б.

Бажы көзөмөлүнүн бул түрлөрүнүн тизмеси кеңири чечмеленбейт, бирок бажы органдары тарабынан жүргүзүлгөн текшерүү процедураларынын бардык спектрин толтурбайт. Бул жагынан алганда, бажы эрежелерин бузган учурларда соттук териштирүүнү камсыз кылуу үчүн чаралардын орду жана маанисин эске алуу менен, иш-чараларды колдонуу бажы органдарынын административдик жана соттук ишмердүүлүгүнүн маанилүү бөлүгү экендигин белгилей кетүү керек жана соттук териштирүүнү баштоо жана териштирүүнү баштоо этаптарында, айрыкча, кылмыш жасалганын далилдөө жана соттук териштирүүнү баштоо учурларында гана соттук териштирүүдө кызматкерлер тарабынан колдонулат. Административдик кылмыштарды кароодо убактылуу чаралар да колдонулат.

Жыйынтыктап айтканда, төмөнкүдөй тыянак чыгарууга болот: колдонуудагы мыйзамдарда бажы эрежелерин бузуу фактылары боюнча өндүрүштү камсыз кылуу чараларын колдонууда боштуктар жана карама-каршылыктар бар, алар алардын

натыйжалуулугун жогорулатуу максатында аны андан ары өркүндөтүүнү жана жөнгө салууну талап кылат.

Колдонулган адабияттар

1. “Бажылык жөнгө салуу жөнүндө” Кыргыз Республикасынын мыйзамы
2. 2019-жылдын 24-апрели № 52 (КР 2023-жылдын 23-мартындагы № 68, 2023-жылдын 9-августундагы № 172)
3. Акпарова, А., & Жумабай уулу, М. (2023). Борбордук Азиянын улуттук-мамлекеттик делимитациясынын укуктук өбөлгөлөрү. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук*, 1(1), 24-31. DOI: https://doi.org/10.52754/16948661_2022_1_3. EDN: LOUFRY.
4. Аликулов, Б. (2023). О понятии государственной границы в Кыргызской Республике. *Вестник Ошского государственного университета. Право*, 1(1), 3-12. DOI: https://doi.org/10.52754/16948661_2022_1_1. EDN: FBTKHJ.
5. Калчороева, А.А. (2018). Понятие и элементы должностного преступления в уголовном законодательстве Кыргызской Республики. *Вестник Ошского государственного университета*, №4, сс. 97-101. EDN: YZAWLZ.
6. Кулдышева, Г., & Мирзакаримов, Ф. (2023). Пограничная безопасность в системе национальной безопасности Кыргызской Республики. *Вестник Ошского государственного университета. Право*, 1(1), 86-96. DOI: https://doi.org/10.52754/16948661_2022_1_9. EDN: OAILPA.
7. Кыргыз Республикасынын Бажы кодекси 2004-жылдын 12-июлу № 87
8. (КР 2014-жылдын 30-декабырында №172)
9. Россинский, Б. В. Административное право: учебник / Б. В. Россинский., Ю. Н. Стариков. - М.: Норма: Ин-фра-М, 2010.
10. Новиков, А. Б. Административный процесс в механизме таможенного регулирования Российской Федерации: монография / А. Б. Новикова - СПб.: Бизнес-Пресса, 2008.
11. Сорокин, В. Д. Административный процесс и административно-процессуальное право / В. Д. Сорокин. - СПб.: Изд-во Юридического института, 2002.
12. Сафоненков П.Н., Зубач А.В., Сафоненкова О.А. Административная юрисдикционная деятельность таможенных органов. М.: Юрайт, 2017.
13. Якимов А.Ю. Административно-юрисдикционный процесс и административно-юрисдикционное производство // Государство и право. 1999. № 3.

e-ISSN: 1694-8661

№2(3)/2023, 58-63

УДК: 343.1

DOI: [10.52754/16948661_2023_2\(3\)_10](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_2(3)_10)

АДВОКАТТЫН КЫЛМЫШ ПРОЦЕССУАЛДЫК ФУНКЦИЯСЫ

УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНАЯ ФУНКЦИЯ АДВОКАТА

CRIMINAL PROCEDURAL FUNCTION OF THE LAWYER

Орозбаева Бактыкан Атантаевна

Орозбаева Бактыкан Атантаевна

Orozbaeva Baktykan Atantayevna

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети

старший преподаватель, Ошский государственный университет

Senior Lecturer, Osh State University

baktykanorozbaeva@gmail.com

Жайнаков Шерзод Абсатторович

Жайнаков Шерзод Абсатторович

Zhainakov Sherzod Absattarovich

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети

старший преподаватель, Ошский государственный университет

Senior Lecturer, Osh State University

sherzod@gmail.com

АДВОКАТТЫН КЫЛМЫШ ПРОЦЕССУАЛДЫК ФУНКЦИЯСЫ

Аннотация

Макалада жалпы илимий усулдар аркылуу кылмыш жаза процессиндеги адвокаттын функциясы талдоого алынып, анын мазмундук жактары жалпылаштырылган. Ошондой эле адвокаттын процессуалдык функциясынын мүнөздүү белгилери аныкталган.

Ачкыч сөздөр: адвокат, функция, процессуалдык функция, жазык процессинин функциялары, адам укуктары жана эркиндиктери, камсыз кылуу.

УГОЛОВНО- ПРОЦЕССУАЛЬНАЯ ФУНКЦИЯ АДВОКАТА

CRIMINAL PROCEDURAL FUNCTION OF THE LAWYER

Аннотация

В статье посредством общенаучных методов анализируется функция адвоката в уголовном процессе, обобщены ее содержательные аспекты. Также определены характерные особенности процессуальной функции адвоката.

Abstract

In the article, by means of general scientific methods, the function of the lawyer in the criminal process is analyzed, and its substantive aspects are summarized. The characteristic features of the procedural function of the lawyer are also defined

Ключевые слова: адвокат, функция, процессуальная функция, функции уголовного процесса, права и свободы человека, обеспечение.

Keywords: lawyer, function, procedural function, function of the criminal process, human rights and freedom, security.

Киришүү

Сот өндүрүшүнүн айрым стадияларында каралып жаткан функциялар жазык сот өндүрүшүнүн ар кандай субъекттери тарабынан мыйзам чегинде ар кандай ыйгарым укуктар аркылуу жүзөгө ашырылат.

Коргоо функциясы (кылмыш-жаза куугунтуктоо, адилеттүүлүк функциясы менен бирге) жазык-процесстик ишмердүүлүк катары жазык процессинин негизин түзөт, биринчи орунда турат, бирок башка функцияларга карата үстөмдүк кылбайт. Бул, биринчиден, социалдык багытка, мыйзамдуулукту жана тартипти сактоого багытталгандыгынан, экинчиден, мыйзамдуу жана негиздүү айыптоо гана кылмыш жоопкерчилигинин негизин түзө ала тургандыгы менен шартталган.

Кылмыш-процессуалдык кодекстин алкагында гана мыйзам чыгаруучу сот өндүрүшүн унификациялоо жана дифференциациялоо көйгөйлөрүн эске алат. Кылмыш процессинин ар кандай субъекттеринин функцияларын, кылмыш процессинин баскычтарын өзгөртүү ырааттуулугун бир дагы ченемдик акт аныктай албайт. Жазык-процесстик кодексинде кылмыш процесстин максаттары жана милдеттери гана жарыяланбастан, аларды жүзөгө ашыруунун каражаттары жана ыкмалары каралган.

Адвокаттын процессуалдык функциясынын талдоодо негизги терминдерге мүнөздөмө берүү аркылуу талдоо оңтойлуу. Тактап айтканда “ функция” термини.

Латын тилинен которгондо “функция” (functio) термини аткаруу, ишке ашыруу, башкача айтканда иш. Энциклопедиялык адабиятта бул терминди кеңири чечмелөө тенденциясы ачык байкалып жатканын белгилей кетүү керек. Тактап айтканда, «функция» «аракет, милдет, иш; мамилелердин берилген системасында кандайдыр бир объекттин тышкы көрүнүшү; ролу; дайындоо»; «жөнөтүү, ишмердүүлүк: 1) милдети, иш-аракетинин диапозону, 2) максаты, ролу» [1, с. 630].

Белгилей кетсек, “функция” системалык мамиленин категориясы болуп саналат жана ал ар кандай системалардын мүнөздөмөлөрүнө тиешелүү: социалдык, техникалык, биологиялык ж.б.. Бул категориянын максаты бардык учурларда стандартты берүү болуп саналат системанын активдүүлүгү, ишмердүүлүгүн баяндоо.

Мыйзам чыгаруучу жана илимпоз-процессуалисттер тарабынан ишке ашыруунун субъекттери болуп саналган жазык сот өндүрүшүнүн катышуучуларынын так тизмеси, эң негизгиси коргоо функциянын алкагында алардын процесстик позициясы аныктала элек. Бул факты конкреттүү кылмыш иштерин кароодо процессуалдык каталарга жана укуктук белгисиздикке алып келген бир катар коллизияларды пайда кылат.

Жогоруда белгиленгендей, айыптоо корутундусунда баяндалган айыптоо кылмыштын сыпаттамасын жана аны конкреттүү адам тарабынан жасалгандыгын тастыктаган далилдердин талдоосун гана камтууга тийиш эмес. Ошондой эле жактоочу тарабынан келтирилген далилдердин тизмеси; жазаны жеңилдетүүчү жана оордотуучу жагдайлар; жабырлануучу жөнүндө маалыматтар, ага кылмыш менен келтирилген зыяндын мүнөзү жана өлчөмү; жарандык доoger жөнүндө маалымат. Мына ошондуктан жазык-процесстик мыйзамда коргоо функциясын ишке ашыруу, далилдөө предметине да жазык сот өндүрүшүнүн колдонуудагы принциптерин сактоого умтулуу менен иш жүзүндө бирдей талаптар камтылган [8].

Демек, жазык процессинде коргоочунун функционалдык мүнөздөмөсү бир канча кенен.

Жазык-процесстик кодексинде мыйзам чыгаруучу үч жазык-процесстик функцияны карайт: айыптоо, коргоо жана кылмыш ишин чечүү.

Мындай көз карашты белгилүү теоретик Строгович да карманат [2.с.174]. Бирок ошол эле учурда бул функциялар так эмнени билдирерин көрсөтпөйт, эң негизгиси жазык-процессуалдык функциянын түшүнүгүн аныктабайт. Окумуштуу-процессисттердин арасында бул маселе боюнча эч кандай ачык-айкын позиция жок.

Жазык-процессуалдык функциялардын астында максаттары жана милдеттери менен аныкталган жазык-процессуалдык ишмердүүлүктүн конкреттүү түрүн (багытын) түшүнүү керек окшойт, ага жетишүү же ишке ашыруу бүтүндөй жазык сот өндүрүшүнүн маанисин түзөт.

Жазык-процесстик функциялардын системасын талдоо ал негизги (жалпы) жана кошумча (экинчи) функциялардын жыйындысы деген тыянак чыгарууга негиз берди. Жалпы функцияларга жогоруда аталган үч функция кирет: айыптоо, коргоо жана кылмыш ишин жөнгө салуу. Төмөнкүлөр кошумча катары белгиленет:

- кылмыш куугунтугун ишке ашыруу;
- кылмыш куугунтугу менен байланышкан субъектилеринин укук жана эркиндиктерин коргоо;
- алдын ала тергөө органдарынын процесстик ишине көзөмөл жүргүзүү;
- жазык сот өндүрүшүн жүргүзүүдө көмөк көрсөтүү (күбөлөрдүн, эксперттердин жана тигил же бул түрдө тергөө жана сот аракеттерин жүзөгө ашырууга көмөк көрсөткөн башка адамдардын аракеттери);

Өзүнүн процессуалдык функциясын - жазык ишин чечүүнү аткарып, сот өкүмдө айыптоосун түзөт. Айта кетсек, айыптоочу тарап тергөөдөн соттук процесске (өкүмдө көрсөтүлгөн) этаптарды басып өтүп, өзүнүн мазмунун айыпталуучунун пайдасына да, ага каршы да бир нече жолу өзгөртүшү мүмкүн, же таптакыр жокко чыгарылышы мүмкүн. Мына ушундан улам биз айыптоо жазык процессинин ар кандай субъекттери тарабынан тургандай, коргоо жазык процессинин ар кандай баскычтарында түзүлөт деп айтууга болот.

Белгилей кетүү керек учурдагы кылмыш процессуалдык мамилелердин татаалдашы, көлөмүнүн кеңейиши бир канча жаңы функцияларды дагы алып келүүдө [3.с.14-15].

Изилдөөчү Н.А. Пастернак “кылмыш процессиндеги коргоо - кылмыш куугунтугу менен байланышкан мыйзамга каршы келбеген тутум катары айыптоонуу талашуучу, же четке кагуучу коргоо субъекти тарабынан ишке ашырылуучу ыкмалардын жыйындысы катары” [4.с.171] карайт.

Коргоо функциясын айыптоочу тараптан да, коргоо тараптан да процесстин бардык катышуучулары жүзөгө ашырат деген пикир абдан кеңири таралган.

Бул көз караштын пайдасына ар кандай себептер келтирилген:

- 1) жазык сот өндүрүшүндө коргоо функциясы бир мүнөзгө ээ жана жүзөгө ашырылат.

2) процесстин катышуучулары бир эле учурда бир нече функцияларды аткара алышат, демек, айыпталуучуну коргоо функциясы тергөө органдары жана прокурор тарабынан да аткарылат [5.с.114].

Е.В. Горбачева кылмыш процессинде коргоо укук коргоо жана укук коргоо бирдиктүү функция катары төмөнкү ыйгарым укуктарды камтыйт:

- 1) бузулган укуктарды калыбына келтирүү;
- 2) инсанды анын укуктарын жана кызыкчылыктарын укукбузуудан жана чектөөдөн коргоо;
- 3) процесстин катышуучуларынын укуктарынын бузулушун алдын алуу;
- 4) келтирилген зыяндын ордун толтуруу катары карайт [6.с.55-60].

Кыргыз Республикасынын кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин 5-беренеси коргоо түшүнүгүн камтыган ага ылайык “коргоо – кылмыш-жаза процессине тартылган адамдардын укуктарын жана кызыкчылыктарын камсыз кылуу максатында адвокат тарабынан жүзөгө ашырылуучу процессуалдык иш” [7].

Демек макаланы жыйынтыктап жатып төмөнкү тыянактарды чыгарууга болот;

- Адвокаттын процессуалдык функциясы мыйзамда бекилген түшүнүктөн бир канча кененирээк кароого жатат;
- ал жалпы процессуалдык мыйзамдын функциясы менен чогуу каралуу менен бирдикте тикелей конкреттүү процессуалдык субъектиге багытталган функция катары кароого болот;
- ал укук коргоо функциясын ишке ашырат;
- адам укуктарын жана эркиндиктерин коргоочу жазык процессинин көпчүлүк субъектилеринин функциясы катары баалоого болот;
- Адвокаттын процессуалдык функциясы конкреттүү жазык процессинин субъектилери айыпталуучу жана жабырлануучунун укук жана эркиндиктерин коргоого багытталган.

Колдонулган адабияттар

1. Краткий словарь иностранных слов/ Сост. СМ. Локшина. 9-е изд., испр. М. : Рус. яз., 1987 - 630 с.
2. Строгович М.С. Материальная истина и судебные доказательства в советском уголовном процессе. –М., 1955. С.174.
3. Уголовный процесс России: Учебник / Науч. ред. В.Т. Томин. –М.: Юрайт-Издат, 2003. С.33-34; Власова Н.А. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: Учебное пособие. –М.: Изд-во Эксмо, 2005. С.14-15.
4. Пастернак Н.А.. "Реализация функции защиты в уголовном судопроизводстве по действующему Уголовно-процессуальному законодательству" Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал, по. 3, 2009, pp. 169-171.
5. Фаткуллин Ф. Н., Зинатуллин З. З., Аврах Я. С. Обвинение и защита по уголовным делам. Казань, 1976. С. 114.

6. Горбачева, Е. В. (2003). Функции защиты как необходимый элемент состязательного процесса. Сибирский юридический вестник, (4), 55-60.
7. Кыргыз Республикасынын кылмыш-жаза процессуалдык кодекси 2021-жылдын 28-октябры № 129 (КР 2021-жылдын 28-октябрындагы № 126 Мыйзамы менен колдонууга киргизилди)
8. Нарбаев, О.Б., Арстанбаева, Г.К. (2021). Соттук экспертизаны дайындоонун көйгөйлөрү. *Вестник Ошского государственного университета*, Vol. 1, No. 3, сс. 169-174. DOI: 10.52754/16947452_2021_1_3_169. EDN: GIYRBT.

e-ISSN: 1694-8661

№2(3)/2023, 64-72

УДК: 343

DOI: [10.52754/16948661_2023_2\(3\)_11](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_2(3)_11)

**ПРАВОВОЕ СОДЕЙСТВИЕ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЗАЩИТЫ ЧЕЛОВЕКА В ЗОНЕ
ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РАДИОАКТИВНЫХ МАТЕРИАЛОВ**

РАДИОАКТИВДУУ МАТЕРИАЛДАРДЫ ПАЙДАЛАНУУ ТАРМАГЫНДА
АДАМДАРДЫН КОРГООСУН КАМСЫЗ КЫЛУУДА ЮРИДИКАЛЫК ЖАРДАМ БЕРҮҮ

LEGAL ASSISTANCE IN ENSURING HUMAN PROTECTION IN THE AREA USING
RADIOACTIVE MATERIALS

Акматова Аманай Турсунбаевна

Акматова Аманай Турсунбаевна

Akhmatova Amanay Tursunbaevna

т.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.и.н., доцент, Ошский государственный университет

Associate Professor, Osh State University

oshgui-nauka@mail.ru

ПРАВОВОЕ СОДЕЙСТВИЕ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЗАЩИТЫ ЧЕЛОВЕКА В ЗОНЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РАДИОАКТИВНЫХ МАТЕРИАЛОВ

Аннотация

Обеспечение защиты человека в зоне использования радиоактивных материалов — это важный аспект, который требует соблюдения строгих мер предосторожности. Актуальным является вопрос о правовой защите человека при радиоактивном воздействии, что означает систему законодательных и правовых мер, направленных на защиту прав и интересов людей в условиях возможного воздействия радиации. Защита имеет целью обеспечить безопасность людей и предотвратить или минимизировать негативные последствия радиационного воздействия. Важно отметить, что правовая защита человека при радиоактивном воздействии является сложной и многогранной проблемой, требующей постоянного совершенствования со стороны законодателей и государственных органов власти для адаптации к новым научным достижениям и вызовам в области радиационной безопасности. Особое внимание в исследовании было отведено международному опыту в области содействия по обеспечению защиты человека в зоне использования радиоактивных материалов.

Ключевые слова: человек, защита, радиоактивный, зона, контроль, мониторинг, охрана, безопасность

**РАДИОАКТИВДУУ МАТЕРИАЛДАРДЫ
ПАЙДАЛАНУУ ТАРМАГЫНДА АДАМДАРДЫН
КОРГООСУН КАМСЫЗ КЫЛУУДА
ЮРИДИКАЛЫК ЖАРДАМ БЕРҮҮ**

**LEGAL ASSISTANCE IN ENSURING HUMAN
PROTECTION IN THE AREA USING RADIOACTIVE
MATERIALS**

Аннотация

Радиоактивдүү материалдар колдонулган аймактарда адамдын корголушун камсыз кылуу катуу сактык чараларын талап кылган маанилүү аспект болуп саналат. Радиоактивдүү таасири учурунда адамдарды укуктук жактан коргоо актуалдуу маселе болуп саналат, бул радиациянын мүмкүн болуучу таасири астында адамдардын укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоого багытталган мыйзамдык жана укуктук чаралардын тутумун билдирет. Коргоо – адамдын коопсуздугун камсыз кылуу жана радиациялык таасирдин терс кесепеттерин болтурбоо же азайтуу максатын көздөйт. Адамдарды радиоактивдүү таасирлерден укуктук коргоо - бул радиациялык коопсуздук чөйрөсүндөгү жаңы илимий жетишкендиктерге жана чакырыктарга ыңгайлашуу үчүн мыйзам чыгаруучулардан жана мамлекеттик бийлик органдарынан дайыма өркүндөтүүнү талап кылган татаал жана көп кырдуу көйгөй экендигин белгилей кетүү маанилүү. Изилдөөдө өзгөчө радиоактивдүү материалдар колдонулган зонада адамдарды коргоону камсыз кылууга көмөк көрсөтүү жаатындагы эл аралык тажрыйбага бурулду.

Ачык сөздөр: адам, коргоо, радиоактивдүү, зона, көзөмөлдөө, мониторинг, коопсуздук.

Abstract

Ensuring human protection in areas where radioactive materials are used is an important aspect that requires strict precautions. A pressing issue is the legal protection of humans during radioactive exposure, which means a system of legislative and legal measures aimed at protecting the rights and interests of people under possible exposure to radiation. Protection aims to ensure the safety of people and prevent or minimize the negative consequences of radiation exposure. It is important to note that the legal protection of humans from radioactive exposure is a complex and multifaceted problem that requires constant improvement on the part of legislators and government authorities to adapt to new scientific advances and challenges in the field of radiation safety. Particular attention in the study was given to international experience in the field of assistance in ensuring human protection in the area where radioactive materials are used.

Keywords: person, protection, radioactive, zone, control, monitoring, security, safety.

Введение

Правовое обеспечение защиты человека в зоне использования радиоактивного материала — это система нормативных актов и мер, установленных для защиты прав и обеспечения безопасности людей, которые работают с радиоактивными материалами или проживают в зонах использования таких материалов. Радиоактивные материалы могут быть использованы в различных отраслях, включая ядерную энергетику, медицину, промышленность и научные исследования. Использование радиоактивных материалов сопряжено с определенными рисками для здоровья и безопасности людей, поэтому необходимо осуществлять их контроль и регулирование с помощью правовых механизмов.

Стоит особо отметить основные принципы правового обеспечения защиты человека в зоне использования радиоактивного материала включают:

1. Законодательство: государство регулирует использование радиоактивного материала через разработку соответствующих законов, постановлений и нормативных актов. Эти документы устанавливают требования к безопасности, контролю, перевозке, хранению и обработке радиоактивных материалов.

2. Регулирующие органы: государство создает специальные организации или ведомства, которые отвечают за контроль и надзор за использованием радиоактивного материала. Эти органы разрабатывают правила и нормы работы с радиоактивными материалами, проводят инспекции и лицензирование деятельности.

3. Лицензирование: для работы с радиоактивными материалами требуется специальное разрешение от регулирующего органа. Лицензия выдается после проверки соответствия предприятия или организации требованиям безопасности и выполнения необходимых нормативов. Лицензирование также позволяет проводить контроль и мониторинг за деятельностью организации.

4. Радиационная безопасность: правовые механизмы также устанавливают стандарты и нормативы, определяющие допустимые уровни радиационной нагрузки на работников и население. Это включает ограничение дозы радиации, требования к защите от излучений, организацию мониторинга радиоактивности и проведение радиационного контроля.

5. Медицинское обследование: для работников, связанных с использованием радиоактивных материалов, требуются периодические медицинские обследования. Это необходимо для раннего выявления возможных патологий, связанных с воздействием радиации, и принятия соответствующих мер по их предотвращению.

Кроме того, правовое обеспечение также предусматривает меры ответственности за нарушение правил работы с радиоактивными материалами, проведение обучения и информирования работников о правилах безопасного обращения с радиоактивными материалами и мероприятия по предотвращению аварий и чрезвычайных ситуаций.

Как отмечает Головань Т.В., что таможенные органы Российской Федерации имеют полномочия по организации контроля над радиоактивными материалами при перевозке через государственную границу. Ранее как было известно радиационный контроль был обязанностью Федеральной пограничной службы. Как известно, при осмотре радиоактивные материалы имеют способность излучать, который является источником угрозы для человека,

но и окружающей среды. Получив некоторую дозу радиации человек становится объектом лучевой болезни¹.

По мнению Головань Т.В. самым необходимым вопросом является вопрос технической защиты² сотрудников таможенной службы от ионизирующих материалов, соблюдение всех норм позволить обеспечить безопасность работников таможенных органов РФ.

Стоит согласиться, что транспортировка радиоактивных материалов требует особого строгого соблюдения определенных мер безопасности, чтобы защитить как персонал, так и окружающую среду от потенциального воздействия радиации.

Так, например, в каждой стране существуют нормативы и правила, регулирующие транспортировку радиоактивных материалов. Эти законы обычно основаны на международных стандартах, таких как Международные рекомендации по транспортировке радиоактивных материалов (International Atomic Energy Agency - IAEA).

На практике радиоактивные материалы классифицируются по уровню радиоактивности и опасности. Они должны быть правильно упакованы и маркированы в соответствии с международными стандартами. Обычно используются специальные контейнеры, изготовленные из плотных материалов с высокой поглощающей способностью радиации³.

Транспортные средства, которые используют для перевозки радиоактивных материалов, должны соответствовать определенным требованиям. Это включает в себя установку датчиков для обнаружения утечек, систему контроля радиации, защитные средства и специальное размещение для транспортировки определенных классов радиоактивных материалов⁴.

Все люди, работающие с транспортировкой радиоактивных материалов, должны быть обучены и должны получать соответствующую лицензию или сертификат. Обучение включает ознакомление с правилами безопасности, процедурами, связанными с аварийными ситуациями, и практическими навыками, необходимыми для безопасной обработки и перевозки материалов⁵.

Во время транспортировки радиоактивных материалов проводятся постоянный мониторинг и контроль радиации. Это может включать использование датчиков,

---

¹ Головань, Т. В. Обеспечение защиты жизни и здоровья должностных лиц таможенных органов от вредного воздействия радиационных материалов / Т. В. Головань // Проблемы социальной гигиены, здравоохранения и истории медицины. – 2023. – Т. 31, № S1. – С. 798-805. – DOI 10.32687/0869-866X-2023-31-s1-798-805. – EDN PMVLTW.

² Головань, Т. В. Обеспечение защиты жизни и здоровья должностных лиц таможенных органов от вредного воздействия радиационных материалов / Т. В. Головань // Проблемы социальной гигиены, здравоохранения и истории медицины. – 2023. – Т. 31, № S1. – С. 798-805. – DOI 10.32687/0869-866X-2023-31-s1-798-805. – EDN PMVLTW.

³ Захожая, А. М. Правовое регулирование перемещения делящихся и радиоактивных материалов через таможенную границу ЕАЭС / А. М. Захожая // Логистический аудит транспорта и цепей поставок: материалы IV Международной научно-практической конференции. В 2-х томах, Тюмень, 28 апреля 2021 года. Том 2. – Тюмень: Тюменский индустриальный университет, 2021. – С. 266-272. – EDN VWGJGZ.

⁴ Афонин П. Н., Бех А. П. Обеспечение радиационной безопасности при использовании инспекционно-досмотровых комплексов для проведения таможенного контроля // Бюллетень инновационных технологий. 2022. № 3. С. 65—68.

⁵ Афонин П. Н., Афонин Д. Н., Гамидуллаев С. Н. Основы применения технических средств таможенного контроля. СПб.; 2018. 288 с.

радиационных измерительных приборов и систем связи для немедленного реагирования на любые изменения или аварийные ситуации.

При транспортировке радиоактивных материалов необходимо сотрудничество с компетентными органами регулирования и соблюдение всех их требований и указаний для обеспечения безопасности.

Важно отметить, что каждая транспортировка радиоактивных материалов должна быть тщательно спланирована, проведена под контролем и строго соблюдать все применимые нормы и правила безопасности. Авторами Дугин Г.С., Тимошенко З.В. предложены некоторые меры по организации безопасной перевозки радиоактивных материалов⁶.

Перевозка радиоактивных материалов подразумевает соблюдение особых мер безопасности и регулирований, чтобы минимизировать риск для людей и окружающей среды. Логистика в данном случае играет важную роль в обеспечении безопасной и эффективной доставки радиоактивных материалов от места их производства или использования к месту назначения. Радиоактивные материалы должны быть упакованы в специальные контейнеры, которые обеспечивают защиту от утечки радиации и защиту от внешних факторов, таких как удары и погодные условия.

Логистические компании обычно оснащены системами трассировки и мониторинга, которые позволяют отслеживать местоположение и состояние груза на протяжении всего пути. Это помогает обеспечить надлежащую безопасность и быструю реакцию в случае возникновения проблем.

При перевозке радиоактивных материалов логистические компании обычно сотрудничают с государственными органами, ответственными за ядерную безопасность и регулирование, чтобы обеспечить соблюдение всех требований и нормативов. Радиоактивные материалы имеют свои особенности и требуют особо осторожного обращения. Логистика при перевозке таких материалов должна быть строго контролируемой и безопасной для всех вовлеченных сторон.

При изучении данного вопроса автором был изучен международный опыт в области правовой защиты человека от радиоактивного воздействия включает в себя различные договоры, регулирующие права и обязанности государств в этой сфере. Один из ключевых документов в этой области - это Соглашение о мерах по предоставлению помощи в случае ядерной аварии или радиационной аварии (Соглашение о Гражданах). Оно было принято Международным агентством по атомной энергии (МАГАТЭ)⁷ и вступило в силу в 1987 году⁸.

Соглашение о Гражданах устанавливает основные принципы и процедуры, которыми руководствуются государства при предоставлении помощи людям, подвергшимся воздействию радиации вследствие ядерной аварии или иного радиационного происшествия.

---

⁶ Дугин, Г. С. Меры по организации безопасной перевозки радиоактивных материалов / Г. С. Дугин, З. В. Тимошенко // Проблемы безопасности и чрезвычайных ситуаций. – 2012. – № 6. – С. 56-61. – EDN PRFWAZ.

⁷ Официальный сайт Международное агентство по атомной энергии. <https://www.iaea.org/ru>

⁸ О пересмотре норм безопасности МАГАТЭ "Правила безопасной перевозки радиоактивных материалов" SSR-6 / А. В. Курындин, А. М. Киркин, С. В. Синегрибов [и др.] // Ядерная и радиационная безопасность. – 2020. – № 2(96). – С. 3-9. – DOI 10.26277/SECNRS.2020.96.2.001. – EDN UUEVWX.

Оно признает право каждого человека на защиту от радиации и устанавливает сотрудничество и согласованность между государствами в предотвращении и борьбе с радиацией.

Другим важным международным инструментом является Конвенция о гражданской ответственности за ядерный ущерб (Конвенция о Ответственности). Она устанавливает принцип ответственности операторов ядерных установок за возмещение ущерба, причиненного радиационным воздействием. Конвенция требует, чтобы каждое государство-участник обеспечивало систему гражданской ответственности и страхования для компенсации пострадавших от радиационных происшествий.

Кроме того, МАГАТЭ разрабатывает кодексы правил и руководящие принципы в области радиационной безопасности для предотвращения радиационных аварий и защиты работников и населения от радиации. Международные законодательные и нормативные акты в области радиационной безопасности базируются на научных исследованиях и согласованы с участием множества государств.

В рамках Организации Объединенных Наций также проводятся работы по развитию правового окружения в области радиационной безопасности и защиты человека. Международные эксперты и специалисты занимаются разработкой стандартов и рекомендаций для государств-членов ООН в целях повышения защиты человека от радиоактивного воздействия и предотвращения радиационных аварий.

Важно отметить, что каждое государство имеет свои национальные законы и правила в области радиационной безопасности, которые опираются на международные стандарты и рекомендации. Они обеспечивают правовую защиту граждан и контроль за соблюдением безопасности при работе с радиацией.

В процессе работы необходимо следовать рекомендациям, которые помогут обеспечить безопасность при работе с радиоактивными материалами:

1. Использовать личную защитную экипировку: Перед началом работы с радиоактивными материалами следует надеть специальную защитную одежду, например, халат и перчатки. В некоторых случаях может потребоваться использование защитных очков или масок.

2. Соблюдать правила гигиены: После работы с радиоактивными материалами нужно тщательно вымыть руки и другие контактирующие поверхности с мылом и водой. Использование специальных средств для дезинфекции может быть также рекомендовано.

3. Регулярно проводить мониторинг радиационной активности: Работа в зоне радиоактивных материалов требует проведения регулярных измерений радиации для контроля дозы получаемого облучения. Используйте приборы дозиметры и радиометры, чтобы контролировать радиационную активность окружающей среды и определять потенциальные угрозы.

4. Организовать правильное хранение и обращение с радиоактивными материалами: Радиоактивные материалы должны храниться в специальных контейнерах или помещениях, которые отделяются от рабочих зон. Также, следует соблюдать инструкции по обращению с этими материалами и их правильной утилизации, чтобы предотвратить возможные выбросы или загрязнение окружающей среды.

5. Обучение и проверка квалификации: Персонал, работающий с радиоактивными материалами, должен иметь соответствующую подготовку и обучение в области радиационной безопасности. Регулярно проводите аудиты и проверки, чтобы убедиться, что все сотрудники соблюдают нормы и правила безопасности.

6. Следовать регулирующим нормам и законодательству: В каждой стране существуют нормативы, регламентирующие использование радиоактивных материалов. Обязательно ознакомьтесь с действующими законами и руководствами для конкретного региона, чтобы обеспечить соблюдение всех необходимых требований.

Стоит помнить, что обеспечение безопасности при работе с радиоактивными материалами — это сложный и ответственный процесс. В случае сомнений или неясностей, лучше проконсультироваться с профессионалами и специалистами в области радиационной безопасности.

Правовая защита человека в зоне использования радиоактивных материалов основана на нескольких международных и национальных нормативных актах.

1. Международные конвенции и рекомендации:

- Конвенция о ядерной безопасности (КЯБ) - основной международный документ, определяющий межгосударственные принципы и обязательства в области ядерной безопасности;

- Конвенция о физической защите ядерных материалов - направлена на предотвращение несанкционированного доступа к ядерным материалам и защиту их от незаконного использования;

- Международная атомная энергетическая агентствo (МАГАТЭ) - является ведущей международной организацией, занимающейся контролем и содействием использованию атомной энергии в мирных целях. Она разрабатывает стандарты и рекомендации в области ядерной безопасности, в том числе и защиты прав и безопасности людей, работающих с радиоактивными материалами.

2. Национальное законодательство:

- Законы и нормативные акты о ядерной безопасности в каждой стране определяют права и обязанности граждан, органов власти и коммерческих организаций, работающих с радиоактивными материалами или живущих вблизи таких объектов;

- Законы о радиационной безопасности и защите от ионизирующих излучений устанавливают нормы радиационной безопасности, методы контроля и мониторинга уровня радиации, а также обязательства в отношении здоровья и безопасности граждан.

В рамках этих актов устанавливаются правила и нормы, направленные на обеспечение безопасности людей, работающих с радиоактивными материалами, а также на защиту общества от потенциальных рисков и воздействий радиации на здоровье и окружающую среду.

Дополнительно, медицинские работники и пациенты, которые подвергаются медицинскому лечению или диагностике с использованием радиоактивных материалов, также

защищены специальными медицинскими правилами и нормами, чтобы минимизировать риски и обеспечить безопасность их здоровья.

Одной из главных международных документов, регулирующих правовую защиту человека в области радиации, является Международная конвенция о защите всех лиц от радиации. Эта конвенция признает право каждого человека на защиту от радиации и регулирует меры по предотвращению радиационных аварий, защите от радиации в мирное время и в чрезвычайных ситуациях.

В рамках национальных законов многих стран также существуют нормы и положения, регулирующие правовую защиту человека при радиоактивном воздействии.

В Российской Федерации активно функционируют следующие законы федерального значения.

Федеральный закон от 09.01.1996 № 3-ФЗ (ред. от 18.03.2023) «О радиационной безопасности населения»;

Федеральный закон от 30.03.1999 № 52-ФЗ (ред. от 04.11.2022) «О санитарно-эпидемиологическом благополучии населения»;

Постановление Главного государственного санитарного врача РФ от 07.07.2009 № 47 «Об утверждении СанПин 2.6.1.2523—09. Нормы радиационной безопасности (НРБ-99/2009)»;

Постановление Главного государственного санитарного врача РФ от 26.04.2010 (ред. от 16.09.2013) № 40 «Об утверждении СанПин 2.6.1.2612—10. Основные санитарные правила обеспечения радиационной безопасности (ОСПОРБ-99/2010)»;

Приказ Ростехнадзора от 21.07.2015 № 280 «Правила физической защиты радиоактивных веществ, радиационных источников и пунктов хранения (НП-034-15)»;

Постановление Главного государственного санитарного врача РФ от 04.09.2017 № 124 «Об утверждении СанПин 2.6.1.3488—17 «Гигиенические требования по обеспечению радиационной безопасности при обращении с лучевыми досмотровыми установками»;

Постановление Правительства РФ от 19.07.2007 (ред. от 05.07.2018) № 456 «Об утверждении правил физической защиты ядерных материалов, ядерных установок и пунктов хранения ядерных материалов»⁹.

Эти законы обычно определяют ответственность государства, органов власти, предприятий и других участников за обеспечение безопасности, информирование населения о радиационной обстановке, проведение мониторинга и контроля радиации, а также предоставление медицинской помощи пострадавшим.

Правовая защита человека при радиоактивном воздействии также включает в себя право на информацию о радиационной обстановке, право на участие в принятии решений, касающихся радиационной безопасности, право на компенсацию в случае ущерба,

---

⁹ Ермаков И., Петухов Д. Постановка проблемы развития национальной логистической системы. Логистика. 2014. № 11 (96). С. 56-59.

причиненного радиацией, и другие права, направленные на обеспечение безопасности и благополучия людей.

Литература

1. Головань, Т. В. Обеспечение защиты жизни и здоровья должностных лиц таможенных органов от вредного воздействия радиационных материалов / Т. В. Головань // Проблемы социальной гигиены, здравоохранения и истории медицины. – 2023. – Т. 31, № S1. – С. 798-805. – DOI 10.32687/0869-866X-2023-31-s1-798-805. – EDN PMVLTW.
2. Захожая, А. М. Правовое регулирование перемещения делящихся и радиоактивных материалов через таможенную границу ЕАЭС / А. М. Захожая // Логистический аудит транспорта и цепей поставок: материалы IV Международной научно-практической конференции. В 2-х томах, Тюмень, 28 апреля 2021 года. Том 2. – Тюмень: Тюменский индустриальный университет, 2021. – С. 266-272. – EDN VWGJGZ.
3. Мирзаева, А.К., Танатарова, Ф.А. (2020). Основы концептуального развития обеспечения безопасности помещений, где хранятся отходы ископаемых в Кыргызской Республике. *Вестник Ошского государственного университета*, №1-2, сс. 76-81. EDN: LHQWYS.
4. Афонин П. Н., Бех А. П. Обеспечение радиационной безопасности при использовании инспекционно-досмотровых комплексов для проведения таможенного контроля // Бюллетень инновационных технологий. 2022. № 3. С. 65—68.
5. Афонин П. Н., Афонин Д. Н., Гамидуллаев С. Н. Основы применения технических средств таможенного контроля. СПб.; 2018. 288 с.
6. Абдибайитова, А.А. (2022). Таштанды жана чыгынды – ааламдашуу мезгилдеги экологиялык көйгөй. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Химия. Биология. География*, No. 1, сс. 4-14. DOI: https://doi.org/10.52754/16948688_2022_1_1. EDN: BRRPSN.
7. Дугин, Г. С. Меры по организации безопасной перевозки радиоактивных материалов / Г. С. Дугин, З. В. Тимошенко // Проблемы безопасности и чрезвычайных ситуаций. – 2012. – № 6. – С. 56-61. – EDN PRFWAZ.
8. Справочное пособие по проведению радиационного контроля / Гос. тамож. ком. Рос. Федерации; [Сост.: Д. А. Бабич и др.]. – Москва, 2003. – 169 с. – ISBN 5-93189-005-X. – EDN QVRDXT.
9. Ермаков И., Петухов Д. Постановка проблемы развития национальной логистической системы. *Логистика*. 2014. № 11 (96). С. 56-59.
10. Калашникова П.Д. Исследование логистических процессов для опасных грузов на примере радиоактивных материалов. Научно-издательский центр Аэтерна. НК 150 Современный взгляд на будущее науки, Пермь 2016 г. С. 68-72.

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661

№2(3)/2023, 73-80

УДК: 34:002; 347

DOI: [10.52754/16948661_2023_2\(3\)_12](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_2(3)_12)

**ЦИФРОВЫЕ АКТИВЫ В СИСТЕМЕ ОБЪЕКТОВ ГРАЖДАНСКИХ ПРАВ
КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЖАРАНДЫК УКУК ОБЪЕКТИЛЕРИНИН
ТУТУМУНДАГЫ САНАРИПТИК АКТИВДЕР

DIGITAL ASSETS IN THE SYSTEM OF OBJECTS OF CIVIL RIGHTS OF THE KYRGYZ
REPUBLIC

Пазылов Ниязбек Адылжанович

Пазылов Ниязбек Адылжанович

Pazylov Niyazbek Adylzhanovich

ю.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет

Associate Professor, Osh State University

npazylov@oshsu.kg

ORCID: 0000-0002-6180-9634

Оморова Гулзат Сатыбалдыевна

Оморова Гулзат Сатыбалдыевна

Omorova Gulzat Satybaldyevna

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети

старший преподаватель, Ошский государственный университет

Senior Lecturer, Osh State University

gomorova@oshsu.kg

ORCID: 0000-0002-4679-5932

ЦИФРОВЫЕ АКТИВЫ В СИСТЕМЕ ОБЪЕКТОВ ГРАЖДАНСКИХ ПРАВ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Аннотация

Важность изучения цифровых прав как новых субъектов гражданских прав обусловлена тем, что в настоящее время активно реализуется и развивается процесс цифровизации экономики в Кыргызской Республике. Данное обстоятельство способствует введению в гражданский оборот новых объектов – цифровых прав (активов). Этот процесс, конечно же, предполагает оптимизацию национальной законодательной базы, которая должна регулировать правовые аспекты использования цифровых прав.

Ключевые слова: цифровизация, цифровые активы, цифровой кодекс, виртуальные активы, объектов гражданских прав.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЖАРАНДЫК УКУК ОБЪЕКТИЛЕРИНИН ТУТУМУНДАГЫ САНАРИПТИК АКТИВДЕР

DIGITAL ASSETS IN THE SYSTEM OF OBJECTS OF CIVIL RIGHTS OF THE KYRGYZ REPUBLIC

Аннотация

Жарандык укуктардын жаңы субъектилери катары санариптик укуктарды изилдөөнүн мааниси азыркы учурда Кыргыз Республикасында экономиканы санариптештирүү процесси жигердүү ишке ашырылып жана өнүгүп жаткандыгы менен шартталган. Бул жагдай жарандык жүгүртүүгө жаңы объекттерди – санариптик укуктарды (активдерди) киргизүүгө өбөлгө түзөт. Бул процесс, албетте, санариптик укуктарды колдонуунун укуктук аспектилери жөнгө салууга тийиш болгон улуттук мыйзам базасын оптималдаштырууну камтыйт.

Abstract

The importance of studying digital rights as new subjects of civil rights is due to the fact that the process of digitalization of the economy in the Kyrgyz Republic is currently being actively implemented and developing. This circumstance contributes to the introduction of new objects into civil circulation – digital rights (assets). This process, of course, involves optimizing the national legislative framework, which should regulate the legal aspects of the use of digital rights.

Ачык сөздөр: санариптештирүү, санариптик активдер, санариптик кодекс, виртуалдык активдер, жарандык укуктар объектилери.

Keywords: digitalization, digital assets, digital code, virtual assets, objects of civil rights.

Введение

Отличительной особенностью современных общественных отношений является регулярное использование информационных технологий, открывающее возможности создания и неограниченного обмена информацией, выраженной в цифровой форме.

«Цифровизация – главный тренд современного глобального развития. Кыргызстан находится в процессе активной цифровизации экономики, системы управления, образования и социальной сферы». Об этом заявил президент Кыргызской Республики Садыр Жапаров на церемонии запуска проекта «Центры гражданского и цифрового образования» [1, 12, 13, 14, 15].

В последние годы появляется все больше юридических исследований, посвященных правовому регулированию цифровой экономики. Сегодня цифровые экономические отношения стали полноценной реальностью, в которой возникают все новые и новые виды этих отношений. И вполне закономерно, что перед юриспруденцией встала задача ее законодательного регулирования. В современных условиях изучение цифрового права является актуальной проблемой на международном уровне. Это связано с высоким уровнем развития информационных технологий и массовых коммуникаций, а также популяризацией процесса глобализации в современном пространстве. Цифровые права – это обязательства и иные права, содержание и условия реализации которых определяются в соответствии с правилами информационной системы, отвечающими критериям, установленным законом[2].

С развитием цифровой экономики в гражданский оборот входят новые информационные объекты нематериального характера, правовая система которых как субъекта гражданских прав еще не выяснена. Эти объекты имеют цифровую форму и приобретают коммерческую ценность. К этим объектам относятся цифровые валюты, цифровые аккаунт, доменные имена, объекты виртуальной реальности, виртуальные валюты, криптовалюты, токены и другие. Современное гражданское право диктует не только необходимость установления правового режима цифровых данных как объектов гражданских прав, но и требует разработки понятийного аппарата, учитывающего многообразие новых видов цифровых данных.

Следует отметить, что в национальном гражданском законодательстве в скором времени также появятся нормы, регулирующие процессы цифровизации экономики. Указом Президента Кыргызской Республики “О неотложных мерах по активизации внедрения цифровых технологий в государственное управление Кыргызской Республики”[3] от 18 декабря 2020 года предусмотрена разработка и внесение на рассмотрение Жогорку Кенеша Кыргызской Республики проекта Цифрового кодекса Кыргызской Республики в качестве единого документа, который должен выстроить единую систему государственного управления в сфере цифровых технологий и обеспечить применение единых правил регулирования общественных отношений, связанных с использованием цифровых технологий.

Проект Цифрового кодекса Кыргызской Республики [4] является результатом масштабного анализа отраслей законодательства Кыргызской Республики и изучения лучших мировых практик цифровой среды. Принятие проекта Кодекса, объединяющего правовое регулирование и систематизацию всего технологического законодательства, позволит сформировать благоприятную нормативную правовую среду, которая заложит основы для развития цифровой экономики в Кыргызской Республике. Результаты успешной реализации

этой задачи положительно скажутся на темпах экономического роста, улучшат оказание услуг государством и частным сектором, приведут к созданию более благоприятного инвестиционного климата.

Следует отметить, что цифровизация экономики породила множество новых объектов гражданского оборота, обладающих как экономической, так и правовой ценностью. К числу таких объектов можно отнести криптовалюту, электронные товары, цифровые аккаунты, доменные имена и тому подобные. Все эти перечисленные объекты можно отнести к цифровым активам (digital assets). По сути, цифровыми активами могут быть все те объекты, которые имеют нематериальную природу, хранящиеся в электронном виде и обладающие какой-либо ценностью.

Цифровые активы непосредственно связаны с информацией, представленной в виде числового кода. При этом, цифровыми активами можно также назвать те объекты гражданских прав, которое уже обрели свое правовое регулирование. В частности, фото-, видео- и аудиофайлы охраняются законом как результаты интеллектуальной деятельности [5, с.106].

Подробнее остановимся на отдельных видах цифровых активов.

Криптовалюта является одной из самых распространенных цифровых активов. Понятие «криптовалюта» относится также и к цифровым видам валюты. При этом, криптовалюта не имеет физического выражения. Она выпускается изначально в электронном виде за счет проведения математических вычислений. Простыми словами, криптовалюта – это искусственная платежная система, приравняемая к настоящим деньгам, имеющая официальный курс.

Единицей данной валюты является «coin» (в переводе с английского – «монета»). Сама монета защищена от подделок. По сути это закодированная информация и скопировать ее в принципе невозможно. В этом и состоит особенность данной цифровой валюты. А приставка «крипто» в названии цифровой валюты является следствием применения криптографии. Таким образом, криптовалюта – это цифровая валюта, используемая участниками оборота данной валюты в целях проведения расчетов в цифровом пространстве (сети Интернет).

В конце января 2022 года был принят закон Кыргызской Республики «О виртуальных активах»[6], который вступил в силу 28 июля 2022 года. Помимо этого, 5 августа 2022 года был принят закон Кыргызской Республики «О внесении изменений в некоторые законодательные акты в сфере виртуальных активов». Согласно данному закону:

- виртуальные активы отнесены к объектам гражданских прав (Гражданский кодекс КР);
- поставщики услуг виртуальных активов (ПУВА) включены в перечень финучреждений (закон КР «О противодействии финансированию террористической деятельности и легализации (отмыванию) преступных доходов»);
- деятельность ПУВА отнесена к лицензируемой (закон КР «О лицензионно-разрешительной системе в Кыргызской Республике»).

В постановлении Кабмина Кыргызской Республики «О вопросах регулирования отношений, возникающих при обороте виртуальных активов» от 16 сентября 2022 года в Положение «О Службе регулирования и надзора за финансовым рынком при Министерстве экономики и коммерции Кыргызской Республики» были включены задачи по регулированию

и надзору за рынком виртуальных активов, а также утвержден ряд НПА КР, направленных на регулирование и лицензирование субъектов в сфере виртуальных активов.

Начиная с 2022 года Кыргызстан разрабатывает и вводит новые законы и документы, которые регулируют блокчейн-технологии и криптовалюты. Разберемся, по каким правилам будет работать в стране. До недавнего времени государство интересовалось в основном майнерами да и то, только в части налогообложения. В 2020 году Налоговый кодекс установил ставку в 15% в качестве налога на майнинг. Но с августа 2022 года в Кыргызской Республике вступил в силу закон «О виртуальных активах», который определил более четкие правила игры на криптовалютном рынке, а также прописал обязанности и требования к его участникам. Для майнеров также установлены правила – прохождение обязательной регистрации, наличие собственного оборудования, действующего виртуального кошелька и надлежащего качества системы электроснабжения помещения. Для них также установлен повышенный тариф на электроэнергию.

По сути, это базовый документ устанавливает такое понятие как виртуальный актив и правила его обращения. Согласно ему, виртуальный актив – это совокупность данных в электронно-цифровой форме, имеющая стоимость. Он может быть как самостоятельным объектом гражданского права, так и средством удостоверения имущественных и неимущественных прав. Однако виртуальный актив не является платежным средством на территории Кыргызстана. То есть расплачиваться и совершать какие-либо сделки в криптовалюте в стране нельзя. В законе есть формулировка о том, что в Кыргызстане прямо запрещается продавать товары и услуги в обмен на криптовалюты [7].

Трансформация ценностей, в отношении которых у участников гражданского и предпринимательского оборота возникает интерес, стала следствием комплекса факторов в условиях перехода к цифровой экономике, среди которых трудно выделить решающие. Так, Интернет позволил сократить время совершения сделок посредством направления документа, подписанного электронной подписью, стороне законом Кыргызской Республики от 19 июля 2017 года № 128 «Об Электронной подписи» [8] в какой-то степени обеспечил анонимность и обезличенность при совершении ряда электронных операций, исключив избыточный контроль над сделками со стороны государственных органов; «вывел» из сделок цепочку посредников, участвующих в исполнении обязательств и т. д.

Позитивно можно оценить действия отечественного законодателя на пути уточнения перечня объектов прав, закрепленного в статье 5 Проект Цифрового кодекса Кыргызской Республики. Так, в Законопроекте [4] цифровые права (электронные данные, удостоверенные цифровым кодом или обозначением) и безналичные денежные средства предлагается относить к имущественным правам. Видится интересным уход от традиционных представлений в отношении таких объектов прав в электронной форме, как безналичные деньги, которые исторически были отнесены к «иному имуществу», в составе которого также были и имущественные права. Скорее всего, такое предложение сделано для того, чтобы логически разграничить по группам различные «формы» объектов права по статье 22 гражданского кодекса КР. Далее в данном же законопроекте цифровые деньги (криптовалюты) отграничиваются от цифровых прав (не рассматриваются объектом права - имуществом), но признаются возможным средством платежа, и тогда же к ним могут применяться положения о цифровых правах.

Технология блокчейна обеспечивает не только создание и оборот цифровых активов. Сфера его применения значительно шире, в частности данная технология может использоваться также при ведении реестра данных любых активов и операций: регистрации прав на объекты недвижимости, ценные бумаги, объекты интеллектуальной собственности, семейно-брачных отношений и т. Д[2].

Среди объектов гражданских прав, фиксация и сделки с которыми возможны благодаря распределенному реестру и технологии блокчейна - цифровых активов, можно выделить:

- криптовалюты - «crypto currency» (bitcoin, ethereum и др.);
- акции, облигации, доли в уставных капиталах корпораций;
- токены (эмитированные юридическим лицом либо индивидуальным предпринимателем цифровые финансовые активы с целью привлечения финансирования);
- объекты интеллектуальной собственности (например, музыкальные произведения, произведения искусства, книги);
- фотографии;
- электронные страховые полисы;
- смарт-контракт (в данном контексте смарт-контракт рассматривается не как сделка, а как самостоятельный объект права, имеющий ценность);
- персональные данные;
- бонусные баллы и др.

Важной особенностью данных объектов-активов выступает их существование исключительно в электронной форме в отрыве от материального мира, по сути, в виде криптографического цифрового кода, раскрывающего их содержание. Собственно, ввиду того, что цифровые активы представляют собой электронную информацию, отмечается правовая неопределенность в их толковании как объекта права, в том числе с позиции их охраноспособности [9].

Возвращаясь к юридической плоскости данного вопроса, следует обратить внимание на следующие особенности цифровых активов.

Совершение сделок с цифровыми активами обеспечивается телекоммуникационной сетью «Интернет» и электрической энергией. Распределенный реестр данных (их копия на всех компьютерах) обеспечивает прозрачность совершенных транзакций и защищает от подделки.

Исключительно благодаря интернет-пространству можно говорить о стирании географических и юрисдикционных границ сделок с цифровыми активами. Собственно, это является сложно-разрешаемой проблемой в дискуссии по вопросу обеспечения действенного государственного регулирования рассматриваемого трансграничного рынка, а механизмы экстерриториального права по данному вопросу вряд ли выдержат критику со стороны правоведов[10, с.63-74].

Конфиденциальность сделки с цифровыми активами для сторонних лиц раскрывается только лицам, участвующим в соответствующем рынке. Благодаря технологии блокчейна сведения о совершенной сделке (транзакции) технологически отражаются в цепи последовательных блоков, видимой (доступной) на каждом компьютере в виде цифрового отпечатка. Публичный доступ к блокчейну показывает (верифицирует, подтверждает)

цепочку предыдущих и последней транзакций. При этом идентификация лица, фактически совершившего транзакцию, невозможна.

Важно понимать, что транзакция видна только для участников соответствующего распределенного реестра, да и то, виден, скорее, объект сделки (цифровой актив), а сам владелец актива, фактически совершающий сделку путем подписания электронной подписью транзакции, остается анонимным.

Анонимность обеспечивается созданием специального цифрового лицевого счета, или цифрового кошелька (wallet), на котором учитываются цифровые активы. Данный лицевой счет привязывается к IP-адресу конкретного компьютера.

Именно поэтому в Законопроекте предлагается перед открытием цифрового кошелька, на котором учитываются цифровые финансовые активы, проходить у оператора обмена (юридического лица, совершающего сделки по обмену токенов на сом или иностранную валюту) обязательную процедуру идентификации владельца в порядке, установленном законом Кыргызской Республики «О противодействии финансированию террористической деятельности и легализации (отмыванию) преступных доходов»[11] с изменением 28 декабря 2022г № 125. Однако предложенный законопроект, как уже ранее отмечалось, касается лишь финансовых активов (криптовалют и токенов).

Важно учитывать, что в случае утери личного пароля от лицевого счета или цифрового кошелька, цифровой актив утрачивается вовсе. По сути, потерянный цифровой актив выпадает из соответствующего гражданского либо торгового оборота. Последняя проблема - восстановление «технически утраченного» цифрового актива до сих пор является сложной задачей с технической точки зрения.

Необходимо различать цифровые активы от бездокументарных ценных бумаг (учитываемых регистратором в электронной форме) либо безналичных денежных средств, поскольку последние давно легитимно признаются вещами (ст. 22 ГК КР). Впрочем, цифровые активы, очевидно, нельзя признать «нематериальными благами», к которым в силу статьи 50 ГК КР можно отнести, в частности, доброе имя, деловую репутацию, личную и семейную тайну, имя гражданина, авторство и другие.

Современные цифровые технологии заставили переоценить материальные активы (объекты материального мира), поставив их в один ряд с нематериальными - цифровыми активами, существующими в электронной форме. Еще в середине прошлого столетия трудно было представить, что кто-либо будет вкладывать инвестиции в криптовалюту, токены либо иные объекты криптографии, существующие исключительно в электронном мире.

Литература

1. Выступление Президента Кыргызской Республики Садыр Жапаров на церемонии запуска проекта «Центры гражданского и цифрового образования». Источник: [president.kg https://e-cis.info/news/569/103116/](https://e-cis.info/news/569/103116/);
2. Рожкова М. Цифровые права (digital rights) – что это такое и нужны ли они в Гражданском кодексе? Источник:

- https://zakon.ru/blog/2020/8/71/cifrovye_prava_digital_rights_chno_eto_takoe_i_nuzhny_1_i_oni_v_grazhdanskom_kodekse;
3. Указ Президента Кыргызской Республики “О неотложных мерах по активизации внедрения цифровых технологий в государственное управление Кыргызской Республики” от 18 декабря 2020. Источник: <https://e-cis.info/news/569/103116/>;
  4. Проект Цифрового кодекса Кыргызской Республики Источник: <https://code.digital.gov.kg/ru/bills/6/>;
  5. Овчинников А.И., Фатхи В.И. Цифровые права как объекты гражданских прав. – Философия права, 2019, №3(90) – С.106;
  6. Закон КР «О виртуальных активах» от 21 января 2022 года № 12 Источник: <https://cbd.minjust.gov.kg/112346>;
  7. Кыргызстан вводит регулирование рынка криптовалют. Источник: <https://cabar.asia/ru/kyrgyzstan-vvodit-regulirovanie-rynka-kriptovalyut>;
  8. Закон Кыргызской Республики «Об Электронной подписи» от 19 июля 2017 года № 128 Источник: <https://cbd.minjust.gov.kg/111635>;
  9. Санникова Л.В., Харитонов Ю.С. Цифровые активы как объекты предпринимательского оборота // Право и экономика. 2018. № 4.6
  10. Дораев М.Г. Экстерриториальность экономических санкций: противодействие юридическому империализму на национальном уровне // Законодательство. 2015. № 7.
  11. Закон Кыргызской Республики «О противодействии финансированию террористической деятельности и легализации (отмыванию) преступных доходов» от 6 августа 2018 года № 87. Источник: <https://cbd.minjust.gov.kg/111822>.
  12. Алымкулов, К. (2020). Санариптештирүү – мезгилдин талабы. *Вестник Ошского государственного университета*, No. 1-1, сс. 177-179. EDN: ZBMISC.
  13. Жолдошали уулу К., Жээнбекова Г.Т. (2021). Особенности обучения студентов-лингвистов компьютерным технологиям в переводе в эпоху цифровизации. *Вестник Ошского государственного университета*, Т. 4, №4, сс. 51-59. DOI: 10.52754/16947452_2021_4_4_51. EDN: GQEUTL.
  14. Абдрасулова, Ж.Ж., Абдрасулова, С.Ж. (2022). Цифровизация банковского сектора экономики: проблемы и пути совершенствования. *Вестник Ошского государственного университета. Экономика*, №1(1), сс. 154-163. EDN: LPPRZP.
  15. Имаралиев, О.Р., Бексултанов, А.А. (2023). Санариптик экономика шарттарында ишкананын каржы ресурстарын башкаруу. *Вестник Ошского государственного университета*, No. 4, сс. 107-116. DOI: https://doi.org/10.52754/16948610_2023_4_12. EDN: LDVYRE.

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661

№2(3)/2023, 81-86

УДК: 34.343

DOI: [10.52754/16948661_2023_2\(3\)_13](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_2(3)_13)

**КОРРУПЦИЯЛЫК КЫЛМЫШТАРДЫН АЛДЫН АЛУУ БОЮНЧА ЖАЛПЫ
СОЦИАЛДЫК ЖАНА АТАЙЫН ЧАРАЛАР**

**ОБЩЕСОЦИАЛЬНЫЕ И СПЕЦИАЛЬНЫЕ МЕРЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ
КОРРУПЦИОННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ**

**GENERAL SOCIAL AND SPECIAL MEASURES FOR PREVENTION OF CORRUPTION
CRIMES**

Парайдин уулу Шайлообек

Парайдин уулу Шайлообек

Paraidin uulu Shailoobek

ю.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет
Candidate of Law, Associate Professor, Osh State University

mega.shailoo@mail.ru

КОРРУПЦИЯЛЫК КЫЛМЫШТАРДЫН АЛДЫН АЛУУ БОЮНЧА ЖАЛПЫ СОЦИАЛДЫК ЖАНА АТАЙЫН ЧАРАЛАР

Аннотация

Бул макалада коррупциялык кылмыштардын социалдык алдын алуу маселелери каралат жана коррупцияны алдын алуу боюнча айрым чаралардын натыйжалуулугу талдоого алынат. Коррупцияга каршы күрөшүү боюнча тыюу салуулардын, чектөөлөрдүн жана талаптардын учурдагы системасын андан ары өркүндөтүү боюнча сунуштар ж.б. Макала Кыргызстандагы коррупциялык багыттагы кылмыштардын алдын алуу боюнча социалдык жана атайын чаралардын мазмунун талдоого багытталат. Автор "коррупциянын алдын алуу" деген терминдердин маңызын кеңири жана ырааттуу түшүндүрмө берет. Кыргыз Республикасында коррупцияны алдын алуу боюнча атайын чараларды ишке ашырууда көйгөйлүү маселелердин болушуна өзгөчө көңүл бурулат.

Ачкыч сөздөр: кылмыш, чара, мыйзам, социум, кылмышты алдын алуу чаралары; коррупциялык кылмыштар; коррупцияга каршы иш-аракеттер

ОБЩЕСОЦИАЛЬНЫЕ И СПЕЦИАЛЬНЫЕ МЕРЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ КОРРУПЦИОННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

GENERAL SOCIAL AND SPECIAL MEASURES FOR PREVENTION OF CORRUPTION CRIMES

Аннотация

В данной статье будут рассмотрены вопросы социальной профилактики коррупционных преступлений и проанализирована эффективность отдельных мер по предупреждению коррупции. Предложения по дальнейшему совершенствованию существующей системы запретов, ограничений и требований для противодействия коррупции и т.д. Статья направлена на анализ содержания социальных и специальных мер по предупреждению коррупционных преступлений в Кыргызстане. Автор дает широкое и последовательное объяснение сути термина "предотвращение коррупции". При реализации специальных мер по предотвращению коррупции в Кыргызской Республике особое внимание уделяется наличию проблемных вопросов.

Abstract

This article will consider issues of social prevention of corruption crimes and analyze the effectiveness of individual measures to prevent corruption. Proposals for further improvement of the existing system of prohibitions, restrictions and requirements for combating corruption, etc. b. The article will be aimed at analyzing the content of social and special measures for the prevention of corruption crimes in Kyrgyzstan. The author gives a broad and consistent explanation of the essence of the terms "prevention of corruption". When implementing special measures to prevent corruption in the Kyrgyz Republic, special attention is paid to the presence of problem issues.

Ключевые слова: преступность, мера, закон, общество, меры по предупреждению преступности; коррупционные преступления; антикоррупционные действия.

Keywords: crime, measure, law, society, crime prevention measures; corruption crimes; anti-corruption actions.

Киришүү

Коррупция мыйзамдуулукка коркунуч туудурары маалым, адам укуктары, коомдун адеп-ахлактык жана адеп-ахлактык негиздерин бузат, бийликке болгон ишеним атаандаштыкка тоскоолдук кылат, экономиканы татаалдаштырат өнүгүү, кесипкөйлүктүн өсүшүнө терс таасирин тийгизет.

Постсоветтик Кыргызстандагы коррупциянын жайылышында мамлекеттик ишканалардын жана заводдордун жасалма банкроттугу жана алардын андан ары менчиктештирилиши чоң роль ойногон. Мамлекеттик мүлктү уурдагандыгы үчүн расмий түрдө мультимиллионерлерге айланган. Келечекте айыл чарба жерлерин менчиктештирүү жаңы пайда болгон коррупциялашкан чиновниктер үчүн чоң үлүштөрдү камсыз кылды.

Кыргызстандын эли бир нече муундун эмгеги менен түзүлгөн мамлекеттик мүлктөн ажыратылып, бийликтеги мамлекеттик кызматкерлердин жеке менчигине өткөн. Мамлекеттик мүлктүн символикалык наркына каражат бөлүү аркылуу капиталдын алгачкы топтолушу кылмыштуу тарыхы бар адамдардын Кыргызстанда бийликке умтулушуна өбөлгө түздү. Натыйжада, өлкөнүн калкынын 30 пайызы жакырчылыктын чегинде, ал эми Кыргызстан дүйнөдөгү эң жакыр он мамлекеттин катарына кирет.

Коррупция (жана пара алуу) көйгөйү " түбөлүк "категориясына кирет. Ар дайым жана бардык элдерде бул өтө терс социалдык көрүнүш кандайдыр бир формада байкалган, ага каршы күрөшүү үчүн ар кандай аракеттер көрүлсө дагы күрөштүн натыйжасы жыйынтык бербей келет.

Эгемендүүлүк жана демократиялык кайра түзүүлөр жылдарында Кыргыз Республикасында коррупцияга каршы аракеттенүүгө жана ага каршы күрөшүүгө өзүнчө жана өзгөчө көңүл бурулган.

Мурда 2012-жылы кабыл алынган Кыргыз Республикасында антикоррупциялык саясаттын мамлекеттик стратегиясында чагылдырылган коррупцияга каршы аракеттенүүнүн максаттары жана милдеттери Кыргыз Республикасында жүрүп жаткан социалдык-экономикалык жана саясий процесстерге концептуалдык жактан ылайык келген.

Бирок жогоруда көрсөтүлгөн стратегияны ишке ашыруу этабында кабыл алынып жаткан чаралар чар жайыт, системасыз мүнөзгө ээ болгон.

2018-жылдан тартып, өлкө жетекчилигинин көрсөткөн саясий эркинен улам Кыргыз Республикасы коррупциянын кандай гана болбосун көрүнүштөрүндө ага каршы элдешкис күрөштү активдештирди жана аны жүргүзүп жатат.

Оң натыйжаларга жетишүү болду, коррупцияга каршы күрөшүүнүн олуттуу жана эл тарабынан таанылган тенденциялары тагыраак көрүнө баштады.

Кыргыз Республикасынын Коопсуздук кеңешинин 2018-2020-жылдардагы чечимдери менен сот, көзөмөл, укук коргоо органдарында, экономиканын тоо-кен казуу жана ага жакын тармактарында коррупцияны жоюуга багытталган маанилүү жана негиз салуучу саясий чечимдер кабыл алынган.

Коррупциянын деңгээлин өлчөгөн Transparency International эл аралык ачык-айкындуулук рейтингине ылайык, Кыргызстан 27 упай менен 136-орунду ээледі. Өткөн жылы

ал 24 упай менен 150-орунду ээлеген. Кыргызстан азыр Орусия менен бирдей абалда. Коррупция аз кездешүүчү дүйнөнүн өлкөлөрү Дания, Жаңы Зеландия жана Финляндия. Эң коррупциялашкан Түндүк Корея, Сомали.

Коррупциянын алдын алуу боюнча Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 7 беренесине ылайык,

Коррупциянын алдын алуу төмөнкү негизги чаралар менен ишке ашырылат:

- 1) коомдогу коррупцияга карата сабырсыздыктын калыптанышы;
- 2) ченемдик укуктук актыларды жана алардын долбоорлорун коррупцияга каршы аудит;
- 3) жеке мамлекет же башка мамлекеттик ыйгарым укуктары менен мыйзам тарабынан берилген органдардын, жергиликтүү бийлик органдарынын, башка органдардын, уюмдардын экспертиза, жок дегенде, бир жолу күчүнө кирген соттордун чечимдеринин жыйынтыгы боюнча аткаруу практикасынын төрттөн бир бөлүгү, бул органдардын, уюмдардын жана алардын кызматкерлеринин жараксыз укуктук актыларын, мыйзамсыз чечимдерин жана иш-аракеттерин (аракетсиздигин) жокко чыгаруу жана алдын алуу жана себептерин жоюу боюнча чараларды көрүү үчүн ж.б.

Коррупция-бул коомдун же мамлекеттин кызыкчылыктарына коркунуч туудурган жеке адамдарга жана юридикалык жактарга материалдык, жеңилдиктерди мыйзамсыз алуу жана аларды камсыз кылуу максатында жеке адамдар же топтор менен мыйзамсыз, туруктуу байланыш түзүү.

Бул иш-аракеттер ачык-айкын конфигурацияга ээ алар коррупцияны жоюуга багытталган. Бирок, жогоруда айтылган чараларга карабастан, күнүмдүк коррупция күчүндө калууда жогорку деңгээлде (медицина жана билим берүү жаатында).

Коррупция-коомго мүнөздүү социалдык көрүнүш жана жалпысынан алганда кылмыш сыяктуу коштоочу элемент болуп саналат. Бирок, мындай билдирүү буга ишенүүгө негиз бербейт алар менен күрөшүүнүн кажети жок.

Ошондуктан мамлекет үчүн керек болгон ар кандай деңгээлдеги чараларды колдонууга мүмкүндүк берет: саясий, экономикалык, укуктук, моралдык, психологиялык коррупциянын деңгээлин төмөндөтүү жана калкты опузалоодон коргоо ошондой эле мамлекеттик бийликтин бардык деңгээлдериндеги кызмат адамдарын кыянаттык менен пайдалануу. Кантип

Көптөгөн мамлекеттердин тажрыйбасы көрсөткөндөй, коррупцияны толук жоюу мүмкүн эмес, бирок аны орнотуу боюнча чараларды көрүү

ага контролдук кылуу жана аны чектөө чаралары укуктук да, уюштуруучулук дагы реформалардын алкагында толук мүмкүн.

Коррупция көйгөйү бир гана мамлекеттин ички көйгөйүү эмес, бүтүндөй дүйнөнүн көйгөйүүнө айланды. Буга Эл аралык деңгээлде кабыл алынган Коррупцияга каршы документтер далил боло алат. Алардын арасында

БУУнун мамлекеттик кызматкерлердин жүрүм-туруму боюнча эл аралык Кодекси (1996) баса белгилениши керек; уюмдун Конвенциясы пара менен күрөшүү үчүн экономикалык кызматташтык жана өнүктүрүү Эл аралык ишкердик ишмердүүлүктү жүргүзүүдө чет

мамлекеттердин кызматкерлери (1997); Европа Кеңешинин Конвенциясы коррупция үчүн кылмыш жоопкерчилиги жөнүндө (1999); Конвенция Коррупцияга каршы БУУнун (2003).

Кыргызстан коррупциянын кеңири жайылышына байланыштуу коом үчүн маанилүү көйгөй гана болуп калбаганын моюнга алат, бирок бул мамлекеттин коопсуздугуна да коркунуч туудурат. Коррупция менен коштолгон кылмыштардын бүтүндөй сериясы. Алардын арасында уюшкан кылмыштуулук, баңгизат, мыйзамсыз акчаны адалдоо, адам сатуу бар.

Коррупцияны алдын алуу үчүн мамлекеттик бийлик коррупцияга каршы күрөшүү үчүн комплекстүү, координацияланган жана системалуу чараларды иштеп чыгышы керек коррупцияга каршы бирдиктүү саясатты иштеп чыгуу жана ишке ашыруу.

Ошондуктан коррупциянын себептерин изилдөө ушунчалык маанилүү-кантсе да, отоо чөптүн өзү менен гана эмес анын уруктары менен да күрөшүү керек. Коррупция деген эмне экенин түшүнүү, бул көрүнүштү жана ага каршы туруу боюнча башка өлкөлөрдүн тажрыйбасын изилдөө менен биз билимге ээ болобуз - ал эми билим, биз билгендей, күч. Эң негизгиси бул бийлик өзүнүн туура пайдаланылышын табат – бул үчүн саясий эрк гана эмес, бүтүндөй коомчулуктун колдоосу керек. Антпесе, коррупцияга каршы күрөш жоголот.

Колдонулган адабияттар

1. Антонян, Ю. М. Криминология: учебник для академического бакалавриата / Ю. М. Антонян. – 3-е изд., перераб. и доп. – Москва : Издательство Юрайт, 2019.
2. Абдрисаев Э., Алымбеков М. Мнение о борьбе с коррупцией в Кыргызстане: Интервью с послом, главой Центра ОБСЕ в Бишкеке С. Капино-сом // КАБАР. URL: <http://old.kabar.kg/interview/full/101635>
3. Абдувайтова А. Борьба с коррупцией: нарушитель тот, кто пойман с поличным//Вечерний Бишкек. URL: http://www.vb.kg/doc/330629_borba_s_korrupciey:_naryshitel_tot_kto_poyman_s_polichnym.html
4. Волженкин Б.В. Преступления в сфере экономической деятельности (экономические преступления). СПб., 2002.
5. Гишинский А.И. Коррупция: теория, российская реальность, социальный контроль // Криминология: вчера, сегодня, завтра: труды Санкт-Петербургского криминологического клуба. Бишкек, 2003.
6. Долгова А.И. Преступность, ее организованность и криминальное общество. М., 2003.
7. Исраилова, А. (2023). Конституционные аспекты антикоррупционных механизмов в обеспечении экономической безопасности: опыт Кыргызстана. *Вестник Ошского государственного университета. Право*, 1(2), 49-57. DOI: [https://doi.org/10.52754/16948661_2023_1\(2\)_8](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_1(2)_8). EDN: CBSAPH.
8. Лунеев В.В. Преступность XX века. М., 2005.
9. Мамаджонова, Д. (2023). Способ применения информационных технологий в противодействии коррупции. *Вестник Ошского государственного университета*.

Право, №1, сс. 129-134. DOI: [https://doi.org/10.52754/16948661_2023_1\(2\)_19](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_1(2)_19). EDN: VCMVRY.

10. Максимов С.В. Коррупция. Закон. Ответственность. М., 2000.
11. Мирошниченко Д.В. Уголовно-правовое воздействие на коррупцию. М., 2010.
12. Парайдин уулу, Ш. (2022). Коррупция жана коррупциялык кылмыштуулуктун өбөлгөлөрү. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Ужук*, No. 1, сс. 131-136. DOI: https://doi.org/10.52754/16948661_2022_1_14. EDN: МАНФЈН.
13. Степанов В. Обычный подарок или обычная взятка // Российская юстиция. 2000. № 4.
14. Сыдыкова Л.Ч. Проблемы уголовного законодательства Кыргызской Республики (вопросы теории и методологии). Бишкек: Изд-во КРСУ, 2005.

e-ISSN: 1694-8661

№2(3)/2023, 87-97

УДК: 347.9

DOI: [10.52754/16948661_2023_2\(3\)_14](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_2(3)_14)

**ЖАРАНДЫК ПРОЦЕССТЕГИ ДОО КОЮУГА УКУКТУУЛУК ЖАНА ДООНУ
КАМСЫЗ КЫЛУУ ШАРТТАРЫ**

ПРАВО НА ИСК В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ И УСЛОВИЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИСКА
RIGHT TO ACTION IN CIVIL PROCEEDINGS AND CONDITIONS FOR SECURING A
CLAIM

Патиев Нурханбек Маматович

Патиев Нурханбек Маматович

Patiev Nurhanbek Matatovich

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети

старший преподаватель, Ошский государственный университет

Senior Lecturer, Osh State University

Токтакун кызы Гулнура

Токтакун кызы Гулнура

Toktakun kyzy Gulnura

т.и.к., улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети

к.и.н., старший преподаватель, Ошский государственный университет

Candidate of History, Senior Lecturer, Osh State University

gulnura-29@mail.ru

ЖАРАНДЫК ПРОЦЕССИТЕГИ ДОО КОЮУГА УКУКТУУЛУК ЖАНА ДООНУ КАМСЫЗ КЫЛУУ ШАРТТАРЫ

Аннотация

Макалада жарандык процесстик укутагы доо коюу укугунун орду жана мааниси каралат. Жарандык процесстик укуктун теориясында доо коюу жана доо коюу укугу түшүнүктөрү эң татаал жана талаштуу түшүнүктөрдүн бири. Илимде бул тема актуалдуулукту жаратып, бул түшүнүктөрдүн аныкталышы доонун түшүнүгүнүн мүнөздөмөлөрү менен ажырагыс байланышта, андагы материалдык жана процессуалдык принциптердин өз ара байланышын изилдөөнү максат кылат. Илимий изилдөөнүн методологиялык негизин илимий таануу ыкмаларынын комплекси түзөт башкача айтканда, анализ, синтез, индукция, дедукция, салыштырма-укуктук, формалдуу-логикалык жана башкалар. Материалдык мааниде доо коюу укугу – бул соттук коргоого укук деген тыянак чыгарууга болот. Процессуалдык мааниде талап коюу укугу (доо укугу) – бул конкреттүү укуктук талаш-тартышты мыйзамга ылайык чечүү зарылдыгынан соттун алдына коюу укугу. Доого укуктуулук, бир жагынан процеске болгон укуктуулук, экинчи жагынан доогердин жоопкерге коюлган материалдык укуктук талабын канаттандырууга болгон укук. Ошентип, доого укуктуулук дегенибиз, жогоруда көрсөтүлгөн эки укук мүмкүнчүлүгүнөн турган, татаал түшүнүк. Доону сотко коюууга укуктуулуктун шарттары. Сотто доо коюу бул жарандардын жана уюмдардын соттук коргоо үчүн сотко кайрылуу укуктарынын бир формасы. Бул конкреттүү, материалдык- укуктук талаш-тартыш боюнча биринчи инстанциядагы сот адилеттигине укуктуулук дегендикке жатат. Анткени, ишти маңызы боюнча карап чыгып, Кыргыз Республикасынын атынан чечим чыгарып, сот адилеттигин ишке ашыруу, мыйзамга ылайык биринчи инстанциянын сотторуна гана таандык. Жыйынтыктап айтканда, доону камсыз кылуу-келечекте доогердин пайдасына чыгарыла турган сот чечиминин реалдуу аткарылышына багытталып, сот тарабынан колдонулуучу чаралар. Бул чаралар келечекте доогердин пайдасына чыгарылуучу сот чечиминин реалдуу аткарылышын камсыз кылуучу процесстик, маанилүү кепилдиктердин бири болуп эсептелет.

Ачкыч сөздөр: доо, доогер, жоопкер, юридикалык жак, жаран, мыйзам, соттук коргоо, жарандык процесстик укук

ПРАВО НА ИСК В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ И УСЛОВИЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИСКА

RIGHT TO ACTION IN CIVIL PROCEEDINGS AND CONDITIONS FOR SECURING A CLAIM

Аннотация

В статье исследуются место и значение права на предъявление иска в гражданском процессуальном праве. В теории гражданского процессуального права понятия предъявления иска и права на иск являются одними из наиболее сложных и противоречивых понятий. В науке данная тема создает актуальность, определение этих понятий неразрывно связано с характеристикой понятия иска и направлено на изучение взаимосвязи в нем материальных и процессуальных начал. Методологическую основу научного исследования составляет совокупность методов научного познания, то есть анализа, синтеза, индукции, дедукции, сравнительно-правового, формально-логического и других. Право на предъявление иска - это право на судебную защиту. В процессуальном смысле право на иск (право на иск) - это право передать конкретный правовой спор в суд для разрешения в соответствии с законом. Право на иск – это, с одной стороны, право на процесс, а с другой – право на удовлетворение материального юридического иска истца к ответчику. Таким образом, право на иск представляет собой сложное понятие, состоящее из двух упомянутых выше юридических возможностей. Условия подачи иска. Подача иска является формой права граждан и организаций обращаться в суд за правовой защитой.

Abstract

The article examines the place and significance of the right to sue in civil procedural law. In the theory of civil procedural law, the concepts of filing a claim and the right to sue are among the most complex and controversial concepts. In science, this topic creates relevance; the definition of these concepts is inextricably linked with the characteristics of the concept of a claim and is aimed at studying the relationship between material and procedural principles in it. The methodological basis of scientific research is a set of methods of scientific knowledge, that is, analysis, synthesis, induction, deduction, comparative legal, formal logical and others. The right to sue is the right to judicial protection. In a procedural sense, the right to sue (right to sue) is the right to bring a specific legal dispute to a court for resolution in accordance with the law. The right to claim is, on the one hand, the right to process, and on the other hand, the right to satisfy the material legal claim of the plaintiff against the defendant. Thus, the right to sue is a complex concept consisting of the two legal possibilities mentioned above. Conditions for filing a claim. Filing a claim is a form of the right of citizens and organizations to go to court for legal protection. This means the right to justice of the first instance in a specific substantive legal dispute. After all, consideration of the case on its merits, making decisions on behalf of the Kyrgyz Republic and administering justice, according to the law, belong only to

Это означает право на правосудие первой инстанции по конкретному материально-правовому спору. Ведь рассмотрение дела по существу, принятие решения от имени Кыргызской Республики и осуществление правосудия, согласно закону, принадлежат только судам первой инстанции. Подводя итог, можно сказать, что обеспечение иска – это мера, применяемая судом, направленная на фактическое исполнение судебного решения, которое в будущем будет вынесено в пользу истца. Данные меры рассматриваются как одна из процессуальных, важных гарантий, обеспечивающих фактическое исполнение решения суда, вынесенного в пользу истца, в дальнейшем.

the courts of first instance. To summarize, we can say that securing a claim is a measure applied by the court, aimed at the actual execution of a court decision, which in the future will be rendered in favor of the plaintiff. These measures are considered as one of the procedural, important guarantees that ensure the actual execution of a court decision made in favor of the plaintiff in the future.

Ключевые слова: иск, истец, ответчик, юридическое лицо, граждане, закон, судебная защита, гражданское процессуальное право.

Keywords: claim, plaintiff, defendant, legal entity, citizens, law, judicial protection, civil procedural law

Киришүү

Жарандык доонун өзү эки тараптан турган укукту коргоонун процесстик каражаты болгондуктан, доого укуктуулук жөнүндөгү түшүнүктө да доонун бул эки тарабы чагылдырылууга тийиш. Доогер жоопкерге доо менен сотко кайрылганда, ал процессти козгоо үчүн да (доо коюуга укуктуулук) жана өзүнүн жоопкерге койгон материалдык укуктук таламын канааттандырууга (доону канааттандырууга укугу) да укуктуумун деп эсептейт. Чындыгында да ошондой. Ошондуктан, доого деген укуктуулук сөзсүз жогоруда көрсөтүлгөн эки укук мүмкүнчүлүктөр б.а. доо арызы менен сотко кайрылуу укугу, жана доону канааттандыруу укугунан турууга тийиш. Бул эки укук мүмкүнчүлүгү бирдикте ишке ашырылуулары тийиш, анткени, доо арызын келтирүүгө укугу жоктун, доону канааттандырууга укугу болушу мүмкүн эмес. Ошону менен бирге доогердин, доону канааттандырууга укугу жок болсо, анда анын доо менен кайрылуу укугу предметсиз калат.

Демек, доого укуктуулук, бир жагынан процесске болгон укуктуулук, экинчи жагынан доогердин жоопкерге коюлган материалдык укуктук талабын канаттандырууга болгон укук. Ошентип, доого укуктуулук дегенибиз, жогоруда көрсөтүлгөн эки укук мүмкүнчүлүгүнөн турган, татаал түшүнүк.

Доону сотко коюуга укуктуулуктун шарттары. Сотто доо коюу бул жарандардын жана уюмдардын соттук коргоо үчүн сотко кайрылуу укуктарынын бир формасы. Бул конкреттүү, материалдык- укуктук талаш-тартыш боюнча биринчи инстанциядагы сот адилеттигине укуктуулук дегендикке жатат. Анткени, ишти маңызы боюнча карап чыгып, Кыргыз Республикасынын атынан чечим чыгарып, сот адилеттигин ишке ашыруу, мыйзамга ылайык биринчи инстанциянын сотторуна гана таандык.

Доону коюу менен процессти козгоо, мыйзам боюнча белгилүү бир шарттарга байланыштуу. Бул шарттар жалпы жана атайын шарттар болуп экиге бөлүнөт:). Сотто доо коюуга мүмкүнчүлүк берүүчү атайын шарттар жана жалпы шарттарга. *Жалпы шарттарга* төмөнкүлөр кирет:

1) Доогер жана жоопкер (тараптар) жарандык процесстик укукка жөндөмдүү болуулары керек. Бул талап, айрыкча, юридикалык жактардын ыйгарым укуктарын текшерүү үчүн зарыл. Анткени, мындай формада процесске катышууга ишканалар менен уюмдардын баардыгы эмес, жалаң гана юридикалык жактардын укуктарынан пайдалануучуларынын гана укуктары бар

2) Доогердин доо арызы тиешелүү сотто каралууга тийиш болуу керек (сотко караштуулук)

3) Эгерде мыйзамдуу күчүнө кирген, ошол эле тараптардын ортосундагы, ошол эле предмет жөнүндөгү, жана ошол эле негиздер менен талаш боюнча чыгарылган соттун чечими, же доогердин доодон баш тарткандыгын кабыл алуу жөнүндө же тараптардын тынышуу келишимин бекитүү жөнүндө соттун аныктамасы болсо;

4) Эгерде ушул сотто предмети боюнча жана ошол эле негиздер, ошол эле тараптар арасындагы талаш боюнча иш болсо;

5) Эгерде өзүнүн компетенциясына жараша ошол эле тараптардын ортосундагы, ошол эле предмет жөнүндөгү жана ошол эле негиздер менен болгон талаш боюнча аксакалдар же бейтарап сотторунун чечимдери болсо, анда доогердин сотто доо коюуга укугу жок.

Сотто доо коюуга мүмкүнчүлүк берүүчү атайын шарттар кээ бир гана иштер боюнча коюлган [1]. Бул шарт боюнча, доо арызы менен сотко кайрылуудан мурун доогер өзүнүн талабы менен тикелей, жоопкерге кайрылууга тийиш. Тараптардын талашы сотко чейин өз ара жөнгө салынбаса, ошондон кийин гана доогерде сотто доо коюу менен кайрылуу укугу пайда болот (мисалы: кээ бир эмгектик талаш иш боюнча сотко чейин, эмгектик иштер боюнча комиссияга кайрылуу керек.). Эгерде доогер тарабынан бул категориядагы иштер үчүн мыйзамда белгиленген талашын сотко чейин жөнгө салуу тартиби сакталбаса, соттун арызды кабыл алуудан баш тартууга акысы бар. Бул шарттарды туура колдонуунун практикалык мааниси өтө чоң. Эгерде судья жогорудагы зарыл болгон шарттардын жок экендигин арызды кабыл алуу учурунда эле байкаса, анда арызды кабыл алуудан баш тартууга милдеттүү, ал эми мындай каталык процесстин жүрүп жаткан учурунда (ишти кароонун) табылса, анда иш өндүрүштөн кыскартылууга тийиш.

Доону канааттандырууга жаткан укуктун бары же жогу, ишти маңызы боюнча сот отурумунда кароонун натыйжасында, судья тарабынан гана чечилүү мүмкүн. Сотто доо коюуга укуктун жоктугу (материалдык укуктук мааниде), жоопкерден белгилүү бир аракетти жасоону (карызды кайтарып берүүнү ж.б.) талап кылуу укуктун өзүнүн жоктугун көрсөтөт. Ошондуктан, мындай учурда ишти кароонун жыйынтыгы, доону канааттандыруудан баш тартуу чечими менен аякталышы керек.

Сотто доо коюуга укуктуулук, коюлган доого доогердин укугунун бары жогуна карабайт. Сотто доо коюу менен кайрылуу үчүн, доого болгон укуктуулуктун бар экендигин болжолдоонун өзү эле жетишээрлик. Анткени, жогоруда айтылгандай, доону канааттандырууга жаткан укуктун бары же жогу ишти маңызы боюнча, биринчи инстанциядагы сот отурумунда кароонун натыйжасында, судья тарабынан гана чечилүү мүмкүн.

Сотто доо коюуга укук берүүчү зарыл болгон шарттардын бары жогу да, доо арызды кабыл алуу учурунда судья тарабынан текшерилет. Эгерде, ошол шарттардын бирөөсү эле жок болуп чыкса, анда судья арызды кабыл алуудан баш тартат. Ал эми андай шарттын жоктугу арыз кабылдангандан кийин же сотто ишти карап жатканда билинип калса, анда бул иш боюнча сот өндүрүшү мыйзамга туура келбеген жол менен козголгон иш катары, процесстин кайсы гана стадиясында болбосун кыскартылууга жатат.

Жоопкердин кызыкчылыгын коргоонун процесстик каражаттары. Жоопкердин доого каршы коргонуунун негизги каражаттарынан болуп, коюлган доого карата өзүнүн каршылыгын (макул эместигин) билдирүү жана доогерге каршы тосмо доо коюу болуп эсептелет. Жоопкер үчүн коюлган доого карата өзүнүн жөн эле каршылыгын билгизбестен доогердин таламын жокко чыгаргыдай фактыны карама-каршы коюусу өтө зарыл. Жоопкердин коюлган доого карата процесстик укуктук каршылыгына мисал катары, анын бул иштин сотко караштуу эместиги, ушул эле иш боюнча мыйзамдуу күчүнө кирген соттун чечиминин бар экендиги жөнүндөгү дагы башка жүйөөлөрдү келтирсе болот. Ошентип, жоопкердин доого карата каршылыгы- анын кызыкчылыгын коргоого кызмат кылган, ага карата коюлган доонун мыйзамсыз экендигин негиздөөчү түшүндүрмө.

Доого каршылык:

а). Бул иштин, ушул сот тарабынан каралышына каршы багытталышы;

б). Доогердин, иштин маңызы боюнча чечилүүчү таламына каршы багытталышы мүмкүн. Ушундан улам, жоопкердин доого каршы аракетин, процесстик жана материалдык-укуктук деп экиге бөлсө болот.

Процесстик каршылык- доогердин таламына, анын негиздүүлүгүнө тийишпестен гана, анын сотто каралуусуна болгон каршылык.

Материалдык укуктук каршылык- жоопкердин ага карата коюлган доонун маңызы боюнча түшүндүрмө. Буга доогер көрсөткөн фактылар менен жүйөөлөрдү тану жана аны юридикалык фактылар менен негиздөө: эгерде доогер доонун негизин далилдөөчү далилдерди келтирбеген болсо, жоопкер муну көрсөтүп, соттун көңүлүн ушуга буруу керек. Мисалы: договордун туура түзүлгөндүгүнө каршылык катарында, договорду түзгөндөрдүн бир тарабынын процесстик укук жөндөмдүүлүгүнүн жок экендигин көрсөтсө болот.

Тосмо доо. Жоопкер доогерге каршы, тосмо доо коюу менен да өз укугун коргой алат башкача айтканда, ишти сотто кароого даярдоо учурунда жана иш сотто каралып, сот тарабынан чечим чыгарылганга чейин, жоопкер ага карата коюлган биринчи доо менен кошо кароо үчүн, доогерге каршы тосмо доо коюуга укуктуу. Тосмо доо үчүн төмөнкүлөр мүнөздүү. Тосмо доо ага чейин, мурун эле, пайда болгон процессте гана мүмкүн [2]. Тосмо доо, ушул эле иш боюнча жоопкердин мурунку доогерге каршы койгон доосу башкача айткандатосмо доону коюуга байланыштуу тараптардын ар кайсынысы, өз доолору боюнча доогердин ордунда болуп, ал эми экинчи тараптын доо талабы боюнча жоопкердин ролунда болот.

Тосмо доо сот тарабынан алгачкы доо менен бирге (кошо) кароо үчүн, мыйзамда көрсөтүлгөн учурларда гана кабыл алынышы мүмкүн, атап айтканда:

1) Эгерде тосмо талап биринчи талапты чегерүү үчүн берилсе (мисалы: доогердин жоопкерге берген карыз акчасын кайтарып алуу боюнча доо арызына каршы (анткени доогердин өзү кандайдыр бир жагдайга байланыштуу жоопкерге карызданып калуу да мүмүн); доогерден жоопкердин буюмуна келтирген зыянды өндүрүүгө багытталган жоопкердин доосу);

2) Эгерде тосмо доону канааттандыруу, биринчи доонун толук же жарым-жартылай канааттандырылышын жокко чыгарса (мисалы: квартирдик акыны төлөбөгөндүгү үчүн квартирден чыгарууну талап кылган доогердин доосуна каршы, ошол үйгө болгон өзүнүн менчик укугун аныктоону сураган жоопкердин доосу);

3) Эгерде тосмо доо менен биринчи доонун ортосунда өз ара укуктук байланыш болсо жана аларды бириктирип кароо талаштарды тезирээк карап, туура чечүүгө алып келсе (мисалы: доогердин никеден ажыратууну суранган доосуна каршы жоопкердин доогер менен никеде турганда жыйналган акчаны (мүлктү) бөлүштүрүү боюнча доосу).

Ишти карап жаткан сот ишти соттук кароого даярдоо учурунда жоопкердин тосмо доо коюуга укугу бар экендигин байкаса, анда ал бул жөнүндө жоопкерге тийиштүү түшүндүрмө берүүсү зарыл, анткени, доогердин тосмо доосунун өз убактысында коюлушу жогоруда көрсөтүлгөндөй тараптар үчүн да, соттун өзү үчүн да (кыска мөөнөттө, эки өз алдынча ишти бир эле процессте, бир чечим менен ишке ашыруу мүмкүнчүлүгү) талапка ылайык.

Биринчи доо менен тосмо доо таламдарынын ортосундагы байланыштын болуусунун зарылдыгы, тосмо доонун өз алдынча мүнөзүнө таасирин тийгизбейт. Бул төмөндөгү жагдайлардан байкалат. Адатта, тосмо доонун таламын канаттандырган чечим менен баштапкы доонун таламын канаттандыруудан баш тартууга алып келет. Тосмо доонун өз алдынчылыгына мүнөздү дагы бир жагдай, бул анын ушул иште коюлбай калганы менен, мындай доо арыздын кийинчерээк (бул соттун чечими чыккандан кийин деле) өз алдынча келтирүү укугунан (мүмкүнчүлүгүнөн) ажырабагандыгында. Ошондой болсо да өзү жоопкер катары катышып жаткан процессте тосмо доо коюу менен, өзүнүн укугун коргоп алуу, ал үчүн бир топ ыцгайлуу жана пайдалуу, себеби, анын талаштыгы укуктары алда канча тезирээк корголот жана башкала кирет. Сотко тосмо доону келтирүү, доо коюунун жалпы эрежеси боюнча жүргүзүлөт. Тиешелүү мыйзамдын бардык талабы тосмо доого да таркалат-тосмо доо койгон иш боюнча жоопкер бул процессте доогердин бардык укутарынан пайдаланат жана анын бардык милдеттерин аткарат.

Тараптардын доо талашында өзгөртүүлөрдү киргизүүгө болгон укуктары. Жарандык процессте доонун негизи менен предметине өзгөчө көңүл бурулат, анткени, доонун ушул эки элементи бир жарандык ишти экинчи бир жарандык иштен так ажыратууга жана ал ишти бир нече жолу кайталап кароого жол бербөө менен, ишти өз убагында карап жана мыйзамга ылайык чечим чыгарууга шарт түзөт. Жарандык сот өндүрүшүндөгү соттук териштирүүнүн предмети болуп жарандык субъективдик укук жөнүндөгү талаш болуп эсептелет [3]. Доогер доо коюу таламы менен сотко кайрылган арызында сөзсүз түрдө доонун негизи жана предметин көрсөтүү керек. Сот дагы, адатта, ишти доогер арызында көрсөткөн негиз жана предметтин чегинде гана карап чечүүгө милдеттүү. А бирок, кээ бир жагдайларга байланыштуу мыйзамда каралган учурларда, доогер доонун негизин же предметин өзгөртүүгө, доо талабынын өлчөмүн көбөйтүп же азайтууга, ошондой эле доодон баш тартууга да акылуу.

Жоопкердин жогоруда айтылгандай доону мойнуна алууга, тосмо доо коюуга акысы бар. Тараптар ошондой эле, соттун карамагындагы иштер боюнча тынышуу келишимин түзүүгө да акылуу.

Сотто иш кароонун процессинде мындай өзгөртүүлөрдүн пайда болушу доогер тарабынан арыз берүү учурунда кетирилген билбестик, байкабастык, жаңылыштык ж.б. кемчиликтерге байланыштуу жагдайлар менен түшүндүрүлөт. Мыйзамга ылайык доогер процесстин жүрүмүндө, тараптардын чыныгы укуктук мамилелерине туура келген негиз жана предметке таянуу менен өзүнүн кетирген катачылыгын оңдоого акылуу.

Доону өзгөртүү. Мыйзам боюнча доогердин, доонун негизин же предметин өзгөртүүгө акысы бар. Мыйзамда көрсөтүлгөндөй, доонун негизин же болбосо предметин гана өзгөртүүгө болот. Экөөнү тең бир эле маалда өзгөртүүгө болбойт, анткени, мындай учурда бир доону бүтүндөй экинчи доо менен алмаштырууга туура келет.

Доонун негизин өзгөртүү. Доонун негизин өзгөртүү мурунку арызда коюлган доо талапты негиздөө үчүн келтирилген юридикалык фактыны жаңы жагдай менен алмаштыруудан, ошондой эле кошумча фактыны келтирүү же болбосо доогер тарабынан мурда көрсөтүлгөн фактылардын кээ бирин, иштен чыгарып салуу жолу менен жүргүзүлөт. Мисалы: доогер башында жоопкер баласынын окууга баруусуна тыюу сылгандыгы үчүн ата-энелик укугунан ажыратылсын деген талап коюуп, кийин болсо, жоопкерди ата-энелик

укуктан ажыратууну жоопкердин баланы кайыр сурап, селсаяктык кылууга мажбурлоо фактысына негиздейт.

Доонун предметин өзгөртүү. Доонун предметинин өзгөрүшү доогердин жоопкерге койгон материалдык-укуктук таламынын өзгөрүлүшү дегендикке жатат. Мисалы, сатып алуучунун сатуучуга карата, алган буюмду сапатсыз деп, аны алмаштыруу жөнүндөгү таламынын, ал буюм үчүн төлөнгөн акчаны кайрып берүүнү сурануу таламы менен алмашылышы.

Доогердин доо талабынын өлчөмүн көбөйтүүгө, азайтууга же болбосо доодон баш тартууга укуктуулугу. Доо таламынын өлчөмүн өзгөртүү доонун материалдык өлчөмүн, иштин учурдагы чыныгы жагдайына тууралоо дегендикке жатат. Ошону менен бирге доо таламынын өлчөмүн өзгөртүү, доонун негизи менен предметинин өзгөрүлүшүнө эч кандай таасирин тийгизбейт.

Доогердин доодон баш тартуу укугу. Жарандык жана жарандык процесстик укуктарга ээлиги бар кайсы бир жак бул укуктардан баш тартууга да укутуу. Доогердин доодон баш тартуусу - бузулган же талашта турган жарандык укугун соттук коргоодон баш тартуу дегендикти билдирет. Доогердин доодон баш тартуу, иштин соттун чечимисиз аяктап, ишти кыскартуу жөнүндөгү аныктама менен бүтөт.

Прокурордун же болбосо башка жактардын укуктарын, мамлекеттик же коомдук таламдарды коргоо үчүн сотко кайрылууга акылыры бар дагы башка жактар тарабынан келтирилген арыздары боюнча алардын доо таламынан баш тартуусу иштин маңызы менен каралуусуна жолтоо болбойт. Мунун себеби, аталган жактар процессте өзүлөрүнүн эмес башкалардын бузулган укуктарын коргоо үчүн сотко кайрылышат, башкача айтканда, талаштагы материалдык укук аларга таандык эмес, ошондуктан, алардын талаштагы укукту буйруктоого акылыры жок.

Доону моюнга алуу - жоопкердин, ага карата коюлган доогердин доо талабын сөзсүз моюнга алуу боюнча сотто айтылган макулдугу. Мындай макулдук эреже катарында доону канааттандыруу боюнча, чечим чыгарууга алып келет. Жоопкердин доону моюнга алуусу, анын доо таламынын негиздүүлүгүнө болгон ишенимине байланыштуу болот. Моюнга алуу толугу менен жана жарым-жартылай да болушу мүмкүн. Доону моюнга алууну туура деп тапкан сот доогердин пайдасына деп чечим чыгарат, жана чечимдин негиздөө бөлүмүндө моюнга алуу фактысын доону канааттандыруунун негизи ктары көрсөтөт [4]. Жоопкердин доону моюнга алышы, доогердин доодон баш тартышы жөнүндөгү арызы сыяктуу эле, сот отурумунун протоколуна киргизилет жана ага тийиштүү түрдө доогер жана жоопкер өз колдорун коюшат. Эгерде, доодон баш тартуу же жоопкердин доону моюнга алышы сотко жазуу жүзүндө берилген болсо, анда бул ишке тиркелет да бул туурасында да сот отурумунун протоколунда көрсөтүлөт.

Доогердин доодон баш тартуусу ишти соттун чечимисиз эле аныктама менен кыскартууга, ал эми жоопкердин доону моюнга алуусу, ошонун негизинде эле иш боюнча чечим чыгарууга алып келип, алардын процесстеги материалдык жана процесстик укуктарына чоң таасирин тийгизет. Ошондуктан, доодон баш тартууну же доону моюнга алууну ырастоодон мурда, сот доогерге жана жоопкерге, алардын мындай процесстик аракеттеринин укуктук натыйжалары жөнүндө түшүндүрөт. Аракеттеги мыйзамдар боюнча доогердин

доодон баш тартуусу, жоопкердин доону моюнга алуусу, сот үчүн сөзсүз милдеттүү мааниге ээ эмес. Тескерисинче, тараптардын мындай аракеттери соттун көзөмөлүндө болууга тийиш, ошондуктан мындай аракеттер сот тарабынан, анын аныктамасы менен бекитилгенден кийин гана юридикалык күчкө ээ болот. Эгерде доогердин доодон баш тартуусу, жоопкердин доону моюнга алуусу мыйзамдарга карама-каршы келсе, же башка бир жактардын (жарандардын, уюмдардын) укуктарын, эркиндиктерин жана мыйзам тарабынан корголуучу таламдарын бузса, анда сот тараптардын мындай аракеттерин кабыл албайт-(бекитпейт) (ЖПК-тин 41-беренесинин 4-пункту).

Тынышуу келишими. Соттогу тынышуу келишим бул сотто түзүлгөн тараптар ортосундагы жарандык укуктук маанисиндеги договор. Мындай келишим боюнча тараптар өз арасындагы жарандык укуктук талашты сотсуз эле жоюуга жетишишет. Соттук тынышуу, жалаң гана тараптардын ортосунда мүмкүн. Мунун натыйжасында соттогу иш өндүрүштөн кыскартылат. Тынышуу келишими, аны сот бекиткенден кийин гана мыйзамдуу күчүнө кирет. Тынышуу келишимин бекитүүнүн алдында, сот анын мыйзамдуулугун, эч кимдин укугун бузбай тургандыгын тыкандык менен текшерүүгө милдеттүү. Эгерде сот, тараптардын тынышуу келишими боюнча аракеттери мыйзамга карама-каршы келет деп эсептесе, же кимдир бирөөнүн укуктарын жана мыйзам тарабынан корголуучу кызыкчылыктарын бузат деп тапса, анда анын тараптардын тынышуу келишимин бекитпөөгө акысы бар. Ошондуктан тынышуу келишимин бекитердин алдында, сот доогерге жана жоопкерге бул келишимден келип чыгуучу тийиштүү процесстик аракеттердин натыйжаларын түшүндүрүүгө милдеттүү. Эгерде, тынышуу келишими ыктыярдуу аткарылбаса, анда ал мыйзамдын талабына ылайык, чечимдерди аткаруу каражаттарын колдонуу менен мажбурланып аткарылууга жатат. Соттук тынышуу келишимин түзүү, процесстин кайсы гана стадиясында болбосун, мүмкүн.

Доону камсыз кылуу. Доо арызы менен сотко кайрылган субъект баарыдан мурда жоопкерге койгон таламынын аткарылышын көздөйт. Доону канаттандыруу жөнүндөгү соттун чечими, бузулган субъективдик укукту коргоо процесси ошону менен аягына чыкты дегендикке жатпайт. Бузулган укукту калыбына келтирүү, ошол доогердин пайдасына чыгарылган чечим реалдуу (чын-эле) аткарылганда гана мүмкүн. Сот практикасында доогердин пайдасына чыгарылган сот чечимдеринин жоопкер тарабынан өз ыктыяры менен (кээде айлап, жылдап) аткарылбай жаткандыгын көп эле кездештирүүгө болот. Жоопкер, иш каралып, чечимдин аткарылышы үчүн доогерге өндүрүлүп берүүгө жаткан буюмду өз билгениндей башкарып, кара ниеттик менен, анын сапатын начарлатып, бекитип, же болбосо биротоло жок кылып коюу да мүмкүн.

Доогер үчүн мына ушундай коркунучту (опурталдуу) жагдайларды болтурбоо максатында, ишти карай турган сот же судья тарабынан доону камсыз кылуу чаралары колдонулат. ЖПК-тин 140-беренесине ылайык ишке катышкан тараптардын арызы боюнча иштин кайсы гана абалында болбосун, (соттун чечими чыгарылганга чейин), эгерде доону камсыз кылуу чараларын колдонбосо соттун чечимин аткарууга кыйынчылык туулуп же болбосо такыр эле мүмкүндүк бербей турган болсо, анда доону камсыз кылууга жол берилет [5]. Доону камсыз кылуу боюнча чаралардын тизмеси төмөнкүлөр:

1. жоопкерге таандык же анын карамагында же башка жактарда болгон мүлктү же акча каражаттарын камакка алуу. Акча каражаттарын камакка алуу, доо суммасынын жана соттук чыгымдардын чектеринде салынат;

2. жоопкерге айрым иш-аракеттерди жасоого тыюу салуу;
3. мүлктү берүүгө же ага карата башка милдеттерди аткарууга башка жактарга тыюу салуу;
4. мүлктү камактан бошотуу жөнүндө доо коюлган учурда, мүлктү сатууну токтотуу;
5. сот тартибинде карызкор талашып-тартышкан аткаруу документи боюнча өндүрүп алууну токтотуу, доону камсыз кылуу боюнча иш чаралар болушу мүмкүн.

Зарыл болгон учурларда сот мыйзамда көрсөтүлгөн максаттарга жооп берген доону камсыз кылуу боюнча башка иш чараларды да көрө алат. Сот доону камсыз кылуунун бир нече түрүндө жол бериши мүмкүн. Мыйзамда жазылган тыюу салуулар бузулган учурда, күнөөлүү адамдар Кыргыз республикасынын мыйзамдарына ылайык административдик жоопкерчиликке тартылат. Мындан тышкары, доогер бул адамдардан доону камсыз кылуу жөнүндө аныктаманы аткарбай коюудан улам келтирилген зыяндын ордун толтурууну талап кылууга укуктуу.

Жогоруда тизмеленген доону камсыздоо чаралардын ар түрдүүлүгү, доогер койгон таламдардын мүнөзүнө байланыштуу экендиги менен түшүндүрүлөт. Доону камсыз кылуу жөнүндөгү арыздар арыз кабыл алынган күндүн эртеси эле, жоопкерди жана башка ишке катышуучу жактарды кабарлабастан эле, ишти кароочу сот тарабынан чечилет. Мунун себеби, кечигип көрүлгөн доону камсыз кылуу аракеттер, ошондой эле көрүлгөн чаралар жөнүндө жоопкерди кабарлап коюу, бул иштин эффективдүүлүгүнө өзүнүн терс таасирин тийгизип коюлары мүмкүн. Ушул эле максатта доону камсыз кылуу жөнүндөгү аныктама соттун чечимдерин аткаруу үчүн белгиленген тартипте, тактоосуз аткарылууга тийиш. Доону камсыз кылуу маселелери боюнча бардык аныктамаларга жай арыз берүүгө же представление келтирүүгө болот. Бирок, доону камсыз кылуу жөнүндөгү аныктамага жай арыз берүү же представления келтирүү бул аныктаманын аткарылышын токтото албайт. Ал эми тескерисинче, доону камсыз кылууну алып салуу жөнүндөгү же доону камсыз кылуунун бир түрүн башка түрүнө алмаштыруу жөнүндөгү аныктамаларга жай арыз берүү же представления келтирүү ал аныктамалардын аткарылышын. Доону камсыздоо боюнча көрүлгөн чаралар мыйзамда каралган негизде жокко чыгарылышы да мүмкүн.

Доону камсыздоо жоопкердин арызы боюнча же соттун демилгеси боюнча ошол эле сот тарабынан жокко чыгарылышы мүмкүн. Доону камсыздоо жокко чыгаруу жөнүндө маселе соттун отурумунда чечилет. Ишке катышкан адамдар отурумдун убактысы жөнүндө кабарландырылат, бирок алардын келбей коюшу доону камсыздоо жокко чыгаруу жөнүндөгү маселени карап чыгуу үчүн тоскоолдук кылбайт.

Доодон баш тартылган учурда, доону камсыздоо үчүн көрүлгөн чаралар чечим мыйзамдуу күчүнө киргенге чейин сакталат. Бирок, сот чечим менен бир эле учурда же чечим чыгарылгандан кийин доону камсыздоо жокко чыгаруу жөнүндө аныктама чыгара алат. Доо канаттандырылган учурда аны камсыздоо боюнча көрүлгөн чаралар соттун чечими аткарылганга чейин өз күчүн сактайт-жоготпойт. Сот доону камсыздоого жол берүү менен бирге, чечимдин натыйжасына байланыштуу, жоопкер үчүн мүмкүн болгон зыяндын ордун толтурууну доогерден талап кылууга укуктуу.

Доогердин доодон баш тартуу жөнүндөгү соттун чечими мыйзамдуу күчүнө киргенден кийин жоопкер ошол эле сотто доо коюу жолу менен, доогердин өтүнүчү боюнча кабыл

алынган, доону камсыздоо боюнча көрүлгөн чаралар менен ага келтирилген зыяндын ордун толтурууну доогерден талап кылууга укуктуу.

Жыйынтык. Жарандык процесстик укуктун теориясында доо коюу жана доо коюу укугу түшүнүктөрү эң татаал жана талаштуу түшүнүктөрдүн бири. Илимде бул түшүнүктөрдүн аныкталышы доонун түшүнүгүнүн мүнөздөмөлөрү менен ажырагыс байланышта, андагы материалдык жана процессуалдык принциптердин өз ара байланышын эске алат. Демек, авторлор доонун бирдиктүү түшүнүгүнөн баштап, доо укугун да бирдиктүү категория катары карашат. Башка пикирге ылайык, доону материалдык жана процесстик укуктук мааниде түшүнүүгө басым жасоо менен, талап кылуу укугунун өз алдынча түшүнүктөрүн (доонун мазмундук жагына туура келет) жана укукту айырмалоого болот деген тыянак чыгарылат.

Ошентип, доону камсыз кылуу-келечекте доогердин пайдасына чыгарыла турган сот чечиминин реалдуу аткарылышына багытталып, сот тарабынан колдонулуучу чаралар. Бул чаралар келечекте доогердин пайдасына чыгарылуучу сот чечиминин реалдуу аткарылышын камсыз кылуучу процесстик, маанилүү кепилдиктердин бири болуп эсептелет.

Колдонулган адабияттар

1. Треушников М.К. Развитие гражданского процессуального права России // Заметки о современном гражданском и арбитражном процессуальном праве. М. Изд-во: Юрид.литература. 2004. С.8
2. Сорокин В.В. Концепция эволюционного развития правовой системы в переходный период: автореф.Дис.докт. юр. наук./ Екатеринбург. 2013. С.48-51
3. Ануфриев А.Ю. Теоретические и практические аспекты реализации гражданской процессуальной ответственности: диссертация ... кандидата юридических наук: 12.00.15/ А.Ю. Ануфриев. – Саратов, 2014. С.256
4. Уксусова Е.Е. Взаимосвязи гражданского процессуального права с правом материальным: проблемы теории и практики / Е.Е. Уксусова //Актуальные проблемы российского права. 2017. № 3. – С. 143 - 153; № 4. – С. 83
5. Кыргыз Республикасынын жарандык процесстик кодекси 29.12.1999-ж. №146.

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661

№2(3)/2023, 98-106

УДК: 351.79 (572)

DOI: [10.52754/16948661_2023_2\(3\)_15](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_2(3)_15)

**К ВОПРОСУ ОБ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ КЛАССИФИКАЦИИ И ПРЕВЕНЦИИ
ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ**

ЭКОЛОГИЯЛЫК УКУК БУЗУУЛАРДЫН КЫЛМЫШ-УКУКТУК КЛАССИФИКАЦИЯСЫ
ЖАНА АЛАРДЫН АЛДЫН АЛУУ МАСЕЛЕЛЕСИ ЖӨНҮНДӨ

ON THE ISSUE OF CRIMINAL CLASSIFICATION AND PREVENTION OF
ENVIRONMENTAL CRIMES

Рахметова А.Е.

Рахметова А.Е.

Rakhmetova A.E.

докторант, Аль-Фараби атындагы КАЗНУ, Алматы ш., Казакстан Республикасы

докторант, КАЗНУ им. Аль-Фараби, г. Алматы, Республика Казахстан

Doctoral student, KAZNU named after Al-Farabi, Almaty City, Republic of Kazakhstan

К ВОПРОСУ ОБ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ КЛАССИФИКАЦИИ И ПРЕВЕНЦИИ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ

Аннотация

В статье рассмотрены объективные законы развития, которые определяют целесообразное построение общественных отношений, оказывают на действия индивида в определенных объективных условиях, соответствующих данному уровню развития социума.

Ключевые слова: экологическое правонарушение, виды ответственности; классификация преступлений; превенция правонарушений.

**ЭКОЛОГИЯЛЫК УКУК БУЗУУЛАРДЫН
КЫЛМЫШ-УКУКТУК КЛАССИФИКАЦИЯСЫ
ЖАНА АЛАРДЫН АЛДЫН АЛУУ МАСЕЛЕЛЕСИ
ЖӨНҮНДӨ**

**ON THE ISSUE OF CRIMINAL CLASSIFICATION
AND PREVENTION OF ENVIRONMENTAL CRIMES**

Аннотация

Макалада коомчулук менен байланыштын максаттуу курулушун аныктаган жана коомдун өнүгүү деңгээлине дал келген белгилүү бир объективдүү шарттарда адамдын иш-аракеттерин көрсөткөн өнүгүүнүн объективдүү мыйзамдары каралат

Abstract

The article examines the objective laws of development that determine the expedient construction of public relations and indicate the actions of the individual under certain objective conditions corresponding to this level of development of society.

Ачык сөздөр: экологиялык кылмыштар, жоопкерчиликтин түрлөрү; кылмыштардын классификациясы; кылмыштардын алдын алуу.

Keywords: environmental offenses, types of responsibility; classification of offenses; prevention of offenses..

Введение

Возможность нарушений норм заложена в человеческой природе, соответственно, государство своей принудительной силой вынуждено обеспечивать охрану и безусловную реализацию правовых норм. В арсенале государства имеются нормы, предусматривающие юридическую ответственность в отношении лиц, поведение которых не соотнобразуется с его обязательными предписаниями [1, с.565].

Итак, правонарушение - социальное явление, которое сопровождает человеческое общество с ранних стадий его развития. Изменяются лишь характер, причины и распространенность, связанные с воздействием различных факторов, способствующих их совершению. Границы противоправности и меру ответственности за нарушение установленных правил поведения определяет государство. По этой причине, одно и то же деяние, в различных исторических обстоятельствах, может оцениваться и как противоправное поведение, и как юридически безразличное с точки зрения действующего права [2, с. 126].

В процессе анализа необходимо детализировать некоторые аспекты в области теоретической разработки понятия «правонарушение» в уголовно-правовом ключе. Правонарушения являются противоправным поведением и предметом оценки права в силу того, что субъекты права действуют в социуме, и каждое из них наносит вред личным, коллективным, общественным, государственным интересам, приводит к вредным, а нередко невосполнимым последствиям [2, с. 131].

Правонарушения обладают характерными признаками, среди которых необходимо выделить следующие:

- Правонарушение – всегда определенное деяние, находящееся под постоянным контролем воли и разума человека. Это волевое, осознанное деяние, выражающееся в действии или бездействии человека.
- Другим признаком выступает то, что противоправность – важный признак правонарушения. Не всякое деяние – действие или бездействие – является правонарушением. А лишь то, которое совершается вопреки правовым велениям, нарушает закон.
- Не менее важным признаком и характерным элементом выступает наличие вины. Так, к примеру, в теории и практике исходят из посыла, что не всякое противоправное деяние следует считать правонарушением, а лишь то, которое совершается умышленно или по неосторожности. Иными словами, происходит по вине лица [3, с. 237].

Вина означает понимание или осознание лицом противоправности (недопустимости) своего поведения и возникающих при этом последствий. Вина в свою очередь имеет две формы: умысел и неосторожность.

В курсе теории права, под правонарушением понимается совершаемое деликтоспособными людьми, т.е. способными контролировать свою волю и свое поведение, отдавать отчет в своих действиях, осознавать их противоправность и быть в состоянии нести ответственность за их последствия.

Как известно, к основным отличительным признакам правонарушения исследователи относят:

- наличие вреда, причиненного лицу или организации другим лицом или организацией;
- наличие причинной связи между противоправным деянием и причиненным вредом [4, с. 167].

Из сказанного можно резюмировать, что правонарушениями следует считать не только такие противоправные деяния, которые уже повлекли за собой вредные последствия, но и такие, которые могут причинить обществу, лицу или государству вред.

Также в общей теории правонарушений выделяются и следующие свойства правонарушений, образующих в совокупности его понятие:

- правонарушение всегда деяние (действие или бездействие);
- всегда есть виновное деяние;
- деяние общественно опасное, т. е. причиняющее или могущее причинить вред обществу (это положение вызывает споры в литературе);
- деяние, противоречащее нормам права;
- деяние, за совершение которого предусматривается ответственность.

Денисовым Ю.А. в монографии «Общая теория правонарушения и ответственности (социологический и юридический аспекты)» [5, с.18], сделаны выводы о месте этого явления и выражающего его понятия в структуре общей теории права:

- сложилось понимание правонарушения как разновидности юридических фактов, как основания юридической ответственности. В такой интерпретации понятие правонарушения не относится к важнейшим категориям правоправедения и играет подчиненную роль по отношению к таким понятиям, как правоотношение, юридическая ответственность, правопорядок, законность.
- анализ показывает, что понятие правонарушения играет в нем более важную роль, являясь внутренней антитезой каждой категории правоправедения, которые во взаимосвязи выражают исследуемую правовую реальность [5, с.48].

Денисов Ю.А. в продолжение монографического исследования фиксирует преступление с позиции ответственности личности за содеянное, а она ответственна лишь в той степени, в какой деяние субъектно, т.е. оно является ее деянием, а так как оно опосредовано сознанием, то является виной, выражает ее отрицательное отношение к общественным отношениям и правовой форме их упрочения и охраны. Мера субъектности деяния достаточно адекватно выражают понятия умысла и неосторожности. Таким образом, указанный автор приходит к выводу, что понятие правонарушения и вины - это определение одного и того же объективного содержания под различными углами зрения. Правонарушение, по мысли автора: «индивидуалистский произвол отдельных индивидов, ответственных за свои действия, выражающийся в форме виновного деяния, опасного для устоев данного общества, нарушающего правопорядок, являющийся вместе с тем элементарной формой социального явления - деликтности» [5, с. 115].

Значимой видится позиция казахстанского исследователя Хаджиева А.Х., которым рассматривается юридическая ответственность как средство охраны окружающей среды. Для признания правонарушения экологическим, сфера проявления и способ воздействия экологически значимой противоправной деятельности не должны иметь существенного

значения. Автор разделяет позицию, выдвигающую в качестве идентифицирующего признака правонарушения его экологическую направленность и подчеркивает, что для отнесения правонарушения к категории экологических необходимо и достаточен при наличии иных общих признаков состава правонарушения именно этот признак. По мнению Хаджиева А.Х., предмет экологического правонарушения составляет качество, целостность взаимосвязей и иные объективные параметры природных явлений, ресурсов, среды в целом в тех пределах в каких они подпадают в сферу правового регулирования и при этом испытывают негативное воздействие противоправного деяния. Только при ухудшении этих показателей или при создании такой угрозы правонарушение приобретает экологическую направленность [6, с.14].

Таким образом, не все правонарушения в области недропользования в целом посягают на экологические, природоохранные требования. В этой области есть правонарушения, посягающие на право собственности на недра и право недропользования, установленного порядком управления и распоряжения госфондом недр и его компонентами.

Между тем, Бринчук М.М. при характеристике экологического правонарушения обращает внимание на следующие существенные особенности:

- экологически значимое противоправное деяние не всегда должно быть виновным, при этом вред, причиненный источником повышенной опасности, должен быть компенсирован независимо от вины причинителя;
- совершение экологического правонарушения не всегда сопровождается причинением вреда. В определенных условиях вред мог не наступить, но была реальная угроза его наступления.

Возьмем за основу положение Бринчука М.М., что экологическое правонарушение определяется как «противоправное, виновное деяние (действие или бездействие), совершаемое правоспособным субъектом, причиняющее или несущее реальную угрозу причинения экологического вреда либо нарушающее права и законные интересы субъектов экологического права» [7, с. 158].

Согласно теории, экологические правонарушения подразделяются на *проступки и преступления*. Экологические преступления представляют собой опасные деяния (действия или бездействия), посягающие на окружающую среду и ее компоненты. Виды экологических преступлений предусмотрены в Уголовном кодексе РК.

Проступки - виновные противоправные деяния, характеризующиеся меньшей степенью общественной опасности, влекут за собой применение мер административного, дисциплинарного, материального и гражданско-правового воздействия [3, с. 385]. В соответствии с видами экологических правонарушений наступает дисциплинарная, материальная, административная, уголовная и гражданско-правовая ответственность.

Согласно положениям общей теории права, экологическое правонарушение *структурно состоит из объекта, субъекта, объективной и субъективной сторон*.

Так, к примеру, *объектом экологического правонарушения* - являются общественные отношения по поводу окружающей среды в целом и ее отдельных компонентов, регулируемые и охраняемые нормами права. Эти отношения по своему содержанию касаются собственности

на природные ресурсы, природопользования, охраны окружающей среды от вредных воздействий, защиты экологических прав и законных интересов человека и гражданина.

Субъектами экологического правонарушения могут быть юридические, должностные и физлица, в том числе иностранные юрлица и граждане, совершившие правонарушения, связанные с природопользованием или охраной окружающей среды (далее ООС) на территории РК или территории, находящейся под ее юрисдикцией.

Состав субъектов варьируется в зависимости от вида экологического правонарушения. Так, субъектами дисциплинарной ответственности являются должностные лица и работники предприятий, уголовной – должностные лица и граждане, административной – юрлица, должностные лица и граждане [3, с. 362].

Важно определить, что для *объективной стороны экологического правонарушения* характерными признаками выступают:

- 1) противоправность поведения;
- 2) причинение или реальная угроза причинения экологического вреда, либо нарушение иных законных прав и интересов субъектов экологического права;
- 3) причинная связь между противоправным поведением и нанесенным экологическим вредом или реальной угрозой причинения такого вреда, либо нарушением иных законных прав и интересов субъектов экологического права.

Субъективная сторона экологического правонарушения характеризуется виной правонарушителя. Под виной понимается психическое отношение правонарушителя к своему противоправному поведению, которое может проявляться в действии или бездействии. Закон предусматривает две формы вины: умысел (прямой или косвенный) и неосторожность [5, с. 232].

Так, умышленным является экологическое правонарушение, при котором нарушитель предвидит наступление общественно вредных последствий своего поведения и желает или сознательно допускает их (например, предприниматель сбрасывает токсичные отходы своего производства не в установленном для этого месте).

Можно в качестве примера также привести ситуацию с обмелением Аральского моря, когда в результате хищнической, безответственной деятельности множества субъектов было вылито большое количество токсичных отходов, велись активно рыбо-промысловые работы, что обусловило трагическое обмеление акватории Арала. Такая безответственная деятельность, по сути, стала экологической катастрофой для всего ЦА региона.

В приведенном анализе важно зафиксировать, что неосторожность бывает двух видов: самонадеянность и небрежность. В оценочно-эмпирических исследованиях отмечается, что самонадеянность имеет место тогда, когда лицо, нарушающее экологическое требование, предвидит общественно вредные последствия своей деятельности, но легкомысленно рассчитывает на возможность избежать их. Небрежность проявляется в том, что лицо не предвидит наступления вредных последствий, хотя должно было и могло их предвидеть [8, с. 32-41].

В природоохранительной практике, достаточно часто встречается безвиновная (абсолютная) ответственность – за вред, причиненный источником повышенной опасности. Так, Бринчук М.М. отмечает: одни экологические правонарушения могут быть совершены при любой форме вины (к примеру, правонарушения, последствиями которых является загрязнение атмосферного воздуха или вод), другие – только при умышленной форме вины (незаконная охота или рыбная ловля), третьи – по неосторожности (к примеру, небрежное обращение с огнем в лесу и нарушение правил пожарной безопасности в лесах). Последний фактор, по сути, ежегодно приводит по оценкам экспертов к катастрофическому уменьшению лесных угодий в Казахстане.

Между тем, на практике допускаются многочисленные отклонения от нормативных правил, требований и предписаний, юридическим выражением которых является нарушение экологического, природоохранного законодательства РК. Следует отметить, что правонарушение в экологической сфере обладает всеми теми признаками, которыми обладают правонарушения вообще.

Экологическое правонарушение это всегда волевое, осознанное деяние, выражающееся в действии или бездействии самих недропользователей. Нарушение правил использования недр или правил их добычи это уже определенное деяние недропользователя.

Еще раз отметим, что другим признаком выступает *наличие вины*. Все правонарушения в сфере недропользования совершаются умышленно. Виновный осознает нарушение правил охраны и использования недр, предвидит неизбежность или возможность причинения значительного ущерба либо сознательно допускает его причинение.

Важно отметить, что указанные признаки правонарушений основные, но не исчерпывающие. Кроме них существуют другие, хотя и менее важные признаки и черты. Все они обобщаются в выработанной методологией понятии «состав преступления», с помощью которого формально-логически определяются признаки известной теоретической схеме: объект, субъект, объективная сторона и субъективная сторона правонарушения [3, с.584].

Объектом данных правонарушений являются охраняемые нормами права общественные отношения по рациональному и безопасному использованию недр. Если объектом правонарушения являются определенные общественные отношения, то предметом правонарушения являются – природные ресурсы или право на природные ресурсы, по поводу которого возникли общественные отношения, в тех пределах, в каких они попадают в сферу правового регулирования и при этом охватываются воздействием противоправного деяния [10].

Логично, что таким образом определяется и объективная сторона правонарушения, выражающаяся в совершении деяний (действие или бездействие), нарушающих нормативные установления, требования и предписания законодательства.

Рассмотрим детально аспекты указанной проблемы. *Экологический вред* - наносится экосистеме и может быть результатом нерационального недропользования, результатом загрязнения ОС. Воздействие экологического вреда может ограничиться пределами одного или нескольких объектов, компонентов ОС.

Антропологический вред - результат действия, следствия экологического вреда, предполагающий причинение ущерба жизни и здоровью человека, в результате использования

ресурсов с нарушением требований безопасного недропользования. Следовательно, вред жизни и здоровью может причиняться как работникам, которые могут заниматься использованием природных ресурсов, так и иным гражданам в результате воздействия недропользования на природные объекты.

Субъектами правонарушений могут являться казахстанские и иностранные физические и юрлица, совершившее правонарушение в этой сфере. Субъектов ответственности можно дифференцировать по видам юридической ответственности.

Анализ экологического законодательства РК позволяет зафиксировать, что к различным видам ответственности за незаконное недропользование могут привлекаться и должностные лица специально уполномоченных госорганов по управлению использованием и охраной ресурсов при нарушении ими правил предоставления ресурсов в пользование. Гражданско-правовая ответственность госорганов, органов МСУ либо должностных лиц этих органов за нарушения прав недоропользователей возникает в случае издания ими правых актов, не соответствующих законодательству.

Субъективная сторона правонарушений, где вина – есть отношение правонарушителя к совершенному им противоправному деянию и его вредным последствиям в виде умысла или неосторожности. При этом умысел может быть прямым или косвенным, а неосторожность выражается в виде самонадеянности или небрежности.

Правонарушение, представляя собой наиболее острое проявление противоречий (расхождений) между юридическими требованиями (запретами, ограничениями, предписаниями) и реальностью опосредованных ими отношений в экологической сфере, является основанием для приведения в действие механизмов юридической ответственности и возмещения ущерба [9, с. 235].

Таким образом, можно резюмировать, что: *правонарушение в сфере недропользования следует определить, как противоправное, виновное деяние (действие или бездействие), совершаемое правоспособным субъектом, причиняющее или несущее реальную угрозу причинения вреда либо нарушающее права и законные интересы субъектов правового регулирования в сфере недропользования.* И представляется как фактическое и правовое основание для привлечения виновных к юридической ответственности, применения к ним предусмотренных законодательством санкций, что отметим, является не только характерной тенденцией для текущей казахстанской законодательной практики.

Стоит признать, что законодатель в РК отразил все разновидности правонарушений, исходя из которых, можно выделить их **классификацию по разным основаниям, к которым отнесены:**

- характера правонарушений,
- степени их вредности и опасности для общественных отношений,
- характера применяемых санкций.

Следует констатировать, что за преступления в экологической сфере применяются уголовно-правовые санкции, которые устанавливают значительные ограничения на поведения и правовой статус лиц, виновных в их совершении.

Различным группам правоотношений в экологической сфере свойственны специфические обстоятельства, порождающие их возникновение. Иначе говоря, законодатель закрепил лишь принцип юридической ответственности субъектов, совершивших противоправные деяния.

Таким образом, по итогам анализа можно резюмировать следующее:

- Выделены свойства правонарушений, образующих в совокупности его понятие;
- Понятие правонарушения фиксирует преступление с позиции ответственности личности за содеянное.
- Согласно с положениями общей теории права, экологическое правонарушение *структурно состоит из объекта, субъекта, объективной и субъективной сторон.*
- Следует отметить, что правонарушение в экологической сфере обладает всеми теми признаками, которыми обладают правонарушения вообще.

Список использованной литературы

1. Беляев, Н. А., Сорокин, В. Д., Чечина, Н. А. Методологические основы изучения причин правонарушений, совершаемых виновно гражданами. / В кн.: Преступность и ее предупреждение / Н.А. Беляев и др.. – Л., 1966. – С.280.
2. Алексеев, С.С. Общая теория права. / Учебник. - М.,1982. Т.2. - С.126.
3. Теория государства и права. / Курс лекций. / Под ред. М.М. Марченко. – М., 1995. – 237 с.
4. Самощенко, И.С. Понятие правонарушения по советскому законодательству. – М., 1971. – 220 с.
5. Денисов, Ю.А. Общая теория правонарушения и ответственности (социологический и юридический аспекты). – Л., 1983. – 320 с.
6. Хаджиев, А. Юридическая ответственность как средство охраны окружающей среды: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. – Алма-Ата: АН Каз.ССР, Институт философии и права, 1988. – 23 с.
7. Бринчук, М.М. Экологическое право (право окружающей среды): учебник. – М.: Юристъ, 1998. – 688 с.
8. Кудрявцев, В.Н. Криминология. учебник. – М.: Юрист, 1995. – 512 с.
9. Малеин, Н.С. Правонарушение: понятие, причины, ответственность. – М.: Юрид. лит., 1985. – 342 с.
10. Истамкулов, Ж., & Абдикеримов, Ж. (2023). Экологиялык кризис жана аны жеңүүнүн укуктук көйгөйлөрү. *Вестник Ошского государственного университета. Право*, 1(2), 59-65. DOI: [https://doi.org/10.52754/16948661_2023_1\(2\)_9](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_1(2)_9). EDN: ВТХРТХ.

УДК: 343.01

DOI: [10.52754/16948661_2023_2\(3\)_16](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_2(3)_16)

**ЖАЗЫК-АТКАРУУ МЫЙЗАМДАРЫНЫН ПРОЦЕССУАЛДЫК НОРМАЛАРЫ
ЖАНА АЛАРДЫН ЭРКИНДИГИНЕН АЖЫРАТУУНУ АТКАРУУДАГЫ
ФУНКЦИЯЛАРЫ**

ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ НОРМЫ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО ПРАВА И ИХ
ФУНКЦИИ ПРИ ИСПОЛНЕНИИ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ

PROCEDURAL NORMS OF CRIMINAL EXECUTIVE LAW AND THEIR FUNCTIONS IN
THE EXECUTION OF IMPRISONMENT

Ташмаматов Азизбек Ааматович

Ташмаматов Азизбек Ааматович

Tashmatov Azizbek Amatovich

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети

старший преподаватель, Ошский государственный университет

Senior Lecturer, Osh State University

Насирова Айпери Жамшитбековна

Насирова Айпери Жамшитбековна

Nasyrova Ayperi Zhamshitbekovna

магистрант, Ош мамлекеттик университети

магистрант, Ошский государственный университет

Master's Student, Osh State University

ЖАЗЫК-АТКАРУУ МЫЙЗАМДАРЫНЫН ПРОЦЕССУАЛДЫК НОРМАЛАРЫ ЖАНА АЛАРДЫН ЭРКИНДИГИНЕН АЖЫРАТУУНУ АТКАРУУДАГЫ ФУНКЦИЯЛАРЫ

Аннотация

Макалада Кыргыз Республикасынын Жазык аткаруу кодексинин процессуалдык нормаларын жөнгө салынышы, андагы маселери жана классификациясы каралган. Укук чектөөлөрдүн түшүнүгү талдалып, ар түрдүү көз караштагы ойлор каралган. Адабияттарды жана ченемдик укуктук актыларды талдоонун негизинде Жазык аткаруу мыйзамынна укуктук чектөөлөрүнүн түшүнүгүнө аныктама берүүгө аракет жасалган. Жазык аткаруу мыйзамынын аткарылышы милдет жана укуктук мажбурлоо сыяктуу юридикалык каражаттар менен камсыздалгандыгы айтылган. Процессуалдык нормалардын негизги максаты – алар жазык-аткаруу мыйзамдарынын материалдык нормаларын ишке ашыруунун жана коргоонун тартибин аныктоого, зарыл болгон учурда аларды аткаруунун варианттарын караштырылган. Укуктук чектөөлөрдүн максаты жана мааниси кеңири чагылдырылган.

Ачкыч сөздөр: процессуалдык нормалар, түзөтүү мекемеси, оор кылмыштар, өзгөчө оор кылмыштар, укуктук чектөөлөр, тыюу салуулар.

ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ НОРМЫ УГОЛОВНО- ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО ПРАВА И ИХ ФУНКЦИИ ПРИ ИСПОЛНЕНИИ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ

Аннотация

В статье рассматривается регулирование процессуальных норм уголовного кодекса Кыргызской Республики, его вопросы и классификация. Анализируется понятие правовых ограничений и рассматриваются мнения с разных точек зрения. На основе анализа литературы и нормативных правовых актов предпринята попытка определить понятие правовых ограничений Уголовного закона. Было указано, что исполнение уголовного закона обеспечивается такими правовыми средствами, как обязанность и правовое принуждение. Основное назначение процессуальных норм заключается в определении порядка реализации и защиты материальных норм уголовного права, а при необходимости рассматриваются варианты их реализации. Подробно описаны цель и смысл правовых ограничений.

Ключевые слова: процессуальные нормы, исправительное учреждение, тяжкие преступления, особо тяжкие преступления, правовые ограничения, запреты.

PROCEDURAL NORMS OF CRIMINAL EXECUTIVE LAW AND THEIR FUNCTIONS IN THE EXECUTION OF IMPRISONMENT.

Abstract

The article discusses the regulation of procedural norms of the criminal code of the Kyrgyz Republic, its issues and classification. The concept of legal restrictions is analyzed and opinions are considered from different points of view. Based on an analysis of literature and regulatory legal acts, an attempt has been made to define the concept of legal restrictions of the Criminal Law. It was stated that the execution of the criminal law is ensured by such legal means as obligation and legal coercion. The main purpose of procedural rules is to determine the procedure for the implementation and protection of substantive rules of criminal law, and, if necessary, options for their implementation are considered. The purpose and meaning of legal restrictions are described in detail.

Keywords: procedural norms, correctional institution, serious crimes, especially serious crimes, legal restrictions, prohibitions.

Киришүү

Изилдөө темасынын актуалдуулугу укуктун калыптануу шарттарында жаңы мамлекеттин, мыйзамдарды гумандаштыруунун, кылмыш-жаза укугу илиминин алдында бир катар теориялык жана практикалык милдеттер турат. Аларды ишке ашыруу кылмыш жазаларын, атап айтканда, обочолонуу шарттарында жашаган инсандын укуктарын олуттуу чектеген эң оор жаза катары эркиндигинен ажыратуу жазаларын аткарууну укуктук жактан камсыз кылуу зарылдыгын билдирет.

Жазык жазаларын аткаруу маселеси ата мекендик жана чет өлкөлүк юридикалык илимдин көңүл борборунда дайыма болуп турат, ал эл аралык укуктук стандарттардын талаптарына ылайык эркиндигинен ажыратууну натыйжалуу аткаруу үчүн гана эмес, социалдык-экономикалык жана уюштуруучулук шарттарды түзүүнү камтыйт, бирок ошондой эле тиешелүү мыйзам базасы.

Жазык-аткаруу укугу өнүгүүнүн ар кандай баскычтарында өз алдынча укуктук тармакка айлануунун татаал жолун басып өтүп, коомдун шарттарын жана муктаждыктарын эске алуу менен динамикалуу түрдө өзгөргөн. 1997-жылы Кыргыз Республикасынын Жазык-аткаруу кодексинин кабыл алынышына жана ишке ашырылышына байланыштуу акыркы жылдары жазык-аткаруу мыйзамдарына өзгөчө конструктивдүү өзгөртүүлөр киргизилди.

Ошого карабастан, узак убакыт бою кылмыштуулукка каршы мамилелерди жөнгө салуу маселелерин чечүүдө укук тармактарынын, анын ичинде жазык мыйзамдарынын материалдык ченемдерине олуттуу көңүл бурулуп келген. Процессуалдык ченемдер укуктук жөнгө салууда олуттуу ченемдик мааниге ээ эмес, экинчи даражадагы деп эсептелген. Жазык-аткаруу мыйзамдарын кайра карап чыгуунун заманбап шарттарында каралып жаткан нормалардын тобу, аны жалпы укуктук фундаменталдык категорияларды түшүнүүгө, жазык-укуктук жазаларды аткаруу чөйрөсүндөгү эл аралык стандарттардын негизги талаптарына ылайык келтирүүгө өзгөчө көңүл бурууда (КРнын Жазык-аткаруу тутумунун органдары жана мекемелери жөнүндө 2023-жыл 12-август №197).

Юриспруденциядагы процессуалдык эрежелер аз изилденген укуктук көрүнүш. Жазык-аткаруу мыйзамдарын реформалоо процесстери менен мүнөздөлгөн акыркы жылдары жазык-аткаруу мыйзамдарында бул көйгөйдү комплекстүү талдоо боюнча монографиялык изилдөөлөр болгон эмес. Процессуалдык ченемдердин укуктук табияты жазык-аткаруу укугу илиминде гана эмес, жалпы теориялык юридикалык илимде да толук ачык-айкын эмес бойдон калууда. Адабиятта укуктун процессуалдык нормаларынын түрлөрү жана функциялары аларды ишке ашыруунун каражаттары жана чектери жөнүндө комплекстүү иштеп чыгуулар жок. [5-328-б.]

Процессуалдык укуктук ченемдердин табиятын изилдөөнүн зарылчылыгы өткөөл мезгилде жазык жазаларын аткаруунун бир системасынан экинчисине өтүү мезгилинде кылмыш жазаларын аткаруунун эл аралык коомчулук тарабынан жалпы таанылган принциптерине негизделген кыйла демократиялуу болгондугу менен шартталган жана соттолгондорго мамиле кылуу, жазык-аткаруу укук мамилелеринин субъекттери катары соттолгондордун субъективдүү укуктарын жана мыйзамдуу таламдарын коргоону укуктук камсыздоонун процесстик маселелери. Бул милдет кылмыш-жаза жазаларын аткаруунун процесстик формасын түзүү жана колдонуу боюнча мамлекеттин мыйзам чыгаруу жана укук

коргоо ишинин алкагында чечилет, анын мааниси бул процесстин негизин түзгөн негизги принциптерди камсыз кылууга багытталгандыгында жана жазык жазасын өтөп жаткан адамдардын укуктарын жана эркиндиктерин камсыз кылуунун укуктук кепилдиктеринин бирин билдирет. Мындан тышкары, мыйзам чыгаруучу тарабынан түзүлгөн жазык-заттык ченемдерди ишке ашыруунун процесстик формасы жазык-укуктук жазалардын аткарылышына мамлекеттик көзөмөл жүргүзүүгө көмөктөшөт, укук коргоо процессинде администрациянын өзүм билемдигин чектөөгө, эң натыйжалуу ишке ашыруунун негиздерин аныктоого мүмкүндүк берет соттолгондордун субъективдүү укуктарын жана ошону менен жазык-укуктук мамилелердин катышуучуларын тартипке салуу.

Процессуалдык нормалардын негизги максаты – алар жазык-аткаруу мыйзамдарынын материалдык нормаларын ишке ашыруунун жана коргоонун тартибин аныктайт, зарыл болгон учурда аларды аткаруунун варианттарын караштырат. Кандай болгон күндө да кылмыш жазаларын аткаруу процессинде аларды ишке ашыруунун тартиби жок чыгарылган ченемдик укуктук актылардын таасири оор, ал тургай күчүн жоготот. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин ченемдерин иштеп чыгуу үчүн кабыл алынган мыйзам алдындагы актылар ишке ашыруунун жакшы иштелип чыккан процесстик формасын, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин көптөгөн жоболорун талап кылат. Бул кылмыш-жаза жазаларын аткарууну укуктук жөнгө салуунун эффективдүүлүгүн жогорулатуунун бирден-бир жолу.[4- 457-б.]

Мындан сырткары түзөтүү мекемелеринин түрлөрү: эркиндигинен ажыратуу түрүндөгү жазаны өтөө режими жана шарттары. Аны түрмө гана эмес, колониялар же башка уюмдар да көрсөтөт. Ошентип камакта кармоонун шарттары жана башка өзгөчөлүктөрү менен айырмаланган мындай мекемелердин бир нече түрү бар.

Түзөтүү мекемеси - кылмышкерлер абак жазасын өтөй турган жай бул чектөө оор жана өзгөчө оор кылмыштарга, ошондой эле башка кылмыштарга гана тиешелүү. Бул аракеттер жарандар үчүн коркунучтун даражасы боюнча ар кандай болот. Ар бир соттолгон адамдын жеке моралдык, психологиялык жана социалдык өзгөчөлүктөрү бар, анын аркасында тиешелүү түзөтүү мекемеси тандалат. Абактагылардын жашоого болгон өзгөчө көз карашы, ишенимдери жана жөндөмдөрү бар, ошондуктан аларды бирдей шартта кармоого болбойт. Бул бир нече түрлөрүн түзүүгө алып келди. Кылмышкер жазасын өтөй турган конкреттүү уюмду тандоодо кылмыш жосунун жасоо ыкмасы, себептери оордотуучу же жеңилдетүүчү жагдайлар жана башка факторлор эске алынат. Ар кандай түзөтүү мекемесинин иштеши Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин жана башка ченемдик укуктук актылардын жоболоруна ылайык жөнгө салынат. Жаза аткаруу мекемелеринин негизги милдети кылмыш-жаза мыйзамдарынын талаптарын аткаруу болуп саналат. Ошондуктан төмөнкүдөй иш-аракеттер аткарылат: белгиленген режимди түзүү; кылмышкерлерге багытталган тарбиялык чараларды ишке ашыруу; коомго пайдалуу иштерди аткаруу; камактагыларга жалпы же кесиптик окуудан өтүү мүмкүнчүлүгүн сунуштоого; кылмышкерлердин дүйнө таанымын өзгөрткөн коомдук таасир этүүнүн өзгөчө ыкмаларын колдонуу. Жазаларды өтөө үчүн оптималдуу шарттарды жана жол-жоболорду түзүү максатында соттолгондорду эсепке алуу, ошондой эле пайдалуу иштерди аткаруу үчүн атайын бөлүктөргө бекитүү жүргүзүлөт. Мекеменин кызматкерлери камактагылардын жүрүм-турумуна көз салып жумушка жөнөтүшөт.[7-78-б.]

Соттолуучунун оптималдуу деңгээли сакталып, тартипти сактоо үчүн ар кандай чаралар көрүлүүдө. Тиешелүү учурларда сыйлык же дисциплинардык чара көрүлөт. Түрдүү чаралар камактагылардын түрмөнүн эрежелерин жана процедураларын урматтоосун өнүктүрүүгө багытталган. Ишти башкаруу негизги болуп саналат, анткени кылмышкерлер жынысына, жашына, ден соолугуна жана чеберчилигине жараша сыйланган ишти аткарышы керек. Иш өндүрүштүк цехтерде, ошондой эле мамлекеттик жана бирдиктүү уюмдарда жүргүзүлүп жатат. Эгерде ден соолугуна байланыштуу белгилүү бир чектөөлөр болсо, соттолгондор түз камоо үчүн түзөтүү абагына киргизилет. Башка милдеттерге төмөнкүлөр кирет: ал колдонулган тарбия иштерин жүргүзүү кайталануу менен өзгөчө оор кылмыштар.

Эгерде жалпы режимдеги колониянын соттолгондору режимди же тартип эрежелерин бузса, алар бул мекемеге которулушу мүмкүн. Өмүр бою эркинен ажыратылгандар күчөтүлгөн тартиптеги колонияларда жашашат. Кылмышкер жиберилген конкреттүү мекемени тандоо соттун чечимине жараша болот. Жасалган кылмыштын оордугу жана жагдайлары эске алынат. Алар 5 жылга чейин эркинен ажыратылган эркектер үчүн гана арналган. Мындан тышкары башка колониялардан келген кылмышкерлер ар кандай себептер менен тартипти бузган болсо, бул жакка которулат. Аялдар же соттун чечими менен өмүр бою эркинен ажыратылган адамдар абакка жиберилбейт. Медициналык жана түзөтүү мекемелери. Алар психикалык жактан бузулган же оорулары бар кылмышкерлерге гана арналган. Мындай адамдар мажбурлап дарыланууга муктаж, ошондуктан алар дары-дармек ичкен мекемелерде кармалып, ошондой эле ар кандай медициналык процедуралардан өтүшөт. Ошол эле учурда алардан жөнөкөй, бирок пайдалуу иштерди аткаруу талап кылынат. Мындан тышкары, медициналык мекемелер өнөкөт оорулары бар адамдар үчүн иштелип чыккан. Кылмыш жасаган өспүрүмдөр жашы жете электердин атайын камак жайларына киргизилет. Кылмышкерлер эмгек ишмердүүлүгү менен гана алектенбестен, орто же кесиптик болушу мүмкүн болгон билим алышат. Жашы жете электерди жана чоңдорду, эркектер менен аялдарды, ошондой эле өмүр бою эркиндигинен ажыратууга соттолгондорду эркиндигинен ажыратуунун башка мөөнөттөрүн алган кылмышкерлер менен чогуу кармоого тыюу салынат.

Мурда укук коргоо органдарында расмий иштегендер үчүн өзүнчө мекемелер каралган. Себеби, мындай адамдар кадимки эле түрмөгө же колонияга түшсө, өмүрүнө коркунуч жаралат. Түзөтүү мекемесин тандоо жазанын мөөнөтүнө жана жасалган кылмыштын оордугуна жараша болот. Тандоо эрежелерине төмөнкүлөр кирет: орточо оордуктагы кылмыштар же этиятсыздык үчүн соттолгон жашы жеткен адамдар конуштарга жөнөтүлөт; оор кылмыш жасаган же кайталап кылмыш жасаган кылмышкерлер жалпы режимдеги түзөтүү мекемелеринде кармалат; күчөтүлгөн тартиптеги мекемелер кылмыштуу аракеттерди бир нече жолу жасаган же өзгөчө оор кылмыштар үчүн соттолгон эркек кылмышкерлер үчүн арналган; Өмүр бою эркинен ажыратылгандарды өтөө үчүн атайын режимдеги түзөтүү колониялары колдонулат, бул жерге коркунучтуу кайталанган кылмышкерлер да жөнөтүлөт; эркектер эркинен ажыратуу мөөнөтү 5 жылдан ашпаган абактарда жашашат; түзөтүү мекемелери жашы жетпеген кылмышкерлер үчүн арналган. Соттолгон адамдын оң же терс жүрүм-туруму болгон учурда мекемени алмаштырууга жол берилет, берененин жоболорун эске алуу менен кылмышкерди өткөрүп берүү жөнүндө чечимди сот гана чыгара алат. Бул үчүн соттолгон адамдын эмгекке болгон мамилеси жана мөөнөттөрү эске алынат: соттолгон өзүн жакшы алып жүрсө жана жакшы иштесе, ал колониядан колонияга которулат, бирок белгиленген мөөнөттүн жарымын өтөгөндөн кийин гана; өзгөчө режимдеги колониядан катуу режимдеги

колонияга которуу эркиндигинен ажыратуу мөөнөтүнүн жарымын өтөгөндөн кийин гана мүмкүн болот; колония-поселкеге которуу мөөнөттүн жарымынан кийин жол берилет.

Соттолгон адам, анын мыйзамдуу өкүлү же адвокаты которууну талап кыла алат. Кээде абактын администрациясынын өкүлү арыз менен кайрылат. Документке медициналык текшерүүнүн жыйынтыгы жана оң күбөлөндүрүү тиркелет. Эгерде камактагы адам режимди же дисциплинардык эрежелерди сактоодон баш тартса, жогорку кайтаруу жайына которуу өтүнүчүнө да жол берилет. Эгерде кылмыш жасаган адам кайра кылмыш кылса Кылмыш-жаза кодексинин 58-ст 1-беренеси боюнча жаза колдонулат. Эркектер төмөнкүлөргө дайындалат: эгерде жаран бир уюмга биринчи жолу мүчө болгон болсо, күчөтүлгөн тартиптеги мекемелерге; өзгөчө коркунучтуу рецидивде өзгөчө режимдеги колонияда. Бир нече жолу эркиндигинен ажыратылган аялдар үчүн күчөтүлгөн тартиптеги колония өзгөчө коркунучтуу өнөкөт кылмыштар болгондо гана тандалат, ал эми калган учурларда алар түзөтүү колониялары же жалпы режимдеги мекемелер. Ошентип, Кыргызстанда камакта кармоо шарттары жана башка параметрлери боюнча айырмаланган түзөтүү мекемелеринин бир нече түрү бар деп айта алабыз. Уюмду тандоодо кылмыштын оордугу жана соттолгон адамдын өзгөчөлүктөрү эске алынат. Эгерде камактагы адам өзүн жакшы алып жүрсө же тескерисинче колониянын же абактын администрациясынын талаптарын бузса, абактын түрүн өзгөртүүгө жол берилет.

Эркинен ажыратууга соттолгондордун укуктук абалынын көйгөйлөрү Эркинен ажыратуу эң оор жаза катары адамдын жазанын максаты менен аныкталган бир катар негизги укуктарын чектөөнү жана убактылуу токтото турууну билдирет. Эркиндигинен ажыратуу менен байланышкан укуктарды жана эркиндиктерди чектөө мажбурлоо мүнөзүнө ээ, анткени ансыз түзөтүүнүн жана жазалоонун башка каражаттарын колдонуу мүмкүн эмес. Жарандык коомду калыптандыруу шартында эркин демократиялык мамлекетке өтүү мезгилинде жазык жазасын өтөп жаткан соттолгондордун укуктук абалы маселесине олуттуу көңүл буруу зарыл, анткени ал адам укуктары жана жалпы жарандык укуктар. Эркиндигинен ажыратуу шартында инсандын негизги укуктарын чектөө мыйзамдуу негизделүүгө жана социалдык жактан негиздүү болууга тийиш. Бизге конституциядан баштап, укуктар жана эркиндиктер соттолгондор менен гана чектелип, адамдын негизги укуктарын чектөөлөрдүн чеги жана мүнөзү жарым-жартылай жана бардык майда-чүйдөсүнө чейин көрсөтүлгөн мыйзамдан баштоо керек окшойт, ал эми эркиндиктер ченемдик укуктук актылар менен жөнгө салынат. Эркинен ажыратууга соттолгондордун мындай укугун чектөөнүн жүйөлөрүн жана себептерин мамлекеттик шайлоодо добуш берүү укугу катары көрсөтүү зарыл окшойт. Демократиялык коомдо абакка кесилгендерди чектөө негизсиздей сезилет. Соттолгондордун укуктук абалынын көйгөйлөрүнүн бири болуп соттолгондордун эмгекке жагымдуулугу саналат.

Учурда, базар экономикасынын шартында, жумуш менен камсыз кылуу жана алдыда келе жаткан жумушсуздук көйгөйү актуалдуу болуп турганда, Адам укуктарынын жалпы декларациясында эмгекке болгон укук кепилдеп, мындай деп айтылганын эске сала кетели: «Ар бир адам иштөөгө, жумушту эркин тандоого укуктуу, эмгектин адилеттүү жана ыңгайлуу шарттары жана жумушсуздуктан коргоо». Абактагылардын иштөө укугу боюнча окумуштуулардын арасында дагы эле ар кандай көз караштар бар да. Камактагылар эмгекке конституциялык укукка ээ жана ден соолугун сактоо жана чыңдоо, керектүү адистикке ээ болуу же адистиги боюнча квалификациясын жогорулатуу максатында түзөтүү

мекемелеринин администрациясына ишке орношуу өтүнүчү менен кайрылууга укуктуу деген талаш тартыштар бар.

Мындай көз карашты К.К. Кирилловская, А.Пашерстник, А.Зубков, А.Ременсон жана башкалар. Алар камактагылардын укуктары чектелүү болгону менен биздин коомдун мүчөсү болгондуктан иштөөгө укуктуу деп эсептешет. Жазык мыйзамында көрсөтүлгөндөй, камактагылар иштөөгө конституциялык укукка ээ, бирок өндүрүштүн кыскарышына жана жумушсуздуктун кыскарышына карабастан, алар ишке орношуу же жумушсуздук боюнча жөлөкпул алуу үчүн администрацияга кайрыла алышы үчүн камактагыларга жумушсуздук боюнча жөлөкпул төлөп берүү каралган эмес. Албетте, бул мыйзам чыгаруучу жана абактарда эркинен ажыратуу түрүндөгү кылмыш иштери үчүн соттолгон бийлик өкүлдөрү үчүн көйгөй.[2- 431-б.]

Көптөгөн изилдөөчүлөр да пенитенциардык мекемелерде мажбурлап иштетүүнү эсептешпейт – мисалы, А.И.Зубков, Н.А.Беляев, В.С.Прохоров, В.Д.Меншагин жана башкалар. Дайындалган окумуштуулар соттолгондордун мажбурлап эмгегин жана анын эркин жарандардын эмгегинен айырмасын четке кагышты. Карама-каршы көз караштар кыйла кеңири таралган жана карама-каршы көз караштар, айрыкча Л.Г. Крахмальник, М.Ефимова. Алардын позициясы мыйзамдык мааниде түрмөдө иштөө ыктыярдуу эмес, соттун өкүмү боюнча кылмыш жаза мөөнөтүн өтөп жаткан мезгилде ишке ашырылаарына негизделген. Түрмөдөгү эмгек колдонулганда жазалар сөзсүз болот. Эмгекке мажбурлоо кылмыш жазасынын ажырагыс бөлүгү болуп саналат, ал сөзсүз түрдө эркинен ажыратуу менен байланышкан. Демек, абактарда иштөө - бул аргасыз эмгек. Бул эркин граждандардын эмгеги менен салыштырууга болбой турган кылмышка күнөөлүүлөрдү жазалоонун каражаты. Ошондуктан алардын милдеттенмелерин жокко чыгаруу зарыл. Мажбурлоосуз коомдук пайдалуу эмгекти аткарган соттолгондор түзөтүүгө умтулушат.[3-271-б]

Ошентип, соттолгондордун түзөтүү мекемелеринде иштөөсү чындап эле түзөтүү каражаты болуп калат. Жазык-аткаруу мыйзамдарында соттолгондордун иштөөсүнө тыюу салынган жумуштардын жана соттолгондорду пайдаланууга тыюу салынган кызматтардын тизмеси түрүндөгү чектөөлөр белгиленет. Мындан тышкары, түзөтүү мекемелеринин иш жүзүндөгү өндүрүштүк кубаттуулугу өтө чектелүү, ошондуктан жумушка алууда абактагылардын квалификациясын эске алуу мүмкүн эмес. Соттолгондордун иши минималдуу чектөөлөр менен жана өтө стимулдаштыруу менен уюштурулушу керек. Соттолгондордун иштөө эркиндиги соттолгондорго түзөтүү мекемелеринен тышкары иштөө мүмкүнчүлүгүн берүү жолу менен кеңейтилиши мүмкүн. Мындай мүмкүнчүлүк түзөтүү колонияларын жана өзгөчө режимдеги колонияларды кошпогондо, бардык түзөтүү мекемелеринде болушу мүмкүн.

Жазык-аткаруу мыйзамы жазык-аткаруу тутумуна соттолгондорду дарылоо үчүн дарылоо-профилактикалык мекемелерди жана кургак учуктун активдүү түрү, өнөкөт алкоголизм жана баңгилик менен ооруган, ВИЧ инфекциясы менен ооруган бейтаптарды башкаруу жана амбулатордук дарылоо үчүн түзөтүү мекемелерин түзүү милдетин жүктөйт. Жаза аткаруу мекемелериндеги эпидемиологиялык абал ВИЧ-инфекциясын жуктурган адамдардын санынын туруктуу өсүшү менен мүнөздөлөт. Түрмөлөрдөгү кургак учук олуттуу көйгөй. Бүгүнкү күндө абак жайлары үчүн бул жөн эле кырсык. Ушуга байланыштуу

абактарда кургак учук жана ВИЧ-инфекциясынын көйгөйү система ичиндеги укуктук мааниге гана эмес, коомдук мааниге ээ болгонун белгилей кетүү керек.[7- 279-б.]

Демек, бейтаптарды жайгаштыруу жана дарылоого байланыштуу пенитенциардык тутумдагы учурдагы абал жагымсыз деп баалоо керек. Бирок жазаны аткаруу учурунда кылмышкерди коомдон обочолонтуу жана эркиндигин чектөө менен байланышкан инсандын ар-намысы басмырланат. Жаза аткаруу мекемелеринде конституциялык мыйзамдын мындай бузулушу сөзсүз болот, ошондуктан бул чектөөгө так чектөөлөр зарыл. Жазык жазасы физикалык кадыр-баркты жана азапты басмырлоого тийиш эмес, тескерисинче, "соттолгон адамга субъективдүү таанылган жана башынан өткөргөн жана тиешелүү психикалык абалдарды, сезимдерди жана азаптарды пайда кылган объективдүү аныкталган чектөөлөрдү, кемчиликтерди жана кыйынчылыктарды камсыз кылууга" тийиш. Түзөтүү абагына келгенде соттолгон адам тинтүүгө алынат жана анын буюмдары тинтүүгө алынат, бул кандайдыр бир деңгээлде адамдын кадыр-баркын түшүрөт. Абактагы адамдын кадыр-баркына байланыштуу маселелердин бири - бул абактагыларды кармоо шарттары. Түзөтүү колонияларында абактагылар көбүнчө жатаканада топ-топ болуп жашашат. Изилдөөлөрдүн маалыматтары көрсөткөндөй, психологиялык көз караштан алганда, камерадагы соттолгондордун оптималдуу саны 4-7 адамды түзөт. Заманбап шарттарда ишке ашыруу кыйын болгон камераларда соттолгон адамдын коопсуздугу камсыздалат. Жогорудагыларды эске алуу менен Жазык- аткаруу жана башка укук ченемдик актыларга карата атайын толуктоо өзгөртүүлөрдү киргизүү керекпи деген ой туулат.

Адабияттар

1. Юридика аталгылары менен түшүнүктүүрүнүн орусча-кыргызча түшүндүрмө сөздүгү. - Бишкек, 2005.
2. Михлин А.С. Уголовно-исполнительное право. Учебник для вузов. - М., 2008. – 431- б.
3. Уголовно-исполнительное право России: учебник под ред.А.И.Зубкова М.1997.-271-б.
4. Ювеналдык юстиция. Теория жана практика. ЖОЖдор үчүн окуу китеби. Бишкек, 2007. - 457-б.
5. Уголовно-исполнительное право КР. К.И.Джаянбаева, Ж.А.Шарипова. Бишкек, 2007. 328-б.
6. «Соттор тарабынан түзөтүү мекемелеринин түрлөрүн белгилөө боюнча» Кыргыз Республикасынын Жогорку Сотунун Пленумунун токтому. 6-июль, 2021-ж. - №7.
7. Уголовно-исполнительное право КР (учебно-методический комплекс) Бишкек 2010.78-б. 279-б.

e-ISSN: 1694-8661

№2(3)/2023, 115-122

УДК: 341

DOI: [10.52754/16948661_2023_2\(3\)_17](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_2(3)_17)

**АЙРЫМ КМШ ЖАНА ЕБ ӨЛКӨЛӨРҮНДӨ ЭЛ АРАЛЫК СООДА АРБИТРАЖДЫН
МААНИЛҮҮ КӨЙГӨЙЛӨРҮ**

ВАЖНЫЕ ПРОБЛЕМЫ МЕЖДУНАРОДНОГО КОММЕРЧЕСКОГО АРБИТРАЖА В
НЕКОТОРЫХ СТРАНАХ СНГ И ЕС

IMPORTANT PROBLEMS OF INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRATION IN SOME
CIS AND EU COUNTRIES

Төлөгөн уулу Талант

Төлөгөн уулу Талант

Tologon uulu Talant

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети

старший преподаватель, Ошский государственный университет

Senior Lecturer, Osh State University

takva1980@gmail.com

Атантаев Актилек Турсункулович

Атантаев Актилек Турсункулович

Aktilék Tursunkulovich Atantayev

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети

старший преподаватель, Ошский государственный университет

Senior Lecturer, Osh State University

atursunkulovich@gmail.com

Курбаналиев Алтынбек Эрмаматович

Курбаналиев Алтынбек Эрмаматович

Kurbanaliev Altynbek Ermatatovich

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети

старший преподаватель, Ошский государственный университет

Senior Lecturer, Osh State University

absbka@gmail.com

АЙРЫМ КМШ ЖАНА ЕБ ӨЛКӨЛӨРҮНДӨ ЭЛ АРАЛЫК СООДА АРБИТРАЖДЫН МААНИЛҮҮ КӨЙГӨЙЛӨРҮ

Аннотация

Бул илимий макалада Европа биримдигине жана көз карандысыз мамлекеттердин шериктештигине кирген айрым өлкөлөрдөгү эл аралык коммерциялык арбитраждын орду. Тийиштүү өлөлөрдүн улуттук мызамдарынын арбитраждык соттордун иш алып барууларына таасир этүүсү жана бейтарап соттордун чечимдерин таануу, аткаруудагы көйгөлөр. Баса белгилеп өтсөк кээ бир өлкөлөрдө бей тарап соттор салттуу сотторго айланган, бул эмнеден кабар берет ошол өлкөнүн жарандарынын укуктук жактан өнүгүүсүнөн, эркиндиктеринен, соттордун көз карандысыздыгын жана мамлекеттин жарандар үчүн шарт түзгөндүгүн кабарлайт. Макаланын максаты коңшу өлкөлөрдөгү эл аралык соода арбитрлардын иш аракеттериндеги көйгөйлөрдү салыштыруу менен ачып көрсөтүү.

Ачкыч сөздөр: конвенция, бейтарап макулдашуу, коммерциялык арбитраж, бейтарап сот, арбитраждык эскертме, ЮНСИТРАЛ.

ВАЖНЫЕ ПРОБЛЕМЫ МЕЖДУНАРОДНОГО КОММЕРЧЕСКОГО АРБИТРАЖА В НЕКОТОРЫХ СТРАНАХ СНГ И ЕС

Аннотация

В этой научной статье рассматривается место международного коммерческого арбитража в некоторых странах, входящих в Европейский союз и Содружество Независимых Государств. Влияние соответствующих национальных законов на деятельность арбитражных судов и признание решений третейских судов, проблемы с исполнением. Если подчеркнуть, что в некоторых странах третейские суды стали традиционными судами, это говорит о том, что от правового развития граждан этой страны, свободы, независимости судов и того факта, что государство создает условия для граждан. Цель статьи-выявить проблемы в деятельности международных торговых арбитров в соседних странах путем сравнения.

Ключевые слова: конвенция, третейское соглашение, коммерческий арбитраж, третейский суд, арбитражное уведомление, ЮНСИТРАЛ.

IMPORTANT PROBLEMS OF INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRATION IN SOME CIS AND EU COUNTRIES

Abstract

This scientific article examines the place of international commercial arbitration in some countries of the European Union and the Commonwealth of Independent States. The impact of relevant national laws on the activities of arbitration courts and the recognition of decisions of arbitration courts, problems with enforcement. If we emphasize that in some countries the arbitration courts have become traditional courts, this suggests that the legal development of the citizens of this country, the freedom, independence of the courts and the fact that the state creates conditions for citizens. The purpose of the article is to identify problems in the activities of international trade arbitrators in neighboring countries by comparison.

Keywords: convention, arbitration agreement, commercial arbitration, arbitration court, arbitration notice, UNCITRAL.

Киришүү

Эл аралык арбитраждык (бейтарап) сотто иш боюнча териштирүүнүн алкагында доону камсыз кылуу боюнча чараларды колдонуу маселелери азыркыга чейин КМШ жана ЕБ өлкөлөрүнүн мыйзамдарын колдонуу менен системалуу түрдө изилдене элек. Башка себептер менен бирге чет өлкөлүк элементтин катышуусу менен талаш-тартыштар боюнча бейтарап соттордун чечимдери капиталдын, камылгаларга жана кызмат көрсөтүүлөрдүн бир мамлекеттин башка бир багытта белгилүү бир багытта экономикалык мааниде пайда болгондуктан, бейтарап териштирүүлөрдүн сарамжалдуу өткөрүү арбитраждык чечим чыкканга чейин жоопкердин мүлкүн сактоого багытталган доону камсыз кылуу боюнча чаралар түрүндө кошумча коргоого өтө муктаж. Ушундай жол менен гана юридикалык жак-жоопкерден активдерди алуу менен байланышкан тобокелдиктерди минималдаштырууга, арбитраждык териштирүүнүн практикалык натыйжалуулугун жана ишкерлер үчүн анын жагымдуулугун камсыз кылууга болот.

Эл аралык коммерциялык арбитраждардын чечимдерин аткаруу, эреже катары, мамлекеттик соттордун чечимдерине карата колдонулган процесстик эрежелерге ылайык жүзөгө ашырылат. Бул жол-жобо ЮНСИТРАЛ моделдик мыйзамында жана эл аралык коммерциялык арбитраж жана бейтарап соттор жөнүндө улуттук мыйзамдардын тексттеринде да чагылдырылган. Бирок, доогердин доо арызын алдын алуу чаралары, анын ичинде доо арызды камсыз кылуу чаралары аркылуу коргоо мүмкүнчүлүгү айтылган документтерде так каралбайт. Ар кандай мамлекеттердин мамлекеттик системаларынын ортосундагы мамилелерде өз ара принцип, дайыма эле натыйжалуу жана иштиктүү иштеген эмес, бул учурда да колдонулат, анткени камсыз кылуу чараларын кабыл алуу жөнүндө эл аралык арбитраждык (бейтарап) соттордун токтомдорун сот аткаруучулардын кызматтары же ушул сыяктуу органдар тарабынан аткаруу үчүн башка конкреттүү укуктук негиздер жок. Суроо башка жол менен коюлушу мүмкүн: "чет өлкөлүк арбитраждык чечимдерди аткаруу жана таануу жөнүндө" 1958-ж. БУУнун Конвенциянын жоболорун, окшоштук боюнча жана доону камсыз кылуу чараларды кабыл алуу боюнча эл аралык арбитраждык соттордун аныктамаларына (чечимдерине) колдонууга мүмкүнбү?

Бул конкреттүү эл аралык арбитраждык сот жайгашкан мамлекеттин аймагында эл аралык арбитраждык соттордун жана сот аткаруу кызматынын ортосундагы иш-аракеттерди макулдашуу боюнча иштеп жаткан механизмдердин натыйжалуулугун жана ыңгайлуулугун талдоо зарыл, ошондой эле башка мамлекеттердин аймагында эл аралык арбитраждык сот жана сот аткаруу кызматынын ортосундагы иш-аракеттерди жөнгө салуунун натыйжалуулугун талдоо зарыл. Мындай мамлекеттер аралык процесстер узак убакытка созулушу мүмкүн. Бардык эл аралык арбитраждык соттун милдети, биринчи кезекте, бул жерде, доону камсыз кылуу боюнча чараларды кабыл алуу жөнүндө аныктаманы түзүүнүн сапаттык деңгээлин камсыз кылуу болуп саналат - чет өлкөлүк сот кыска мөөнөттө анын текстин алгандан кийин, бул аныктаманын *ordre public* (коомдук тартип) ылайык текшерүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болушу керек. Чет өлкөлүк сот ошондой эле аныктамада камтылган формулировкаларга (сөздөргө) ылайык өзүнүн аныктамасын (же башка актыны) чыгарууга тийиш, анын негизинде талап кылынган иш-аракеттер жасалышы мүмкүн. Белгилей кетсек, доону камсыз кылуу боюнча мамлекеттер арасында колдонуу маселелери ата мекендик жана чет өлкөлүк адабияттарда баалана элек. КМШ жана ЕБ өлкөлөрүндө эл аралык коммерциялык арбитраж жөнүндө улуттук мыйзамдардын доону камсыз кылуу боюнча чараларды колдонуу

жөнүндө чечим кабыл алуу чөйрөсүндө бейтарап соттордун ыйгарым укуктарына тиешелүү жоболорун талдоо төмөнкүдөй натыйжаларды берет:

- Беларус Республикасынын "эл аралык арбитраждык сот жөнүндө" мыйзамынын 14-беренесинде гана шилтеме мүнөздөгү ченемди камтыйт, ага ылайык, камсыз кылуу чараларын кабыл алуу жөнүндө арыздарды берүү жана мындай иш-аракеттерди аткаруу мамлекеттик соттун дубалдарында жүзөгө ашырылат (экономикалык мүнөздөгү иштердин ведомстволук караштуулугу боюнча-Беларусь Республикасынын чарбалык сотторунда). Ошентип, мисалы, Беларусь Республикасынын аймагында эл аралык арбитраждык сотко доо арыз берген учурда, доогер жоопкердин мүлкүнө көзөмөлдү жоготуу коркунучун азайтуу үчүн, тиешелүү коопсуздук чараларын көрүү өтүнүчү менен мүлктүн жайгашкан жери боюнча чарбалык сотко кайрылышы керек. Эгерде бейтарап териштирүү Беларусь Республикасынын чегинен тышкары өткөрүлсө, ушундай эле аракеттерди көрүү зарыл – мүлкү Беларусиянын аймагында жайгашкан жакка карата териштирүүнү демилгелеген тарап мындай кайрылуу менен чыгышы мүмкүн.

- ГФРдин ЖПК Китебинин § 1041 10. 1- абзацында каралган; бейтарап (анын ичинде эл аралык арбитраждык) соттун бейтарап териштирүүнүн тараптары башкача макулдашпаган учурда доону камсыз кылуу боюнча чараларды колдонуу жөнүндө чечим кабыл алуу боюнча өз алдынча компетенциясы. Ушундай эле ыйгарым укуктарга бейтарап териштирүүнүн алкагында Мамлекеттик сот да ээ. (абз.1 § 1041 ЖПК ГФР).

- Швециянын "бейтарап сот жөнүндө" Мыйзамы бейтарап сотко берилген доону камсыз кылуу боюнча мамлекеттик соттун чараларды көрүү укугун белгилейт (§4. 3-абз. мыйзам). Ошентип, Швеция Королдугунун аймагында жөнгө салуу Беларусияныкына жакын (бейтарап сот доогердин өтүнүчү боюнча коопсуздук чараларын колдонуу жөнүндө мыйзамга ылайык өз алдынча чечим кабыл алуу укугуна ээ эмес).

- Орусиянын "эл аралык коммерциялык арбитраж жөнүндө" мыйзамы, ошондой эле ушул сыяктуу Украин мыйзамы доону камсыз кылуу боюнча чараларды көрүү боюнча эл аралык арбитраждык соттун компетенциясына тиешелүү кандайдыр бир конкреттүү жоболорду камтыбайт. Россия Мыйзамынын 9-беренеси бейтарап териштирүүнүн алкагында доо арыз берген процесстин тарабына мындай чараларды көрүү үчүн мамлекеттик соттон суроого тыюу салбайт. Ошентип, арбитраждык соттордун экономикалык мүнөздөгү талаш-тартыштардын ведомстволук караштуулук эрежелерине ылайык Россиянын жаңы АПКнын жоболорун жетекчиликке алуусу керек, тактап айтканда "доо камсыз кылуу" боюнча 7-главасын. РФнын АПКнын 75-беренесинин 1-бөлүмүнө ылайык арбитраждык сот ишке катышкан адамдын арызы боюнча доону камсыз кылуу боюнча чараларды көрүүгө укуктуу. Ушундан улам, жак соттук териштирүүнүн катышуучусу болгондо гана (биздин учурда – бейтарап териштирүүдө, б.а. эл аралык арбитраждык сотко доо арыз берилгенде) коопсуздук чараларын көрүү жөнүндө арыз берүү мүмкүн экендиги жөнүндө тыянак чыгарууга болот.

- Ушундай эле схема Украинанын улуттук мыйзамдарында ишке ашырылган.

- Улуу Британиянын 1996-жылдагы арбитраждык мыйзамынын 44-пунктунда камтылган; мамлекеттик сот талаш-тартыш (*detention of the property- мүлктү кармаоо*) предмети болуп саналган мүлктү, анын ичинде белгилүү бир процессуалдык иш-аракеттерди жүзөгө ашыруу боюнча бейтарап сот сыяктуу эле процессуалдык укуктарга ээ болгон

жоболор, ошондой эле континенталдык укук системасындагы өлкөлөрүнүн жарандык процессуалдык мыйзамдарынын жоболоруна ылайык иш-аракеттерди камсыз кылуу боюнча иш-чаралардын бир бөлүгү болуп саналат. ЕБ жана КМШ өлкөлөрүнүн улуттук мыйзамдарындагы орун алган бир тектүүлүк эместик тараптар тарабынан Арбитраждык макулдашуунун (эскертменин) текстин түзүүдө конкреттүү эл аралык арбитраждык сотту жана бейтарап териштирүүнүн ордун эске алууга тийиш.

Эл аралык арбитраждык сотко мыйзам чегинде камсыздоо чаралары жөнүндө чечим кабыл алуу боюнча ыйгарым укуктарды берүү, талаштуу укук мамилелердин тараптары арбитраждык эскертменин текстинде талашты яеяя жерди жана конкреттүү бейтарап сотту тандоодо эске алышы керек болгон олуттуу артыкчылык деп ишенимдүү айтууга болот. Анткени сот адилеттиги органынын атынан процесстик аракеттерди жасоо боюнча бардык ыйгарым укуктар бир колго топтолгондуктан (эл аралык арбитраждык соттун компетенциясы). Белгилей кетчү нерсе, эл аралык арбитраждык (бейтарап) сотко ыйгарым укуктарды топтоо процессти жалпысынан рационалдуу кылат: бул мамлекеттик соттордун убактысын үнөмдөйт жана арбитраждык процессте доогердин укуктарын коргоонун натыйжалуу механизмин түзөт.

БУУнун "чет өлкөлүк арбитраждык чечимдерди таануу жана аткаруу жөнүндө" (Нью-Йорк, 1958-ж.) Конвенциясынын жөнгө салуу предмети катары арбитраждык чечимдерди таануу жана аткаруу процесси болуп саналат (Конвенциянын 1-ст. 1).

Россия Федерациясынын, Украинанын, Беларустун жана Швециянын мыйзамдарына келсек, доогерди мамлекеттик сотко түздөн-түз же кыйыр түрдө камсыздоо чараларын көрүү чечимин алуу үчүн жиберген ишенимсиз конструкцияны белгилей кетүү керек. 1958-жылдагы Нью-Йорк конвенциясынын жоболорун колдонуу мүмкүнчүлүгү бул жерде жок. Алгылыктуу альтернативаны Улуу Британиянын Арбитраждык мыйзамы камтыйт, ал мамлекеттик жана арбитраждык соттун доо арызды камсыз кылуу боюнча чараларды көрүү боюнча компетенттүүлүгүн камсыз кылат [1].

Камсыз кылуу чаралары эл аралык арбитраждык сот жайгашкан мамлекеттен башка мамлекетте кабыл алынышы керек болгон учурларда, мындай чараларды чет өлкөдө колдонуу практикасынын бар экендиги жөнүндө маселе көтөрүлөт. Тилекке каршы, бүгүнкү күндө КМШ өлкөлөрүнүн эл аралык арбитраждык сотторунун тажрыйбаларында чет өлкөлөрдө камсыздоо чараларын көрүү жөнүндө чыгарган чечимдерин аткаруунун реалдуу прецеденттеринин болушуна карата жооп бербейт.

Эл аралык арбитраждын жалпы эрежеси мындай дейт: талаш-тартыштын маңызы боюнча бейтарап соттун чечими чыгарылгандан кийин же тараптардын арбитраждык регламентинде каралган учурдан тартып мыйзамдуу күчүнө кирет жана тараптардын аткарышы үчүн милдеттүү болуп саналат. Тиешелүү жоболор ЮНСИТРАЛ моделдик мыйзамында камтылган [2], бул принцип дүйнө мамлекеттеринин басымдуу көпчүлүгү тарабынан кабыл алынган. Бул эреже Европа Биримдигинин [3] жана көз Карандысыз Мамлекеттер Шериктештиги [4] өлкөлөрүнүн каралып жаткан мыйзамдарында бекитилген бекитилген. Бирок, дээрлик бардык өлкөлөрдүн эл аралык коммерциялык арбитраждык мыйзамдары өзгөчө учурларда чыгарылган бейтарап чечимдерге бир катар негиздер боюнча даттанууга боло турган жоболорду камтыйт.

ЮНСИТРАЛ моделдик мыйзамы жана көпчүлүк улуттук мыйзамдар эл аралык арбитраждык сот чыгарган чечимге төмөнкү негиздер боюнча даттанууга мүмкүнчүлүк берет:

Арбитраждык келишимдин жараксыздыгы

Арбитраждык макулдашуу табияты боюнча, процессуалдык мазмуну менен материалдык жарандык-укуктук келишим болуп саналат. Демек, ага карата жарандык-укуктук бүтүмдөрдүн жараксыздыгы жөнүндө жарандык мыйзамдардын жалпы ченемдери колдонулат. Дүйнөнүн бир катар өлкөлөрүнүн жарандык кодекстеринин жоболоруна таянып, жараксыз жана талаштуу арбитраждык келишимдер жөнүндө айтууга болот [5].

Жараксыз арбитраждык макулдашуу башында тараптар аны түзгөндөн тартып эле эч кандай укуктук кесепеттерге алып келбейт. Тарап арбитраждык макулдашууну жараксыз деп табуу талабы менен сотко кайрыла алат.

Талашка түшкөн арбитраждык келишим сот тарабынан бир катар негиздер боюнча жараксыз деп табылышы мүмкүн. Ошентип, соттук териштирүүнүн алкагында талашылып жаткан арбитраждык келишимдин жараксыздык фактысы таанылгандан кийин, тараптардын ортосундагы талаш мамлекеттик соттордун таандуулугуна кирет.

Териштирүүнүн башталышы жөнүндө процесстин бир тарабына билдирүүнүн берилбеши

Жалпы эреже боюнча, арбитраждык процесстин ар бир катышуучусу эл аралык арбитраждык сотто териштирүүнүн башталышы жөнүндө кабардар болушу керек. Мындай билдирүү кандайча жасалышы керек деген суроо туулат. ЕБ жана КМШ ар кайсы мамлекеттериндеги кабарлоо тажрыйбасы ар түрдүү, тараптардын даректеринин туура жазылышы жөнүндө, кабарлоону тапшыруу механизми жөнүндө, бейтарап териштирүүнүн катышуучусун тийиштүү түрдө кабарлоо фактысын ырастаган документтер жөнүндө маселелерди чечүүгө ар кандай мамилелер бар.

Бейтарап чечимдин Арбитраждык макулдашуунун алкагына ылайык келбеши

Эл аралык арбитраждык сот чечим чыгарганда Арбитраждык макулдашуунун чегинен чыгып, ошону менен бул арбитраждык макулдашуу менен жөнгө салынбаган мамилелерге таасир эткени сейрек эмес.

Ошондуктан, бейтарап чечим болушу мүмкүн:

- толугу менен жокко чыгарылды - эгерде арбитраждык макулдашууну жөнгө салуунун чегинен чыгып, арбитраждык сот процессти белгилеген алкакта кармагандан таптакыр башкача чечим чыгарган учурда, же
- жокко чыгарылган бөлүгүндө - бейтарап чечим арбитраждык макулдашуунун чегинен чыккан бөлүгүндө. Мындай критерийлер эл аралык арбитраждык соттор тарабынан ЕБ жана КМШ өлкөлөрүндө колдонулат.

Бейтарап соттун курамынын же арбитраждык процедуранын Арбитраждык макулдашууга дал келбестиги

Практикада арбитраждарди тандоо жол-жобосу, алардын курамы, ошондой эле бейтарап териштирүү жүргүзүлгөн башка эрежелер тараптар түзгөн Арбитраждык макулдашуунун жоболоруна жарым-жартылай ылайык келбеген учурлар кездешет Бул учурда, тараптар

Арбитраждык макулдашууну түзүү стадиясында эле арбитраждык макулдашуунун формулировкасына кандайдыр бир өзгөртүүлөрдү киргизүү же арбитраждык макулдашуунун баштапкы формулировкасы менен белгилүү бир жагдайларда тарап кетиши мүмкүн болгон процесстик аракеттерди жасоо боюнча бейтарап сотко кандайдыр бир укуктарды берүү мүмкүнчүлүгүн караштыруу зарыл.

Талаштын бейтарап сотко караштуу эместиги

Конкреттүү мамлекеттин улуттук мыйзамдарынын өзгөчөлүктөрүнө жараша талаш-тартыштардын айрым категориялары анын императивдик ченемдериндеги көрсөтмөлөрдөн улам бейтарап сотторго караштуу болбошу мүмкүн. Мисалы, Беларус Республикасында, Россия Федерациясында жана Украинада интеллектуалдык менчик укугу чөйрөсүндөгү мамилелерден келип чыккан талаш-тартыштар мамлекеттик сотторго гана таандык болушу мүмкүн.

Чыгарылган бейтарап чечимдин коомдук тартипке каршы келиши

Чыгарылган бейтарап чечимдер коомдук тартипке карама-каршы келген негиздер боюнча жокко чыгарылган учурлар жогоруда айтылгандардын ичинен эң көп болуп саналат. "*Ordre public*-коомдук тартип" түшүнүгү өлкөлөрдүн мыйзамдарынан ар-кандай адабият жана илимий-практикалык комментарийлер анын ар түрдүү чечмелөөлөрдү берет.

Доону камсыз кылуу боюнча чараларды өз убагында кабыл алуу жана чыгарылган бейтарап чечимдерге даттануу көйгөйлөрү азыркы учурда Европа Бирлигинин жана көз карандысыз Мамлекеттердин Шериктештигинин мамлекеттеринин аймагындагы Бейтарап соттордун тутуму катары эл аралык коммерциялык арбитраждын алдында турган эң актуалдуу көйгөйлөр болуп саналат. Доону камсыз кылуу боюнча чаралар - доогердин укуктарын коргоонун процесстик каражаттарынын бири, ошондуктан аларды Бейтарап соттордун тутуму аркылуу пайдалануу тышкы экономикалык талаштарды чечүүдө эл аралык коммерциялык арбитраждын ролу салыштырмалуу чоң болгон ар бир мамлекетте оптималдаштырылышы керек. Эл аралык-укуктук актылардын деңгээлинде бейтарап соттор тарабынан көрүлүп жаткан доону камсыз кылуу боюнча чаралар жөнүндө маселелерди укуктук жөнгө салуунун жетишсиздиги белгиленүүдө.

Бейтарап чечимдерди жокко чыгаруу маселеси, бир жагынан, эл аралык коммерциялык арбитраждын кадыр-баркынын терс жагы болуп саналат, ал эми салыштырмалуу мамлекеттик сот тутумуда чечимдерге даттануунун көптөгөн баскычтары бар. Бейтарап соттун чечимин жокко чыгаруу доогерге мындай чечимге андан ары даттанууга укук бербейт, өз кезегинде доогер чыгарылган бейтарап чечимге маңызы боюнча даттануунун мүмкүнчүлүктөрүн камтыбаган бир катар негиздер боюнча гана даттанууга укуктуу. Экинчи жагынан, бейтарап соттун чечимин жокко чыгаруу саясий максаттарда дүйнөнүн экономикалык уюлдарынын ортосундагы күрөштүн каражаты катары колдонулушу мүмкүн .

Адабияттар

1. П. 44 Арбитражного Закона Великобритании 1996 г.
2. Ст. ст. 32, 34 Модельного Закона ЮНСИТРАЛ.

3. Сравните. §§ 1056, 1059 ГПК ФРГ; Ст. 27, 34 Шведского Закона «О третейском разбирательстве»; Ст. ст. 1476, 1481, 1482 ГПК Франции; П. 58, 67, 68 Арбитражного Закона Великобритании.
4. Сравните. ст. ст. 32, 34 Закона РФ «О международном коммерческом арбитраже»; ст. ст. 32, 34 Закона Украины «О международном коммерческом арбитраже»; ст. ст. 41, 43 Закона РБ «О международном арбитражном суде».
5. Сравните, к примеру, положения ст. ст. 166-181 ГК РФ; § 116 и послед. ГК ФРГ. Аналогичные нормы содержатся и в ГК Республики Беларусь.

УДК: 347.6

DOI: [10.52754/16948661_2023_2\(3\)_18](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_2(3)_18)

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ ЭМГЕК МАМИЛЕЛЕРИ

ТРУДОВЫЕ ОТНОШЕНИЯ В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

LABOR RELATIONS IN THE KYRGYZ REPUBLIC

Учуев Уланбек Абибиллаевич

Учуев Уланбек Абибиллаевич

Uchuyev Ulanbek Abibillaevich

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети
старший преподаватель, Ошский государственный университет
Senior Lecturer, Osh State University

Ибраимов Бакытбек Зулумбаевич

Ибраимов Бакытбек Зулумбаевич

Ibraimov Bakytbek Zulumbaevich

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети
старший преподаватель, Ошский государственный университет
Senior Lecturer, Osh State University

Утанов Кадирбек Кимсанович

Утанов Кадирбек Кимсанович

Utanov Kadirbek Kimsanovich

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети
старший преподаватель, Ошский государственный университет
Senior Lecturer, Osh State University

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ ЭМГЕК МАМИЛЕЛЕРИ

Аннотация

Бул макалада Кыргыз Республикасындагы эмгек мамилелерин жөнгө салууда мамлекеттин ролу. Эмгек мамилелерин мамлекеттик жөнгө салуунун артыкчылыктарынын бири-бул калктын эффективдүү жумушка орношуусу, бул деңгээлдин жогорулашы жана жашоо сапатынын жогорулашы, жумушчу күчүнүн атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жана өндүрүмдүүлүгүн жогорулатуу, ошондой эле социалдык жана эмгек мамилелери жаатында кепилдиктерди камсыз кылуу.

Ачык сөздөр: эмгек мамилелери, мамлекет, кепилдик, жашоо, атаандаштык, жумуш, жумушчу күч.

ТРУДОВЫЕ ОТНОШЕНИЯ В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

LABOR RELATIONS IN THE KYRGYZ REPUBLIC

Аннотация

В данной статье будет рассмотрена роль государства в регулировании трудовых отношений в Кыргызской Республике. Одним из преимуществ государственного регулирования трудовых отношений является эффективная занятость населения, повышение этого уровня и качества жизни, повышение конкурентоспособности и производительности рабочей силы, обеспечение гарантий в сфере социально-трудовых отношений.

Abstract

This article will consider the role of the state in the regulation of labor relations in the Kyrgyz Republic. One of the advantages of state regulation of labor relations is the effective employment of the population, improving this level and quality of life, improving the competitiveness and productivity of the labor force, ensuring guarantees in the field of social and labor relations.

Ключевые слова: трудовые отношения, государство, гарантия, жизнь, конкуренция, труд, рабочая сила.

Keywords: labor relations, state, guarantee, life, competition, work, labor power.

Киришүү

Кыргыз Республикасында жумуш берүүчүлөр менен кызматкерлердин ортосундагы эмгек мамилелеринде дайыма мамлекет бар, ал өз кезегинде жөнгө салуучунун ролун аткарат. Бүгүнкү күндө эмгек мамилелерин мамлекеттик жөнгө салуу мамлекеттин жумуш берүүчүлөр жана кызматкерлер менен өз ара аракеттенүүсү, минималдуу эмгек акыны жөнгө салуу, анын жоболору, жаштарды жумушка орноштурууга жардам берүү, аялдардын укуктарын коргоо, пенсияга чыгуу жашы, балдардын эмгегин коргоо ж.б. сыяктуу маселелерди камтыйт.

Эмгек мамилелери деп эсептелген адамдын ортосундагы мамилени көрсөтүү үчүн дүйнөнүн өлкөлөрүндө кеңири колдонулган юридикалык термин. Кызматкер "(көп учурда кызматкер деп аталат) жана жумуш берүүчү", ал үчүн кызматкер эмгек акыга алмашуу үчүн белгилүү бир шарттарда ишти аткарат. Бул эмгек мамилесинин негизинде, алар кандайча аныкталбасын, кызматкер менен жумуш берүүчүнүн ортосунда өз ара укуктар жана милдеттенмелер пайда болот. Эмгек мамилеси кызматкерлердин жумушка байланыштуу укуктарга жана жеңилдиктерге жетүү үчүн эң маанилүү каражат болуп саналат. Бул ачкыч жумуш берүүчүлөрдүн өз кызматкерлерине болгон укуктарынын жана милдеттеринин мүнөзүн жана көлөмүн аныктоо үчүн баштапкы шарт.

Эмгек мамилелерин жөнгө салуу калктын натыйжалуу жумушка орношуусу менен мүнөздөлөт, бул деңгээлдин жана жашоо сапатынын жогорулашынын жана сапатынын жакшырышынын негизинде жетишилет жана эмгек күчүнүн атаандаштыкка жөндөмдүүлүгү, экономиканын тармактары жана тармактары тарабынан эмгекти бирдей бөлүштүрүүнү илгерилетүү, ошондой эле социалдык жана эмгек мамилелери жаатында кепилдиктерди берүү.

Мамлекеттик эмгек саясатынын мааниси бир катар экономикалык, илимий-технологиялык жана экономикалык факторлор менен аныкталат. Бул толук убакыттагы камтуу менен жогорку акы төлөнүүчү жумуш орундарынын өсүшүн басаңдатууну, жарым-жартылай, убактылуу туруксуздуктун жаңы формаларынын жайылышын, кирешелердин өзгөрүшүн камсыз кылууну жана жумуш учурунда да, рыноктун ачылышынан кийин да оор жакырчылык коркунучун камтыйт. Алардын арасында университеттин мугалимдери, мектеп мугалимдери, дарыгерлер, милиция кызматкерлери бар.

Кыргыз Республикасынын мамлекеттик саясатын өзгөчөлүгү-эмгек мамилелерин жөнгө салуу. Чындыгында жарандардын эмгек укуктарынын кепилдиги бойдон кала берген мамлекет, иш менен камсыз кылуу мамилелериндеги бардык биргелешкен жумуш берүүчүлөрдүн функциясын жоготот, бул жумуш берүүчүлөрдүн жана профсоюздардын заманбап социалдык-экономикалык ыкмаларга көбүрөөк катышуусун болжолдойт, жумуш шарттарын эске алуу жана түштүк тарабындагы көптөгөн маселелерди чечүү. Бул учурда, эгерде кызматкер мыйзамдуу түрдө жумуш берүүчүгө барабар болсо, анда ал иш менен камсыз кылуу мамилесинин алсыз жагы болуп саналат жана толугу менен жумуш берүүчүдөн көз каранды, бул ага Жумушчуга өз революциясын тануулоого мүмкүнчүлүк берет. Бул жумушчуну профсоюзга отурукташуу менен гана өткөрүп бере аласыз. Бирок, ал ошондой эле тең укуктуулук принцибин жалгыз аткара албайт, ошондуктан бул жерде мамлекеттик укуктук жөнгө салуу чечүүчү ролду ойнойт, анда келишим түзүүчү тараптын укуктарын коргоо механизмдери камтылган. Мамлекеттин рыноктук туруксуздукка жана айрыкча жумуш менен камсыз кылуу мамилесине, биздин экономикага карата, рыноктук процесстерге активдүү кийлигишүү менен, бул эрте этапта натыйжалуу социалдык экономиканы куруу жөнүндө. Бул

келишимдер жана кемчиликтер салык мыйзамдарын жана башкаруу кызматкерлеринин коррупциясын, ошондой эле күчтүү "көлөкө секторун" бузат. Кыскасы, дүйнөлүк эмгек рыногундагы көйгөйлөрдү натыйжалуу чечүү үчүн, алгач коомдун экономикалык, саясий жана социалдык турмушунун бардык тармактарын реформалоо керек. Жумушчуларга окутууну камсыз кылуу-бул дүйнөлүк рынокто өлкөнүн социалдык жана экономикалык өнүгүүсүнүн жана атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүнүн эң маанилүү кепилдиги. Бүгүнкү дүйнөдө эмгек өндүрүмдүүлүгүнүн өсүшү экономиканын улуттук экономиканын өсүшүн тездетүү үчүн зарыл болгон өнүккөн технологияларга өтүшүнө өбөлгө түзгөн эмгек күчүнүн кесиптик мүнөздөмөлөрүн өркүндөтүүгө негизделген. Ошол эле учурда, билим берүү жана окутуу бир катар оң социалдык натыйжаларды берет: кирешенин өсүшү, ден-соолуктун жакшырышы, жумушсуздуктун төмөндөшү, динамиканын төмөндөшү ж.б.

Кыргыз Республикасынын Эмгек кодексинин 8-беренесине ылайык, эмгек мамилелери-бул кызматкер менен жумуш берүүчүнүн ортосундагы мамиле эмгек функциясын (белгилүү бир адистикте, квалификацияда же кызматта иштөө) төлөө үчүн кызматкердин жеке ишине байланыштуу ички эмгек кодексине баш иет, ал эми жумуш берүүчү эмгек мыйзамына, жамааттык келишимге, келишимдерге, эмгек келишиминеылайык эмгек шарттарын камсыз кылат.

Кызматкер-бул жумуш берүүчү менен эмгек мамилесине кирген адам.

Кызматкер 16 жашка жеткен адам болушу мүмкүн. Өзгөчө учурларда, уюмдун кызматкерлеринин өкүлчүлүктүү органы же компетенттүү мамлекеттик орган менен кенешип, 15 жашка толгон адамдар жумушка алынышы мүмкүн.

14 жаштагы окуучулар ата-энесинин биринин (коргоочунун, камкорчунун) жазуу жүзүндөгү макулдугу менен жумушка орношуу келишимин түзө алышат.

Ата-энелердин, коргоочу, ишенимдүү адам макулдугу жазуу жүзүндө берилет, ата-энелер жашы жете элек бала менен биргеликте эмгек келишимине кол коюшат.

Жумуш берүүчү-бул кызматкер менен эмгек мамилесине кирген жеке адам же юридикалык жак, уюм. Мыйзамда каралган учурларда, эмгек келишимин (келишимдерди) түзүүгө укугу бар башка адам жумуш берүүчү катары иш алып бара алат.

Демек, Эмгек мамилеси-бул жалпы жана жеке өбөлгөлөрдүн негизинде пайда болгон эрктүү социалдык мамиле. Жалпы талаптарга жарандардын иштөө укугун жана кесипти, кызматты жана квалификацияны тандоо укугун бекемдеген эмгек мыйзамдарынын ченемдери кирет. Иштөө укугу-республиканын жарандарынын укуктук статусунун элементтеринин бири. Кыргыз Республикасынын жарандарынын укуктук статусу аларга мыйзамда каралган бардык укуктарды жана милдеттерди түзөрү белгилүү. Эгерде биз укукту же милдетти карасак, анда ал жарандын укуктук статусунун элементи болуп саналат. Башкача айтканда, Кыргыз Республикасынын Конституциясында кесипке, билим берүүгө, окутууга жана коомдун муктаждыктарын, ошондой эле ден-соолукка пайдалуу жана коопсуз эмгек шарттарын эске алуу менен иштөө укугуна кепилдик берилет " Кыргыз Республикасынын жарандары адамдын өзүн-өзү тастыктоонун эң татыктуу жолу катары иштөө укугуна кепилдик берилет."Алардын укуктук статусунун элементи бар, ошондуктан жарандарга белгилүү бир кесипте жумушка орношуу, квалификация же адистикти алуу үчүн бирдей жана бирдей мүмкүнчүлүктү билдирет, бирок белгилүү бир эмгек мамилесине кирүү шарты менен. Демек,

эмгек мамилелеринин пайда болушунун, өзгөрүшүнүн жана токтотулушунун экинчи жалпы шарты-жарандардын иштөө жөндөмдүүлүгү. Эмгек укуктук жөндөмдүүлүгү-бул төрөлгөндөн бери берилген жарандардын укугу Эмгек мыйзамы-бул жарандын эмгек укуктарын алуу жана эмгек милдеттерин аткаруу мүмкүнчүлүгү. Бирок, бул укуктарды жана милдеттерди жаран өзү түздөн-түз жүзөгө ашырышы керек. Демек, эмгек мамилесинин сырткы көрүнүшү, өзгөрүшү жана токтотулушунун үчүнчү жалпы шарты-бул адамдын эмгек укуктарын алуу жана өз иш-аракеттери менен эмгек милдеттерин аткаруу жөндөмү катары иштөө мүмкүнчүлүгү. Жарандын укуктук статусунун элементи бар деген мыйзамга ылайык-эмгек ишмердүүлүгүнүн белгилүү бир түрүнө укук, жумушчу кубаттуулук жана функционалдык кубаттуулук бар, андан кийин бул жаран эмгек ишмердүүлүгү жаатында юридикалык жак деп айтабыз. Бирок, юридикалык адабияттарда жеке авторлор жарандардын эмгек укуктук инсандыгын алардын эмгек укуктук жөндөмүнүн жана укуктук жөндөмүнүн чогуу болушу деп эсептешет. Жарандардын эмгек укуктук инсандыгы укуктук статустун элементинин болушун, башкача айтканда, жумушка орношуу укугун жана кесипти, квалификацияны жана кызматты тандоо укугун, ошондой эле алардын эмгек укуктук жөндөмүнүн жана иштөө жөндөмүнүн болушун билдирет. Жумуштагы бардык укуктук мамилелер жалпы өзгөчөлүктөргө ээ:

- Алар материалдык жана руханий байлыктарды өндүрүү процессинде жана эмгекти колдонуунун башка тармактарында өнүккөн социалдык мамилелердин укуктук формасы катары кызмат кылышат;

- Алар мамлекеттин каалоосун жана ушул укуктук мамилелердин субъекттерин билдиришет;

- Анда эмгек мыйзамынын ченемдери жана принциптери ишке ашырылат.

Эмгек жана ага тыгыз байланышкан укуктук мамилелер-бул эмгек мыйзамынан жана алар караган жашоо шарттарынан келип чыккан эмгек жаатындагы коомдук мамилелердин укуктук формасы, алардын жүрүм-турумунда мыйзамдуу натыйжага жетишүү жана мамлекет тарабынан кепилденген өз ара субъективдүү укуктарга жана милдеттерге ээ болгон эмгек мыйзамынын айрым укуктук мамилелери.

Эреже катары, эмгек мамилесинин пайда болушунун Негизи эмгек келишими (келишим) болуп саналат. Эмгек укугу илиминде эмгек келишими ар кандай аспектилерде каралат: биринчиден, эмгек мамилелеринин пайда болушу жана алардын жөнгө салынышын индивидуалдаштыруу үчүн зарыл болгон юридикалык акт катары, экинчиден, жумушка орношуу, башка жумушка өтүү жана жумуштан бошотуу ченемдерин бириктирген эмгек укугунун институту катары.

Шайланган кызматтарды ээлеген кызматкерлер үчүн бул кызмат үчүн шайлангандыгы. Уюмдун ар кандай түрүндөгү уюмдарга мүчө болуудан келип чыккан эмгек мамилелерин түзүү бул мекемелердин түзүмдүк документтеринин эрежелерине негизделиши мүмкүн.

Кызматкерлердин айрым категориялары үчүн эмгек мамилелеринин негизи юридикалык фактылардын татаал курамы болуп саналат, бул учурда эмгек келишиминен тышкары, ага чейин же андан кийинки учуру юридикалык факты болот. Конкурса жалданган адамдар үчүн (изилдөө институтунун илимий кызматкерлери, университеттердин окутуучулары ж.б.), эмгек мамилеси алар атаандаштыкка жөндөмдүү кызматты жана эмгек келишимин тандагандыгынан улам пайда болот. Эмгек кызматы тарабынан жалданган адамды туруктуу

квотанын (брондоо) негизинде жалдаганда, эмгек кызматынын багыты жана эмгек келишиминин негизинде укуктук мамилелер пайда болот. Эмгек мамилелерин өзгөртүү келишим аркылуу же мыйзамда талап кылынгандай жүргүзүлүшү мүмкүн. Мисалы, алардын бири-эмгек келишими менен каралбаган, эки тараптын макулдугу менен ар дайым жүргүзүлүүчү башка эмгекке которуу. Эмгек мамилелерин токтотуунун негизи тараптардын макулдашуусу жана алардын биринин бир тараптуу эрки болушу мүмкүн. Эмгек мамилеси түшүнүгүн туура түшүнүү азыркы учурда өтө маанилүү, бул кызматкердин туура тандоосунун негизи, анын жумуш мүмкүнчүлүктөрүн баалоо жана эмгек мамилеси үчүн тиешелүү сый акы алуу үчүн чыныгы жөндөмү.

Колдонулган адабияттар

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы 05.05.2021-ж.
2. Кыргыз Республикасыны Эмгек кодекси 23.04.2021-ж.
3. Акматбекова А.Т., Джунусова Д.А. (2021). Разногласия между работником и работодателем об установлении и применении действующих норм трудового и иного социального законодательства. *Вестник Ошского государственного университета*, Т. 1, №3, сс. 119-125. DOI: 10.52754/16947452_2021_1_3_119. EDN: WIZAGB.
4. Семенов В.И. Трудовое право: учебник/ В.И. Семенов, Г.А. Василевич, Г.Б. Шишко и др.; под. общ. ред. В.И. Семенова.- 3-е изд., перераб. и доп. - Минск: Амалфея, 2006.
5. Кравчук Е.В. Трудовое право: пособие для студентов/ Е.В. Кравчук, О.В. Дубкова. Гомель: ГГТУ им. П.О. Сухого, 2009.
6. Важенкова Т.Н. Трудовое право: ответы на экзаменационные вопросы. / Т.Н. Важенкова. – Минск: ТетраСистемс, 2011.
7. Кучинский В.А. Современное учение о правовых отношениях./ В.А. Кучинский. - Минск: Интегралполиграф, 2008.
8. Шиян В.И. Трудовое право: Учебное пособие/ В.И. Шиян. - М.: МГИУ, 2008.
9. Гуцин И.В. Трудовое право Республики Беларусь: Учеб.-метод.комплекс/ И.В.Гуцин, Л.Я.Абрамчик, А.Г. Авдей.; под. общ. ред. И.В. Гуцин. - Гродно: ГрГУ, 2004.
10. Постовалова Т.А. Курс права социального обеспечения Республики Беларусь/ Т.А. Постовалова. – Минск: Тесей, 2008.
11. Семенов В.И. Трудовое право: учебник/ В.И. Семенов, Г.А. Василевич, Г.Б. Шишко и др.; под. общ. ред. В.И. Семенова.- 4-е изд., перераб. и доп. - Минск: Амалфея,2011.
12. Токошева, Ж.А., Курсанбек кызы, Ж. (2022). Оптимизация процессов формирования и развития трудовых ресурсов в предпринимательских структурах. *Вестник Ошского государственного университета. Экономика*, №1(1), сс. 54-64. EDN: PWOTAK.

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661

№2(3)/2023, 129-134

УДК: 347.155 (575.2) (043.3)

DOI: [10.52754/16948661_2023_2\(3\)_19](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_2(3)_19)

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОБ ИНОСТРАННЫХ ГРАЖДАНАХ И ЛИЦАХ БЕЗ
ГРАЖДАНСТВА В КОНСТИТУЦИЯХ ИНОСТРАННЫХ СТРАН**

ЧЕТ ӨЛКӨЛҮК ЖАРАНДАР ЖАНА ЖАРАНДЫГЫ ЖОК АДАМДАР ЖӨНҮНДӨ ЧЕТ
ӨЛКӨЛҮК КОНСТИТУЦИЯЛАРДАГЫ АЙРЫМ СУРООЛОР

SOME QUESTIONS ABOUT FOREIGN CITIZENS AND STATELESS PERSONS IN THE
CONSTITUTIONS OF FOREIGN COUNTRIES

Ахроркулов Анвар Анварович

Ахроркулов Анвар Анварович

Akhrorkulov Anvar Anvarovich

PhD, Ферганский государственный университет

PhD, Фергана мамлекеттик университети

PhD, Ferghana State University

mr.ahrorkulov@gmail.com

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОБ ИНОСТРАННЫХ ГРАЖДАНАХ И ЛИЦАХ БЕЗ ГРАЖДАНСТВА В КОНСТИТУЦИЯХ ИНОСТРАННЫХ СТРАН

Аннотация

Данная статья посвящена актуальным проблемам гражданства иностранных граждан и лиц без гражданства в конституциях иностранных стран. Прежде всего, отмечается наличие некоторых проблем в вопросах правового регулирования приобретения гражданства в том числе миграционной политики разных государств. При этом ключевым является тот факт, что наличие гражданства, кроме прав, предполагает существование целого комплекса взаимных обязательств, а также ответственности между гражданином и государством.

Ключевые слова: иностранные граждане, лица без гражданства, приобретение гражданства, трудовая миграция, социальная защита.

**ЧЕТ ӨЛКӨЛҮК ЖАРАНДАР ЖАНА
ЖАРАНДЫГЫ ЖОК АДАМДАР ЖӨНҮНДӨ ЧЕТ
ӨЛКӨЛҮК КОНСТИТУЦИЯЛАРДАГЫ АЙРЫМ
СУРООЛОР**

**SOME QUESTIONS ABOUT FOREIGN CITIZENS
AND STATELESS PERSONS IN THE
CONSTITUTIONS OF FOREIGN COUNTRIES**

Аннотация

Бул макала чет өлкөлөрдүн конституцияларындагы чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын жарандыгынын актуалдуу көйгөйлөрүнө арналган. Баарыдан мурда, жарандык алууну укуктук жөнгө салуу маселелеринде, анын ичинде ар кайсы мамлекеттердин миграциялык саясатында айрым көйгөйлөрдүн бар экендиги белгиленет. Мында жарандыктын болушу укуктардан тышкары өз ара милдеттенмелердин бүтүндөй комплексинин, ошондой эле жаран менен мамлекеттин ортосундагы жоопкерчиликтин болушун болжолдой тургандыгы негизги факт болуп саналат.

Abstract

This article is devoted to the topical issues of citizenship of foreign citizens and stateless persons in the constitutions of foreign countries. First of all, there are some problems in the legal regulation of the acquisition of citizenship, including the migration policy of different states. At the same time, the key is the fact that the presence of citizenship, in addition to rights, presupposes the existence of a whole set of mutual obligations, as well as responsibilities between a citizen and the state.

Ачык сөздөр: чет өлкөлүк жарандар, жарандыгы жок адамдар, жарандык алуу, эмгек миграциясы, социалдык коргоо.

Keywords: foreign citizens, stateless persons, acquisition of citizenship, labor migration, social protection.

Известно, что Конституция Соединенных Штатов Америки (США), считающаяся первой письменной конституцией в истории человечества, была принята 17 сентября 1787 года, и в ее текст за 1791-1992 годы было внесено 27 поправок. По данным, с 1787 г. поступило более 10 000 предложений по его усовершенствованию, но большинство из них не было поддержано Конгрессом США.

Конечно, естественно, что социально-экономические изменения в обществе влекут за собой изменения конституции и принимаемых на ее основе нормативно-правовых документов.

В настоящее время более 200 стран мира имеют конституции, определяющие правовые основы прав и свобод человека, а также законодательную, исполнительную и судебную власть, социальные, политические, экономические и другие важные вопросы, связанные с жизнью общества и государство является нормативным правовым документом.

Следует отметить, что права человека и их гарантии выражены в конституции на основе международных стандартов, что является важным признаком проводимых в стране демократических реформ.

Если обратиться к конституциям зарубежных стран, то в статье 9 Основного закона Финляндии говорится, что граждане и иностранцы, законно проживающие в стране, имеют право свободно передвигаться по ее территории и выбирать место жительства [1].

Статья 10 Конституции Италии гласит, что общепризнанные нормы международного права имеют приоритет, что иностранному гражданину, лишенному права и возможности пользоваться демократическими свободами в своей стране, гарантируется право на получение убежища в установленном порядке. Конституцией и законами Италии, а в статье 35 говорится, что работа итальянцев за границей охраняется усиленным государством [2].

Аналогичное положение можно наблюдать в Конституции Испании, то есть в ее статье 42 государство должно уделять особое внимание защите социальных и экономических прав испанских трудящихся за границей и проводить политику, направленную на их возвращение в свою страну[4].

Даже при изучении конституций государств-участников СНГ, например, в статье 62 Конституции РФ гражданин России должен иметь гражданство иностранного государства (двойное гражданство) и его права и свободы не должны быть ограничены если иное не предусмотрено федеральным законом или международными договорами, в свою очередь, в связи с наличием гражданства Российской Федерации мы можем свидетельствовать, что отмечено, что иностранные граждане и лица без гражданства имеют равные права и обязанности с гражданами Российской Федерации [5].

Статья 11 Конституции Республики Беларусь устанавливает, что иностранные граждане и лица без гражданства на территории страны, если иное не предусмотрено Конституцией, законами и международными договорами, пользуются равными правами и свободами и несут обязанности с гражданами Беларуси [6].

Аналогичные нормы можно найти в конституциях Казахстана (статья 47), Азербайджана (статья 65[8]) и Кыргызстана (статья 14 [3, 10]).

Кроме того, статьей 20 Конституции Кыргызской Республики предусмотрено, что политическое убежище может быть предоставлено иностранным гражданам и лицам без гражданства, преследуемым по политическим мотивам или в связи с нарушением прав и свобод человека на основании международных обязательств [3, 10].

На данный момент, если мы посмотрим на Основной закон нашей страны, то увидим, что в статье 23 его предусмотрено обеспечение прав и свобод иностранных граждан и лиц без гражданства в соответствии с нормами международного права и выполнение ими обязанностей, установленных укрепляется Конституция, законы и международные договоры Республики Узбекистан.

Данное конституционное положение получило дальнейшее развитие на основе международных обязательств Республики Узбекистан, и 4 июня текущего года был принят Закон «О правовом положении иностранных граждан и лиц без гражданства в Республике Узбекистан».

Настоящий Закон включает понятия иностранных граждан и лиц без гражданства, их правовое положение и экономические, социальные и культурные права, порядок временного пребывания и постоянного проживания на территории Узбекистана, основания предоставления политического убежища.

Также в пункте 204 Государственной программы по реализации пяти приоритетных направлений развития Республики Узбекистан в 2017-2021 годах в «Год диалога с народом и интересов человека» и в пункте 41 «Дорожного Карта» по реализации Национальной стратегии Республики Узбекистан по правам человека В целях решения миграционных проблем, связанных с государственными и человеческими интересами, обеспечения стабильности отношений в этой Миграция» возлагается на уполномоченные организации.

В рамках вышеназванной задачи проект Закона «О трудовой миграции», разработанный Кабинетом Министров Республики Узбекистан 25 августа 2021 года, представителями Комитета по труду и социальным вопросам Законодательной палаты Парламента, Института проблем законодательства и парламентских исследований при Олий Мажлисе и Международной организации по миграции состоялось общественное обсуждение с участием ученых и отраслевых экспертов. На мероприятии был выработан ряд предложений и рекомендаций по дальнейшему совершенствованию законопроекта [9].

Поэтому по мере увеличения притока в нашу страну иностранных инвестиций, товарного капитала, финансов и трудовых ресурсов день ото дня увеличиваются случаи приезда в нашу страну высококвалифицированных специалистов для осуществления трудовой деятельности. Это требует регулирования вопросов, связанных с их правовым статусом, социальными, экономическими, культурными и иными правами на уровне национального законодательства.

По информации Агентства по вопросам иностранной трудовой миграции, в 2020 году 1 820 компаний, привлекающих иностранных работников, выдали разрешения на работу 8 141 иностранному гражданину.

Также в прошедшем периоде 2021 года количество трудовых мигрантов, выполнявших временную работу за границей, составило 1 млн 480 тыс. человек [7].

На основании изложенного считаем целесообразным внести следующие предложения:

Во-первых, целесообразно принять Закон «О трудовой миграции», регулирующий работу иностранных граждан и лиц без гражданства в Республике Узбекистан, в котором должны быть четко определены минимальные требования к трудовому мигранту и членам его семьи и их экономические и социальные права;

Во-вторых, целесообразно установить эффективные механизмы привлечения трудовых мигрантов, в частности, исходя из приоритетных направлений привлечения высококвалифицированных специалистов в отрасли экономики нашей страны, и ввести порядок оценки и учета эффективности их деятельности;

В-третьих, из вышеизложенного и в выступлении Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева на церемонии инаугурации 6 ноября 2021 года под названием «Мы продолжим путь демократических реформ на основе стратегии развития нового Узбекистана», необходимо рассмотреть вопрос о проведении конституционных реформ, связанных с оздоровлением нашего премьер-министра на основании высказанных мнений о¹², предлагается внести отдельную норму о понятии трудящегося-мигранта, его правовом положении и правах и обязанностях в гл. VI нашей Конституции под названием «Гражданство»;

В-четвертых, внимательно изучив опыт США, Канады и Австралии [5], иностранных граждан и граждан, которые привлекли прямые иностранные инвестиции в Республику Узбекистан в размере 500 тысяч долларов и создали от 5 до 10 рабочих мест и через них обеспечили постоянную занятость представителям местного населения в случае обращения неграждан в гражданство Республики Узбекистан необходимо рассмотреть вопрос о включении в соответствующие законы норм, предусматривающих упрощенный порядок приобретения гражданства Узбекистана;

В-пятых, исходя из опыта развитых стран в области статистики миграционных процессов и эффективного управления ею, целесообразно создать в нашей стране «Комитет по вопросам миграции», который занимается управлением статистикой миграции и миграционными процессами и реализует единую государственную политику.

В заключение можно сказать, что в результате реализации вышеперечисленных предложений в законодательство будет достигнуто эффективное управление государством миграционным процессом, а также адресная и действенная социальная защита, предоставляемая государством иностранным гражданам и лиц без гражданства.

Литература

1. Финляндия Асосий қонуни // concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/finland/fincon-r.htm.
2. Италия Республикасининг Конституцияси // worldconstitutions.ru/?p=148
3. Қирғизистон Республикасининг Конституцияси // stat.kg/media/files/1bfbed49-805c-4460-8988-dad9b7341f70.pdf
4. Козиходжаев Ж.Х., Ибрагимов М.О. Наркотик восита ва психотроп моддалар билан боғлиқ жиноятларни тергов қилишнинг хусусиятлари Ўқув-амалий қўлланма. – Т., 2006. – 49-б.

5. Akhroqulov, A. (2020). Non-Profit Organizations: Legislation Reform And Law Enforcement Practice. *The American Journal of Political Science Law and Criminology*, 2(10), 129-134.
6. Гулямов, С., & Ахроркулов, А. (2022). Нотижорат ташкилотлар фаолиятини тартибга солишнинг ҳуқуқий асослари: миллий ва хорижий тажриба. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(5), 1029-1041.
7. Ахроркулов, А. (2022). Нотижорат ташкилотлари тўғрисидаги қонунчиликни такомиллаштириш масалалари. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(6), 893-902.
8. Akhroqulov, A. (2020). Issues of formation and registration of non-profit organizations. *Scientific research results in pandemic conditions (COVID-19)*, 1(02), 23-26.
9. Мамажонов, Д. (2022). Конституциявий ислохотлар–ҳалқ манфаатининг асосий мезони. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10), 688-693.
10. Джунусова, Д., & Ормокеева, Ж. (2023). Административно-правой статус иностранных граждан в Кыргызской Республике, категории мигрантов. *Вестник Ошского государственного университета. Право*, 1(2), 101-108. DOI: [https://doi.org/10.52754/16948661_2023_1\(2\)_15](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_1(2)_15). EDN: SYPAKB.